

BEZPIECZEŃSTWO W ZMIENIAJĄCYM SIĘ ŚWIECIE

**POD REDAKCJĄ:
WOJCIECHA KOTOWICZA
PAWŁA SCHMIDTA**

**INSTYTUT NAUK POLITYCZNYCH
UNIwersytetu WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE
OLSZTYN 2017**

***Bezpieczeństwo
w zmieniającym się świecie***

***Bezpieczeństwo
w zmieniającym się świecie***

Pod redakcją:
Wojciecha Kotowicza
Pawła Schmidta

Olsztyn 2017

Recenzenci:

dr hab. Marcin Chełminiak

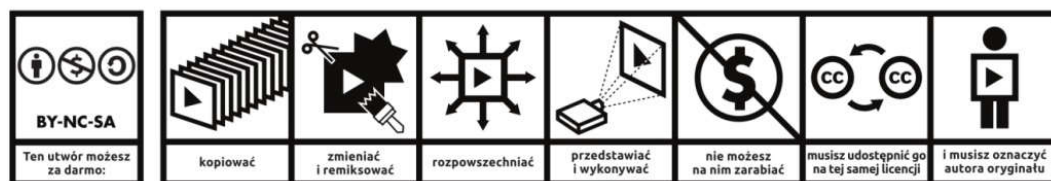
dr Tomasz Pawłuszko

Projekt okładki:

Dawid Zieleniewski

ISBN 978-83-89559-906

Licencja: Creative Commons 3.0 Polska

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/pl/>

Wydawca

Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

== Wersja elektroniczna ==

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie

Część I – Współczesne uwarunkowania oraz zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego

Łukasz Zima	14
<i>Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 26 grudnia 2014 roku a bezpieczeństwo Europy Wschodniej</i>	
Sylwia Daniluk	37
<i>Terroryzm międzynarodowy jako realne zagrożenie dla bezpieczeństwa współczesnej Europy</i>	
Beata Belica	52
<i>Determinanty sukcesu Państwa Islamskiego: władza i (nie)bezpieczeństwo</i>	
Piotr Aszkiełowicz	62
<i>Rola wojska w przemianach politycznych w Egipcie w czasach „arabskiej wiosny”</i>	
Cezary Raczkowski	72
<i>Grupa Anonymous jako przykład ruchu haktywistycznego</i>	

Część II – Wybrane elementy bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej

Paweł Schmidt	86
<i>Pucz w Polsce - ocena zagrożenia w kontekście współczesnego dyskursu politycznego</i>	
Mirosław Kwieciński	97
<i>Działania nieregularne Wojsk Obrony Terytorialnej RP</i>	
Dawid Zieleniewski	108
<i>Analiza porównawcza polskich jednostek specjalnych</i>	
Magdalena Karwel	121
<i>Rola, misje i zadania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa narodowego państwa</i>	

Część III – Bezpieczeństwo – pomiędzy prawem, polityką a historią

Andrzej Sęk, Małgorzata Andryszczyk	133
<i>Nadrzędność polityki nad prawem w państwie demokratycznym. Wybrane zagadnienia</i>	
Marcin Kazimierczuk	142
<i>Zasada równości obywateli w dostępie do służby publicznej</i>	
Kacper Mirosław Milkowski	158
<i>Najemnictwo w ujęciu prawnomiędzynarodowym</i>	
Emil Berebecki	170
<i>Zjawisko wojny – przyczyny i ich specyfika</i>	
Paulina Berlińska-Wojtas	182
<i>Milicja Obywatelska w zwierciadle własnej pamięci. Analiza narracji wspomnieniowych byłych funkcjonariuszy MO a ich miejsce w pamięci społecznej</i>	

WPROWADZENIE

XXI wiek jest okresem niezwykle dynamicznych przemian cywilizacyjnych, uznawanych za najszybsze w dziejach ludzkości. Rozwój nowoczesnych technologii, szybkość komunikowania i obiegu informacji, dostępność wiedzy oraz sektorowych *know how* jest dobrodziejstwem współczesności. Jednocześnie podlegająca bezprecedensowo szybkim przemianom rzeczywistość podlega zupełnie nowym zagrożeniom, które jeszcze dekadę temu były znacząco mniejsze. Tworzenie przestrzeni bezpieczeństwa oraz postrzeganie zagrożeń są największymi wyzwaniem stojącymi przed sprawującymi władzę. Niniejsza publikacja podzielona na 3 wzajemnie uzupełniające się części obejmuje pewne wycinki rzeczywistości w tym właśnie obszarze.

Część I zatytułowana *Współczesne uwarunkowania oraz zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego* składa się z 5 artykułów. W pierwszym z nich Łukasz Zima analizuje aktualną rosyjską doktrynę wojenną z 2014 r. w kontekście znaczenia jej zapisów dla bezpieczeństwa Europy, w tym Polski. Autor ten dodatkowo wkomponowuje swój tekst w ramy historycznej ewolucji założeń i wymagań wobec wcześniejszych doktryn wojennych Federacji Rosyjskiej. Kolejne 2 artykuły – Sylwii Daniluk oraz Beaty Belicy – dotyczą terroryzmu, jego powstawania, skutków i sposobów przeciwdziałania. Pierwsza z autorek skupiła się na europejskich doświadczeniach w tym zakresie, ze szczególnym uwzględnieniem wydarzeń jakie miały we Francji w okresie 2015-2017. Druga zaś swoją uwagę badawczą skierowała na źródło znacznej części ostatnich zamachów terrorystycznych w Europie – tzw. „Państwo Islamskie” – opisując jego kształt, strukturę, cele oraz charakteryzując aktywność jaką się wykazuje. Czwartym artykułem w tej części jest tekst Piotra Aszkiełowicza na temat roli wojska w procesie przemian w Egipcie, będących następstwem rozruchów społecznych w ramach tzw. „arabskiej wiosny”. Próbuje on również ukazać powiązania systemowe między strukturami wojskowymi, a sferą polityki. Tematem ostatniego tekstu w tej sekcji, autorstwa Cezarego Raczkowskiego, jest problematyka cyberbezpieczeństwa i zagrożeń związanych z hakerstwem w wymiarze makro.

Część II pt. *Wybrane elementy bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej* zawiera 4 teksty. Pierwszy z nich, autorstwa Pawła Schmidta, powstał w odniesieniu do bieżącego dyskursu politycznego w celu przeanalizowania potencjału zagrożenia przeprowadzenia zamachu stanu we współczesnej Polsce. Mirosław Kwieciński z kolei podjął się tematu realnej roli formowanych Wojsk Obrony Terytorialnej, które nie będąc klasycznym elementem struktur wojskowych mają działać w sposób asymetryczny wobec zagrożeń dla bezpieczeństwa RP. W wymiarze nieregularnej formy obrony państwa polskiego należy umiejscowić również tekst Dawida Zieleniewskiego, który podejmuje się porównania najbardziej elitarnych i wyspecjalizowanych jednostek wojskowych w Polsce. Autor charakteryzuje je i uwypukla najistotniejsze różnice pomiędzy tymi

strukturami. Ostatni tekst w tej części (autorstwa Magdaleny Karwel) jest próbą teoretycznego umieszczenia struktur wojskowych w ramach ogólnego systemu bezpieczeństwa narodowego RP.

Ostatnia część publikacji pt. *Bezpieczeństwo – pomiędzy prawem, polityką a historią* zawiera 5 tekstów. W pierwszym z nich Andrzej Sęk wspólnie z Małgorzatą Andryszczyk dokonują swoistej refleksji naukowej na temat współzależności porządku prawnego i rzeczywistości politycznej. Z kolei Marcin Kazimierczuk podjął się analizy znaczenia zasady równości dostępu wszystkich obywateli do służby publicznej, co jest istotną kwestią z punktu widzenia bezpieczeństwa społecznego. Kacper M. Milkowski w swoim tekście zajmuje się kwestiami najemnictwa i prywatnych korporacji militarnych oraz ich prawnomiędzynarodowego statusu. Z kolei tekst Emila Berebeckiego traktuje o wojnie jako historycznym fenomenie nierozzerwalnie związanym z historią człowieka uwypuklając jej cechy charakterystyczne. Artykułem zamykającym publikację jest tekst autorstwa Pauliny Berlińskiej-Wojtas dotyczący współczesnej percepcji (własnej i społecznej) roli przedstawicieli aparatu bezpieczeństwa sprzed 1989 r. w oparciu o intensywne badania empiryczne.

Redaktorzy oddają w ten sposób na ręce czytelników publikację wielowymiarową, która jako całość tworzy wizję złożoności współczesnej rzeczywistości.

Redaktorzy

CZEŚĆ I

Współczesne uwarunkowania oraz zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego

Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 26 grudnia 2014 roku a bezpieczeństwo Europy Wschodniej

Streszczenie

Nowelizacja Doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej z 26 grudnia 2014 roku miała na celu dostosowanie dokumentu do zmienionej sytuacji bezpieczeństwa w regionie. Warto zasygnalizować, iż jednym z najważniejszych zagrożeń zewnętrznych dla Federacji Rosyjskiej w świetle owego dokumentu jest Sojusz Północnoatlantycki i jego działania na terenach państw graniczących z Rosją, natomiast wśród głównych zagrożeń wewnętrznych zostały wymienione między innymi działania destabilizujące sytuację społeczno-polityczną Rosji oraz podżeganie do nienawiści etnicznej i religijnej. W Doktrynie pojawiło się również pojęcie „wojny hybrydowej”, co wydaje się oczywistym w związku z sytuacją na Ukrainie. Pomimo faktu, iż zaufanie do dokumentów pisanych Federacji Rosyjskiej jest niewielkie, to należy podkreślić, iż przyjęcie nowej Doktryny wojennej utwierdziło środowisko międzynarodowe w przekonaniu, że rosyjskie władze dążą do zmiany pozimowojennego porządku międzynarodowego.

Słowa kluczowe: Doktryna wojenna FR, bezpieczeństwo, Rosja, NATO.

Summary

Amendment of military doctrine of the Russian Federation of 26 December 2014 was aimed to adapt the document to changed security situation in the region. It is worth to indicate that one of the most important external threats to the Russian Federation in the light of that document is the North Atlantic Alliance and its activities on areas of bordering countries with Russia, while among the main internal threats were mentioned among other activities destabilizing socio-political situation of Russia and incitement to ethnic and religious hate. The doctrine also describes the concept of “hybrid war”, which seems to be obvious in relation to the situation in Ukraine. In spite of the fact that confidence to documents written for the Moscow is little, it should be noted that adoption of new Military Doctrine confirmed the international environment in a belief that Russian authorities are aspiring to the change of post-cold war international order.

Key words: military doctrine of the Russian Federation, security, Russia, NATO.

Wprowadzenie

Współczesny kształt państwo rosyjskie zaczęło nabierać po rozpadzie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) w 1991 roku. Po rozpadzie tego państwa zmiana uległa nie tylko polityka międzynarodowa, która przestała opierać się na rywalizacji dwóch potężnych mocarstw Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego, ale także powstała konieczność określenia pozycji i roli Federacji Rosyjskiej, jako największego kraju w regionie powstałego po rozpadzie ZSRR. Federacja Rosyjska przyjęła szereg problemów dawnego mocarstwa, a mianowicie: niską wydajność pracy; niewłaściwe zagospodarowanie surowców; kryzys w rolnictwie; powszechną korupcję; problemy narodowościowe¹.

Rozpad Związku Radzieckiego spowodował załamanie się radzieckiej potęgi i wymusił konieczność zmniejszenia liczebności armii (z ponad czterech milionów do miliona). Ze względu na liczne zwolnienia oraz brak godziwych warunków do egzystencji część odchodzącej kadry z pobudek ekonomicznych stawiała się żołnierzami najemnymi („kontraktnikami”). Dokonując analizy współczesnych konfliktów zbrojnych na terenie byłego Związku Radzieckiego, a także na Bliskim Wschodzie często możemy spotkać się z zatrudnieniem „kontraktników”². Upadek Związku Radzieckiego negatywnie wpłynął na rosyjskie Siły Zbrojne, ponieważ wojsko straciło nie tylko swój prestiż w społeczeństwie i uprzywilejowany status, ale również i stanęło przez koniecznością ponownego zdefiniowania źródeł zagrożenia i konfliktów. Powstała konieczność wypracowania doktryny wojskowej, która miała by na celu sprecyzowanie koncepcji bezpieczeństwa i strategii Federacji Rosyjskiej³.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy Doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej 26 grudnia 2014 roku, aby określić wewnętrzne i zewnętrzne zagrożenia wojenne oraz zadania polityki wojennej. Analizą zostanie objęty termin „doktryna wojenna”, podstawy prawne doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej, a także zmiany w porównaniu do tekstów poprzednich doktryn wojennych Rosji. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż Doktryna wojenna FR 26 grudnia 2014 roku jest czwartą wojskową doktryną w historii współczesnej Rosji.

¹ Z. Madej, *Rosyjskie zmagania cywilizacyjne*, Warszawa 1993, s. 160-169.

² P. Bracken, *Pożar na Wschodzie*, Warszawa 2000, s. 134-135.

³ J. Dziugiewicz, *Doktryna wojskowa Rosji*, źródło: http://www.e-polityka.pl/a.585.d.60.Doktryna_wojskowa_Rosji, dostęp w dniu: 15.02.2017 r.

Przegląd literatury

Ze względu na fakt, iż termin „doktryna wojenna” jest stosunkowo nowy, gdyż po raz pierwszy rozważań na ten temat podjął się pruski teoretyk wojenny generał Carl von Clausewitz w swoim dziele „O wojnie”, literatura w tym zakresie nadal jest uboga. Wśród pozycji omawiających problem kształtowania się, rozwoju i ewolucji koncepcji doktryn wojennych należy wymienić: J. Kamiński, „Nauka i doktryna wojenna: problematyka narodowa i internacjonalistyczna”⁴; B. Chocha, J. Kaczmarek, „Wojna i doktryna wojenna: Wybrane problemy”⁵; J. Lider, „Ludzie i doktryny: o teoretykach i doktrynach wojennych zachodu”⁶, J. Lider, „Wojny i doktryny wojenne XX wieku”⁷. Istnieje wiele opracowań, które podnoszą omawiany problem, ale większość z nich koncentruje się na Doktrynach wojennych Stanów Zjednoczonych oraz Paktu Północnoatlantyckiego⁸. Nie odnalazłem natomiast pozycji zawierającej kompleksową analizę postanowień Doktryn wojennych FR na przestrzeni lat 1993-2014. Godne uwagi w tym zakresie są również następujące publikacje: W. Michalskiego i Z. Modrzejewskiego „Doktryny wojenne innych państw”⁹, która zawiera ogólną analizę dotyczącą Doktryn wojennych FR, Ukrainy, Białorusi; J. Darczewskiej „Diabeł tkwi w szczegółach: wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji”¹⁰, która opisuje politykę bezpieczeństwa FR, analizuje Doktrynę wojenną z 2014 roku, ale szczególną uwagę zwraca na postanowienia dotyczące zagrożeń informacyjnych.

Doktryna wojenna w myśli wojskowej

W ujęciu ogólnym doktryna jest najczęściej definiowana w następujący sposób: „ogół założeń, twierdzeń lub przekonań z określonej dziedziny reprezentatywnych dla danej szkoły [...] lub myśliciela; niekiedy termin doktryna stosuje się w znaczeniu teorii, systemu lub programu politycznego”¹¹.

⁴ J. Kamiński, *Nauka i doktryna wojenna: problematyka narodowa i internacjonalistyczna*, Warszawa 1980.

⁵ B. Chocha, J. Kaczmarek, *Wojna i doktryna wojenna: wybrane problemy*, Warszawa 1980.

⁶ J. Lider, *Ludzie i doktryny: o teoretykach i doktrynach wojennych zachodu*, Warszawa 1969.

⁷ J. Lider, *Wojny i doktryny wojenne XX wieku*, Warszawa 1966.

⁸ J. Lider, *Doktryna wojenna Stanów Zjednoczonych: szkice z historii 1945-1962*, Warszawa 1963; *Współczesna doktryna wojenna Stanów Zjednoczonych i Paktu Północnoatlantyckiego*, red. S. Zapolski, Warszawa 1978; S. Zapolski, *Doktryna wojenna głównych państw Paktu Północnoatlantyckiego w latach 1945-1980*, Warszawa 1982; D.O. Smith, *Doktryna wojenna USA*, Warszawa 1957.

⁹ W. Michalski, Z. Modrzejewski, *Doktryny wojenne innych państw*, Warszawa 2015.

¹⁰ J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach: wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015.

¹¹ *Encyklopedia powszechna PWN*, t. I, Warszawa 1983, s. 621.

Doktryny z zakresu bezpieczeństwa narodowego zawierają zasady i sposoby funkcjonowania elementów systemu bezpieczeństwa¹². Odnosząc się do powyższej definicji doktryny w ujęciu ogólnym należy wyjaśnić pojęcia doktryny militarnej i doktryny wojennej w celu wskazania zasadniczej różnicy pomiędzy tymi pojęciami. Doktryna militarna, inaczej zwana wojskową, to „zespół poglądów dotyczących sposobu przygotowania obrony kraju w sytuacjach zagrożenia zewnętrznego oraz prowadzenia działań wojennych z zastosowaniem metod i środków, będących w dyspozycji państwa lub koalicji państw”¹³. Doktryna wojenna, natomiast, jest pojęciem nieco szerszym i jest „zbiorem poglądów i idei związanych z przygotowaniem i prowadzeniem wojny jako całości z uwzględnieniem takich czynników, jak: ustrój państwa, sytuacja polityczna (wewnętrzna i międzynarodowa), zasoby kraju, potencjał gospodarczy, poziom naukowo-techniczny, doświadczenia prowadzenia wojny, położenie geograficzne”¹⁴.

Analiza wyżej wymienionych terminów, wywodzących się ze sztuki wojennej, wykazuje, iż różnica pomiędzy tymi pojęciami polega na różnych podmiotach uchwalających owe doktryny: w przypadku doktryny militarnej jest to naczelne dowództwo armii konkretnego państwa lub sojuszu państw, natomiast w przypadku doktryny wojennej – organy władzy państwowej, czyli parlament lub prezydent¹⁵. Przedmiotem niniejszych rozważań będzie doktryna wojenna FR, co stwarza konieczność szczegółowej analizy pojęcia „doktryna wojenna”, gdyż właśnie ona, jak twierdzi T. Zakrzewski, jest „ideą przewodnią, na której powinna się oprzeć i rozwijać sztuka wojowania w danym państwie”¹⁶. Doktryna wojenna musi być oparta na niezmiennych zasadach sztuki wojennej i być dostosowana do panujących warunków w jakich funkcjonuje państwo, zarówno tych wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

Były szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej generał S. Koziej podkreśla, iż „zasady sztuki wojennej to historycznie ukształtowane reguły przygotowania i prowadzenia zbrojnych działań wojennych, będące podstawą racjonalnej działalności dowództw i wojsk w skali taktycznej, operacyjnej i strategicznej (...). W każdym jednak wypadku stosowanie ich jest niezbędnym warunkiem uzyskania, utrzymania i wykorzystania przewagi ilościowej i jakościowej (w tym sytuacyjnej) nad

¹² S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 2, s. 33.

¹³ J. Solarz, *Doktryny militarne XX wieku*, Kraków 2009, s. 13.

¹⁴ Tamże, s. 13-14.

¹⁵ Tamże, s. 14.

¹⁶ T. Zakrzewski, *Doktryna wojenna w współczesnym ujęciu*, „Bellona” maj-czerwiec, 1937, s. 463.

przeciwnikiem, by przy jak najmniejszych stratach własnych osiągnąć cel walki, operacji i kampanii (wojny) w możliwie najkrótszym czasie¹⁷”.

Pruski teoretyk wojny Carl von Clausewitz wymienia następujące zasady sztuki wojennej: zmasowanie, cel, ekonomia sił, prostota rozwiązań, zaskoczenie, jedność dowodzenia (centralizacja), ubezpieczenie (zapewnienia swobody działań w skali strategicznej, operacyjnej i taktycznej), natarcie (rozumiane nie jako aktywność, agresywność, posiadanie inicjatywy), oraz manewr (selekcja i wybór najskuteczniejszej i najwydatniejszej formy walki)¹⁸.

Generał Carl von Clausewitz w dziele „O wojnie” wyjaśnia znaczenie wyżej wymienionych zasad sztuki wojennej i tłumaczy, iż: zmasowanie polega na umiejętnym manewrowaniu siłami i utrzymywaniu ich w odpowiednim skupieniu¹⁹; wojna powinna być prowadzona w konkretnym celu, który musi być zrozumiały na wszystkich szczeblach dowodzenia²⁰; zasada ekonomii sił polega na odpowiednim zagospodarowaniu własnych sił, gdyż podczas prowadzenia wojny niekorzystnym jest zarówno wykorzystanie zbyt dużych sił, jak i zbyt małych²¹; rozwiązania i decyzje dowódców muszą być mądre i proste, ponieważ szybki przeciwnik może uniemożliwić zrealizowanie skomplikowanego planu działania²²; środkiem do osiągnięcia przewagi nad przeciwnikiem w decydującym momencie walki jest zaskoczenie²³; jedność dowodzenia polega na prowadzeniu działań wojennych zgodnie z ustalonym planem i pod jednym dowództwem, gdyż odmienny punkt widzenia może prowadzić do przegranej²⁴; ubezpieczenie na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym, polegające na posiadaniu sił do użycia w późniejszym czasie oraz gotowości do ich użycia w nieprzewidywalnych sytuacjach²⁵; zasada natarcia polega na przeprowadzeniu działań mających na celu zadanie przeciwnikowi kolejnych ciosów i uniemożliwieniu odbudowania własnych sił po uzyskaniu przewagi²⁶; manewr zapewnia elastyczność działania i uniemożliwia przeciwnikowi zajęcie strategicznie i taktycznie ważnych pozycji²⁷.

¹⁷ S. Koziej, *Teoria sztuki wojennej*, Warszawa 2011, s. 79.

¹⁸ S. Feret, *Polska sztuka wojenna 1918-1939*, Warszawa 1972, s. 398; S. Koziej, dz.cyt., s. 83.

¹⁹ C. Clausewitz, *O wojnie*, Łódź 2010, s. 143-153.

²⁰ Tamże, s. 441.

²¹ Tamże, s. 155.

²² Tamże, s. 182.

²³ Tamże, s. 147.

²⁴ Tamże, s. 469.

²⁵ Tamże, s. 160.

²⁶ Tamże, s. 490.

²⁷ Tamże, s. 422.

Pomimo faktu, iż von Clausewitz tworzył owe zasady w czasach, kiedy obowiązywały odmienne zasady stosunków międzypaństwowych²⁸ oraz warunki prowadzenia wojen niż obecnie, to tezy i zasady głoszone przez pruskiego teoretyka wojny są nadal aktualne, czego dowodem jest obecność w doktrynach obrony poszczególnych państw listy zasad walki przez niego stworzonych lub jej elementów. Na przykład Polski Regulamin Działań Wojsk Lądowych zawiera jedenaście zasad walki, z czego siedem zasad z listy von Clausewitza. Mianowicie: celowość działania (cel); aktywność działań (natarcie); skupienie wysiłku (zmasowanie); ekonomia sił; manewrowość (manewr); zaskoczenie; prostota²⁹.

Dowódca Jednostki Wojskowej AGAT (od 13 października 2014 roku) pułkownik dyplomowany S. Drumowicz wymienia dwanaście rosyjskich zasad walki (cztery pokrywają się z zasadami z listy von Clausewitza – zaskoczenie, natarcie, zmasowanie, jedność dowodzenia), a mianowicie: wysoką gotowość bojową; zaskoczenie; natarczywość i stanowczość (natarcie); uporczywość i inicjatywę; koordynację działań i operacji połączonych; zdecydowane skupienie sił (zmasowanie); walkę w głębi i operacje głębokie; walkę informacyjną; rozwijanie czynników moralno-politycznych; stanowcze i ciągłe dowodzenie i kontrola (jedność dowodzenia); wszechstronne wsparcie bojowe³⁰.

Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 26 grudnia 2014 roku

26 grudnia 2014 roku prezydent W. Putin podpisał nowelizację Doktryny wojennej FR. Dokument ten zawiera nowe pojęcia w dziedzinie bezpieczeństwa, listę najważniejszych zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych FR i informacje dotyczące zagranicznych sojuszników. Doktryna wojenna Rosji z 26 grudnia 2014 roku jest czwartą doktryną wojenną w historii Rosji: pierwsza została zaakceptowana przez Radę Bezpieczeństwa FR 2 listopada 1993 roku, a następnie została wprowadzona w życie dekretem ówczesnego prezydenta Rosji B. Jelcyna; druga z 21 kwietnia 2000 roku została zatwierdzona przez W. Putina; trzecia Doktryna wojenna zatwierdzona dekretem ówczesnego

²⁸ Jak podkreśla R. Aron, stosunki międzynarodowe były rozumiane, jako „stosunki pomiędzy jednostkami politycznymi, z których każda domaga się dla siebie prawa do tego, by wymierzać mocą własnej decyzji sprawiedliwość, i tego, by samodzielnie decydować o podejmowaniu lub nie podejmowaniu walki” źródło: R. Aron, *Pokój i wojna między narodami*, Warszawa 1995, s. 20-21.

²⁹ Dowództwo Wojsk Lądowych, *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, Warszawa 2007, s. 19-20.

³⁰ S. Drumowicz, *Aktualność klasycznych zasad walki Clausewitza we współczesnej sztuce wojennej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2012, nr 1, s. 60.

prezydenta D. Miedwiediewa z 5 lutego 2010 roku. Przyjęcie Doktryny wojennej FR należy do kompetencji Głównodowodzącego SZ FR, którym jest prezydent³¹.

Biuro Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, jako urząd zajmujący się między innymi monitorowaniem i analizą kształtowania się strategicznych warunków bezpieczeństwa narodowego (wewnętrznych i zewnętrznych) oraz przygotowywaniem ocen i wynikających z nich wniosków³², po dokonaniu analizy Doktryn wojennych FR, przyjętych na przestrzeni lat, podkreśla: „Nie należy rozpatrywać wyłącznie ani przede wszystkim jako źródła informacji o planach i uwarunkowaniach użycia rosyjskich SZ. W tym wymiarze dokument wyznacza co najwyżej strategiczne kierunki. Tradycyjnie natomiast „Doktryny wojskowe FR” są odbiciem stanu relacji politycznych Rosji ze światem i wyrazem intencji aktualnego gospodarza Kremla wobec poszczególnych podmiotów stosunków międzynarodowych. Wreszcie, dokumenty te – odnosi się to w szczególności do najnowszego – służą Moskwie w bieżących rozgrywkach dyplomatycznych”³³.

Oczywistym wydaje się być, iż nie należy analizować obecnej Doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej pomijając treść poprzednich dokumentów. Począwszy od 1991 roku w następstwie rozpadu ZSRR i w obliczu kształtowania się nowego pozimono wojennego porządku międzynarodowego, Federacja Rosyjska znalazła się w skomplikowanym położeniu geopolitycznym, ponieważ rosyjskie władze musiały zmierzyć się ze sformułowaniem założeń nowej rosyjskiej filozofii bezpieczeństwa³⁴. Przy ich formułowaniu konieczne było uwzględnienie nowego położenia geopolitycznego FR i nowych warunków w środowisku międzynarodowym, a mianowicie: ożywienie sceny politycznej w byłych republikach radzieckich; powstanie konfliktów terytorialnych na terenie byłego ZSRR; rywalizacja o wpływy na obszarze postradzieckim USA, państw zachodnioeuropejskich, a także Chin, Iranu i Turcji³⁵.

Założenia nowej rosyjskiej filozofii bezpieczeństwa znalazły odzwierciedlenie między innymi w „Ogólnych Założeniach Doktryny Wojennej Federacji Rosyjskiej”

³¹ *Konstytucja Federacji Rosyjskiej* przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 roku, art. 83, ust. 1, Źródło: <http://biurose.sejm.gov.pl/uzup/mid-112.pdf>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

³² Źródło: <https://www.bbn.gov.pl/pl/informacje-o-bbn/status-prawny-i-zadania/6078,Zadania-i-status-prawny-Biura.html>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

³³ *Doktryna wojskowa Federacji Rosyjskiej*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2010 r. Źródło: <https://www.bbn.gov.pl/download/1/3906/OpracBBNDoktrynowojskowaFR03032010.pdf>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

³⁴ H. Lisiak, *Koncepcja bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej a bezpieczeństwo Polski*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2010, nr 2, s. 90-91.

³⁵ A. Bryc, *Koncepcja bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008, s. 64.

z 2 listopada 1993 roku. Dokument ten składa się z trzech części: założenia polityczne doktryny wojennej, podstawy wojskowe doktryny wojennej, wojskowo – techniczne i gospodarcze podstawy doktryny wojennej³⁶. Część pierwsza zawiera zarys podejścia FR do konfliktów zbrojnych oraz użycia SZ FR, zasady polityczne oraz najważniejsze kierunki rozwoju społeczno-politycznego bezpieczeństwa Rosji, a także identyfikuje najważniejsze źródła zagrożeń militarnych oraz określa zadania państwa w zakresie bezpieczeństwa militarnego³⁷. Część druga zawiera warunki wykorzystania SZ oraz innych wojsk FR, zasady organizacji i zarządzania Siłami Zbrojnymi oraz ich zadania, a także główne cele SZ³⁸. Część trzecia zajmuje się głównymi kierunkami rozwoju potencjału militarno-przemysłowego FR, celami wojskowego i technicznego bezpieczeństwa tego kraju, celami i zadaniami wojskowo-technicznego bezpieczeństwa oraz współpracą wojskowo-techniczną Rosji z zagranicą³⁹.

Analiza postanowień Doktryny Wojennej FR z 2 listopada 1993 roku wykazuje, iż wśród podstawowych zewnętrznych zagrożeń należy wymienić: ekspansję bloków wojskowych i sojuszy; gromadzenie się wojsk innych państw w bliskim sąsiedztwie FR, co może przyczynić się do zaburzenia równowagi sił; działania władz innych państw, utrudniające funkcjonowanie rosyjskich systemów utrzymania strategicznych sił jądrowych⁴⁰. Należy również podkreślić, iż w owym dokumencie Rosja nie traktuje żadnego państwa lub sojuszu jako wroga⁴¹. Doktryna wojenna z 1993 roku jako główne zadania w ramach polityki obronnej FR określa: przestrzeganie układów rozbrojeniowych oraz ich rozszerzenie na inne państwa i przygotowanie do rozstrzygania konfliktów lokalnych (przeprowadzenie operacji mających na celu przywrócenie u utrzymanie pokoju⁴².

Wśród głównych źródeł wewnętrznych zagrożeń FR wymienione zostały: nielegalna działalność organizacji nacjonalistycznych i separatystycznych, mających na celu destabilizację sytuacji wewnętrznej lub naruszenie integralności terytorialnej państwa;

³⁶ K. Golas, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, Źródło: <http://geopolityka.net/doktryna-wojenna-federacji-rosyjskiej/>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

³⁷ Указ Президента Российской Федерации от 2 ноября 1993 г. N 1833 „Об Основных положениях военной доктрины Российской Федерации”, „Собрание актов Президента и Правительства Российской Федерации” 1993, nr 45, s. 4329.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Ю. Балуевский, *Новая военная доктрина Российской Федерации. Продолжение разговора в узком кругу*, „Индекс безопасности” 2010, nr 4 (95), źródło: <http://www.pircenter.org/data/publications/sirus4>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

⁴¹ Tamże.

⁴² А. Арбатов, *Трансформация российской военной доктрины – уроки Косово и Чечни*, s. 10, źródło: http://www.marshallcenter.org/MCPUBLICWEB/MCDocs/files/College/F_Publications/mcPapers/mc-paper_2-ru.pdf, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

próby obalenia porządku konstytucyjnego, dezorganizacji funkcjonowania organów władzy i administracji państwowej; tworzenie nielegalnych formacji zbrojnych; ataki na magazyny z bronią lub firmy produkujące broń, a także nielegalna dystrybucja na terytorium FR broni, amunicji, materiałów wybuchowych i innych⁴³.

Dokument przewiduje możliwość użycia SZ FR w następujących przypadkach: w celu obrony suwerenności, integralności terytorialnej i innych żywotnych interesów w przypadku agresji przeciwko Rosji lub jej sojuszników; przeprowadzenia pokojowych operacji w oparciu o decyzje Rady Bezpieczeństwa ONZ; w celu zakończenia konfliktu zbrojnego na granicach państwa lub na jego terytorium, jeżeli zagraża to żywotnym interesom FR⁴⁴. Dokument nie zawiera jednak definicji wymienionego pojęcia „żywotnych interesów”, co umożliwia swobodną interpretację tego postanowienia.

Należy również zwrócić uwagę na zapis dotyczący rosyjskiej polityki w dziedzinie broni jądrowej, w świetle którego Federacja Rosyjska dąży do wyeliminowania lub zredukowania zagrożenia wojną nuklearną. Dokument zawiera również postanowienie, iż Federacja Rosyjska nie będzie używać broni jądrowej przeciwko Państwom Stronom Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z dnia 1 lipca 1968 roku i państwom nie posiadającym broni jądrowej, z wyjątkiem następujących przypadków: zbrojnej napaści państwa niedysponującego bronią jądrową, związanego porozumieniem sojuszniczym z państwem dysponującym bronią jądrową na terytorium FR, jej Siły Zbrojne lub jej sojuszników; wspólnych działań państwa niedysponującego bronią jądrową z państwami posiadającymi broń jądrową w celu wykonania lub wsparcia inwazji lub zbrojnej napaści terytorium FR, jej Siły Zbrojne lub jej sojuszników⁴⁵. Istotne wydaje się być, iż w doktrynie uznano broń jądrową, jako środek umożliwiający zarówno powstrzymanie ewentualnego nieprzyjaciela przed agresją na Federację Rosyjską. W tym miejscu warto również zaznaczyć, iż w świetle Doktryny wojennej z 1993 roku dopuszcza się możliwość wyprzedzającego uderzenia jądrowego, co w czasie istnienia Związku Radzieckiego było niedopuszczalne, ponieważ istniała możliwość wykorzystania broni jądrowej jedynie w sytuacji otwartego konfliktu wojennego⁴⁶. Biorąc pod uwagę powyż-

⁴³ Р. Амиров, *Некоторые вопросы о обеспечения внутренней безопасности в контексте развития Военной Доктрины Российской Федерации*, „Пробелы в российском законодательстве. „Юридический журнал” 2010, nr 4, s. 73.

⁴⁴ R. Śmigielski, *Osierocona armia. Założenia polityki obronnej oraz Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej w latach 1992–2004*, Warszawa 2006, s. 115.

⁴⁵ R. Śmigielski, dz.cyt., s. 113–114.

⁴⁶ N. Duraj, *Zróżnicowanie zadań jednostek odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu na terytorium Federacji Rosyjskiej*, „Władza Sądzenia” 2015, nr 5, s. 101.

sze, należy zaznaczyć, iż Doktryna Wojenna Federacji Rosyjskiej z 2 listopada 1993 roku z perspektywy czasu ma charakter abstrakcyjny, ponieważ nie zawiera jasnych definicji celów wojskowych i politycznych oraz dogłębnej analizy sytuacji politycznej i wojskowo – strategicznej na świecie i w regionie. Federacja Rosyjska w świetle tego dokumentu nie postrzega żadnego państwa jako swego przeciwnika. Dokument ten nie zawiera postanowień dotyczących polityki zagranicznej wobec poszczególnych państw, pomimo faktu, iż w latach dziewięćdziesiątych XX wieku po rozpadzie Związku Radzieckiego niezbędne było zdefiniowanie polityki Rosji w stosunku do Stanów Zjednoczonych oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego. Warto również podkreślić, iż niektóre postanowienia doktryny wojennej z 1993 roku zostały zachowane w każdej kolejnej rosyjskiej doktrynie wojennej, a mianowicie: zagrożenia dotyczące ekspansji bloków wojskowych i sojuszy oraz nagromadzeniem wojsk w pobliżu rosyjskich granic⁴⁷.

Druga Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej została zatwierdzona 21 kwietnia 2000 roku przez prezydenta W. Putina. Dokument ten nadal był postrzegany jako przejściowy i jedynie rozszerzał postanowienia „Ogólnych Założeń Doktryny Wojennej Federacji Rosyjskiej” z 2 listopada 1993 roku. Warto zaznaczyć, iż owa Doktryna wojenna została przyjęta po rozszerzeniu Sojuszu Północnoatlantyckiego i bombardowaniach NATO w Federalnej Republice Jugosławii⁴⁸, co stworzyło konieczność zmiany podejścia FR do zaistniałej sytuacji na arenie międzynarodowej⁴⁹.

Dokument ten składa się z trzech części: założeń wojskowo-politycznych, założeń wojskowo-strategicznych, założeń wojskowo-gospodarczych⁵⁰. Część pierwsza zawiera informacje dotyczące sytuacji militarno-politycznej FR, definiuje główne zagrożenia dla bezpieczeństwa militarnego, bezpieczeństwa wojskowego, a także zawiera refleksje w sprawie organizacji wojskowej i zarządzania. Część druga dotyczy charakterystyki wojen i konfliktów zbrojnych i zawiera warunki wykorzystania SZ oraz innych wojsk FR, zasady organizacji i zarządzania Siłami Zbrojnymi oraz ich zadania, a także główne ich cele. Część trzecia zawiera informacje dotyczące podstawowych zasad w zakresie

⁴⁷ M. Urbański, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 2014 roku – dawny Związek Radziecki w nowej odsłonie*, „Przegląd Geopolityczny” 2015, tom 13, s. 19.

⁴⁸ *Prasa rosyjska wobec konfliktu na Bałkanach. Konflikt zbrojny w Kosowie przyspieszył dezintegrację WNP i pogłębił izolację Rosji na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Prasowy” 1999, nr 8, źródło: <http://niniwa22.cba.pl/ROSJA6.HTM>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

⁴⁹ M. Urbański, dz.cyt., s. 18-19.

⁵⁰ *Военная доктрина Российской Федерации*, źródło: http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

finansowania SZ oraz postanowienia dotyczące międzynarodowej współpracy wojskowej (wojskowo-politycznej) i wojskowo-technicznej⁵¹.

Analiza postanowień Doktryny Wojennej Federacji Rosyjskiej z 21 kwietnia 2000 roku wykazuje, iż wśród podstawowych zewnętrznych zagrożeń należy wymienić: roszczenia terytorialne wobec FR lub ingerencja w sprawy wewnętrzne; konflikty zbrojne w pobliżu rosyjskich granic lub granic jej sojuszników; ekspansję bloków wojskowych i sojuszy; gromadzenie się wojsk innych państw w bliskim sąsiedztwie FR, co może przyczynić się do zaburzenia równowagi sił; działania władz innych państw; ataki na obiekty wojskowe; działania mające na celu zakłócenie bezpieczeństwa regionalnego i globalnego; wroga działalność informatyczno – techniczna i informacyjno – psychologiczna; międzynarodowy terroryzm⁵². Należy również podkreślić, iż w owym dokumencie można zauważyć brak zapisu z Doktryny wojennej z 1993 roku, iż Federacja Rosyjska nie traktuje żadnego państwa jako przeciwnika lub wroga⁵³.

Wśród głównych źródeł wewnętrznych zagrożeń FR w dokumencie wymienione zostały: oprócz wymienionych w poprzednim dokumencie z 1993 roku zagrożeń (nielegalna działalność organizacji nacjonalistycznych i separatystycznych; próby obalenia porządku konstytucyjnego, dezorganizacji funkcjonowania organów władzy i administracji państwowej; tworzenie nielegalnych formacji zbrojnych itd.), wymienia się przestępczość zorganizowaną, terroryzm, przemyt i inne nielegalne działania zagrażające bezpieczeństwu FR.

Analiza dokumentu wykazuje, iż zarówno wśród zagrożeń wewnętrznych, jak i zewnętrznych dla bezpieczeństwa FR wymieniony został terroryzm. Dokument zwraca szczególną uwagę na zagrożenie ze strony terroryzmu i rozszerza katalog zagrożeń ponieważ było to konieczne ze względu na konflikt w Republice Czecheńskiej. Rosyjsko-czecheński konflikt przez władze FR był określany mianem „operacji antyterrorystycznej”. Rosyjską interwencję w Republice Czecheńskiej należy określić w następujący sposób: „[...] pod pretekstem walki z terroryzmem oraz licząc na pasywność Zachodu po operacji w Kosowie, wojska rosyjskie weszły na terytorium Czechenii, co było ewidentnym pogwałceniem porozumienia z Chasaw-Jurtu”⁵⁴. W odniesieniu do tzw. rosyjskiej „operacji antyterrorystycznej” na terenie Czecheni powstało wiele sprawozdań i raportów

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ M. Marcinko, *Kwestia terroryzmu w konflikcie rosyjsko-czecheńskim a prawo międzynarodowe*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2006, vol. II, s. 154.

sporządzonych przez przedstawicieli międzynarodowych organizacji rządowych, pozarządowych i humanitarnych w których stwierdzono, iż „działania podejmowane przez wojska FR w Czeczenii niejednokrotnie wykraczały poza przyjęte i dopuszczalne metody szkolenia przeciwnikowi, w wyniku czego ucierpiała przede wszystkim ludność cywilna”⁵⁵. Doktrynę wojenną z 2000 roku uzupełniono o podrozdział dotyczący wojskowej organizacji państwa, który zajmuje się strukturą oraz kierunkami rozwoju SZ FR i pozostałych wojsk, a także formacji wojskowych, organów zajmujących się kwestiami bezpieczeństwa militarnego. Wśród podstawowych zasad wojskowej organizacji państwa należy wymienić między innymi: scentralizowane zarządzanie; jedność dowodzenia; współpracę pomiędzy poszczególnymi formacjami; eliminację dublowania się kompetencji⁵⁶.

Reasumując, należy podkreślić, iż Doktryna Wojenna Federacji Rosyjskiej z 21 kwietnia 2000 roku była dokumentem przejściowym i zawierała szereg nieścisłości definicyjnych, co stwarzało trudności w odpowiedniej interpretacji przepisów owego dokumentu. Analiza porównawcza obu Doktryn wojennych wykazuje, iż w Doktrynie wojennej z 21 kwietnia 2000 roku pojawiły się zapisy dotyczące wojskowej organizacji państwa, wprowadzone zostało pojęcie terroryzmu, natomiast zabrakło zapisu, iż Federacja Rosyjska nie traktuje żadnego państwa jako przeciwnika.

Następna Doktryna wojenna FR została zatwierdzona 5 lutego 2010 roku przez ówczesnego prezydenta D. Miedwiediewa⁵⁷. Dokument ten składa się z czterech części: postanowienia ogólne, niebezpieczeństwa militarne i zagrożenia zbrojne dla FR, polityka wojenna FR, wojskowo-gospodarcze zapewnienie obronności⁵⁸. Część pierwsza koncentruje się na zdefiniowaniu podstawowych pojęć wykorzystywanych w Doktrynie wojennej. Część druga zawiera informacje dotyczące głównych zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń militarnych, określa cech współczesnych konfliktów zbrojnych. Część trzecia skupia się na działaniach FR skierowanych na powstrzymanie i zapobieganie konfliktom zbrojnym oraz określa zadania państwa w tym zakresie, a także zawiera warunki wykorzystania i zadania SZ oraz innych wojsk FR. Część czwarta określa zadania w zakresie wojskowo-gospodarczego zapewnienia obronności, zadania dotyczące

⁵⁵ Tamże, s. 158.

⁵⁶ R. Śmigielski, dz.cyt., s. 144-165.

⁵⁷ Указ Президента Российской Федерации от 5 февраля 2010 года N 146 „О Военной доктрине Российской Федерации”, „Собрание законодательства Российской Федерации” 2010, nr 7, s. 724.

⁵⁸ *Военная доктрина Российской Федерации*, źródło: <http://kremlin.ru/supplement/461>, dostęp w dniu: 22.02.2017 r.

wyposażenia SZ, oraz innych rodzajów wojsk i służb w broń oraz sprzęt wojskowy i specjalistyczny, środki materiałowe, a także zawiera informacje dotyczące zadań w zakresie rozwoju kompleksu obronno-przemysłowego oraz główne priorytety i zadania w zakresie współpracy polityczno-wojskowej⁵⁹.

W Doktrynie wojennej Federacji Rosyjskiej z 5 lutego 2010 wśród podstawowych zewnętrznych zagrożeń znalazły się: powierzenie NATO globalnych funkcji; wykonywanych wbrew normom prawa międzynarodowego; rozszerzenie tej organizacji; rozmieszczenie infrastruktury militarnej bliżej granic FR; próby destabilizacji w poszczególnych państwach i regionach; rozmieszczenie kontyngentów wojennych obcych państw w pobliżu rosyjskich granic; tworzenie i wdrażanie strategicznych systemów obrony przeciwrakietowej; roszczenia wobec FR i jej sojuszników; rozprzestrzenianie broni masowego rażenia; naruszenie przez państwo umów międzynarodowych; zastosowanie siły zbrojnej oraz rozwój ognisk zapalnych na terytoriach państw graniczących z Federacją Rosyjską; międzynarodowy terroryzm; powstanie napięć pomiędzy grupami etnicznymi, a także aktywność radykalnych ugrupowań na terytoriach państw graniczących z Rosją⁶⁰.

Najważniejsze zagrożenia wewnętrzne w Doktrynie wojennej z 2010 roku pokrywają się z zagrożeniami wymienionymi w Doktrynie wojennej z 2000 roku, a mianowicie: próby obalenia porządku konstytucyjnego; dezorganizacji funkcjonowania organów władzy i administracji państwowej oraz naruszenie suwerenności i integralności terytorialnej FR. Doktryna wojenna z 2010 roku zawiera nieco węższy katalog zagrożeń wewnętrznych, gdyż nie wymienia szeregu zagrożeń, które były zawarte w poprzednim dokumencie (nielegalna działalność separatystycznych organizacji; tworzenie nielegalnych formacji zbrojnych; przestępczość zorganizowaną, terroryzm, przemyt)⁶¹.

Doktryna wojenna z 5 lutego 2010 roku zawiera definicje podstawowych pojęć z zakresu bezpieczeństwa (bezpieczeństwo militarne FR, niebezpieczeństwo wojny, zagrożenie wojenne, konflikt zbrojny, wojna lokalna, regionalna i na wielką skalę, polityka wojenna, organizacja wojskowa państwa, planowanie wojenne), co przyczyniło się do likwidacji pewnych nieścisłości, które były w poprzednich dokumentach. Warto również zaznaczyć, iż Doktryna wojenna z 2010 roku jest jednym z najważniejszych dokumentów planowania strategicznego w Rosji, natomiast poprzednie dwa dokumenty miały

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, źródło: https://pressje.pl/media/pressje_shop/article/article__issue_35.pdf, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

charakter przejściowy. Niemniej ważne wydaje się być, iż Doktryna zatwierdzona przez D. Miedwiediewa uwzględniała nie tylko postanowienia zawarte w poprzednim dokumencie z 2000 roku, ale również innych strategicznie ważnych dokumentów FR, między innymi Koncepcję długofalowego rozwoju społeczno-gospodarczego FR do roku 2020, która została uchwalona przez rząd rosyjski w 2008 roku, Koncepcję polityki zagranicznej FR z 2008 roku⁶².

Analiza porównawcza głównych terminów zawartych w Doktrynie Wojennej z 2010 roku z pojęciami zawartymi w Doktrynie Wojennej z 2000 roku wykazuje kilka prawidłowości: po pierwsze w części pierwszej w ustępie 6 zostało zdefiniowane pojęcie „bezpieczeństwo militarne”, natomiast możemy odnotować brak szczegółowych uregulowań dotyczących bezpieczeństwa militarnego FR, które w poprzedniej wersji doktryny były zawarte w części pierwszej w ustępie 7; po drugie separuje pojęcia „niebezpieczeństwo wojny” i „zagrożenie wojenne”, natomiast w poprzednim dokumencie pojęcie „niebezpieczeństwo wojny” nie zostało wymienione; po trzecie rozdzielone zostały również pojęcia „wojny” i konfliktu zbrojnego”; po czwarte Doktryna wojenna z 2010 roku w części pierwszej w ustępie 6 wprowadza pojęcie „polityki wojennej”, a następnie w części trzeciej zawiera szczegółową analizę zadań i kierunków polityki wojennej FR⁶³.

Niemniej ważne jest poszerzenie katalogu podstaw prawnych Doktryny wojennej z 2010 roku. Oprócz wymienionych w poprzednim dokumencie Konstytucji Federacji Rosyjskiej, ustaw federalnych, innych normatywnych aktów prawnych Rosji, a także umów międzynarodowych FR w dziedzinie bezpieczeństwa, zostały również wymienione federalne ustawy konstytucyjne oraz inne przepisy prawne rosyjskiego prezydenta i rządu FR. *Novum* stanowi również wskazanie, iż podstawą prawną Doktryny wojennej z 2010 roku są powszechnie uznane zasady i normy prawa międzynarodowego⁶⁴.

Nową jakość stanowi również wyeksponowanie norm prawa międzynarodowego, a także wskazanie roli i miejsca Rosji w operacjach w zakresie utrzymania pokoju (część trzecia ustęp 24-25). Podkreśla się, iż „Federacja Rosyjska wysyła kontyngenty wojskowe do składu pokojowych sił OUBZ do udziału w operacjach w zakresie utrzymania

⁶² W. Rodkiewicz, *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, źródło: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej>, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

⁶³ П. Зверев, *Военная доктрина Российской Федерации и международное право (сравнительно - правовой анализ)*, źródło: https://www.academia.edu/12231365/Военная_доктрина_Российской_Федерации_и_международное_право_сравнительно-правовой_анализ, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

⁶⁴ Źródło: <http://voen-pravo.ru/voennaya-doktrina>, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

pokoju na mocy decyzji Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego OUBZ. Federacja Rosyjska wysyła kontyngenty wojskowe do składu wspólnych sił reagowania operacyjnego OUBZ [...]”⁶⁵.

Reasumując, krótka analiza porównawcza Doktryny wojennej z 2000 i 2010 roku pozwala na stwierdzenie, iż nowsza wersja dokumentu przedstawia zupełnie odmienne podejście do zagrożeń środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego. Warto zasygnalizować, iż za główne zagrożenia militarne FR uznano wzmocnienie pozycji Sojuszu Północnoatlantyckiego i jego rozszerzenie, a także wdrażanie systemów obrony przeciw-rakietowej⁶⁶. Dokument opracowany w 2010 roku zezwala na użycie SZ poza granicami FR w celu ochrony swoich interesów i obywateli, a także dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa⁶⁷. Zgodnie z nowszą wersją Doktryny, decyzja o użyciu broni jądrowej należy do prezydenta, a Rosja zastrzega sobie prawo w przypadku zagrożenia i agresji wobec państwa do korzystania z takiej broni jako prewencyjnego lub odwetowego środka w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Także w Doktrynie określone są konkretne zadania w zakresie budowy i rozwoju SZ (optymalizacja liczby żołnierzy, modernizacja armii, nowoczesna broń, stworzenie systemu obrony przeciwlotniczej)⁶⁸. W efekcie Doktryna wojenna z 5 lutego 2010 roku nie odrzuca całkowicie postanowień zawartych w poprzednich dokumentach, natomiast dostosowuje się do zmieniających się warunków w środowisku międzynarodowym, określa główne wyzwania i zagrożenia, sposoby radzenia sobie z nimi i perspektywy rozwoju SZ.

Aktualna Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej została uchwalona 26 grudnia 2014 roku przez prezydenta W. Putina. Dokument ten jest otwartą deklaracją celów strategicznych, politycznych, wojskowych i przedstawia cele polityki zagranicznej Rosji i percepcję środowiska międzynarodowego przez rosyjskie władze. Nowa Doktryna wojenna przedstawia podstawowe zagrożenia wewnętrzne oraz zewnętrzne dla bezpieczeństwa FR, a także pozwala na określenie sojuszników i wrogów. Dokument ten składa się z czterech części: postanowienia ogólne, niebezpieczeństwa militarne i zagrożenia zbrojne dla FR, polityka wojenna Federacji Rosyjskiej, wojskowo-gospodarcze zapewnienie obronności⁶⁹. Tym samym Doktryna wojenna z 2014 roku składa się z takich

⁶⁵ *Военная доктрина Российской Федерации*.

⁶⁶ M. Urbański, dz.cyt., s. 20.

⁶⁷ R. Śmigielski, *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” 2010, nr 28 (636).

⁶⁸ E. Чаленко, *Военная доктрина Российской Федерации*, źródło: <http://eurasian-defence.ru/?q=node/1337>, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

⁶⁹ *Военная доктрина Российской Федерации*, „Российская газета – Федеральный выпуск” 2014, nr 6570 (298).

samych części jak poprzedni dokument, natomiast szczegółowa analiza postanowień owego dokumentu wykazuje szereg różnic.

Rozszerzony został katalog pojęć, którymi operuje doktryna. Zdefiniowano takie terminy jak „gotowość mobilizacyjna Federacji Rosyjskiej” oraz „system powstrzymywania konwencjonalnego”. Pierwszy z nich dotyczy zdolności różnych podmiotów (Sił Zbrojnych, innych wojsk, służb itd.) do wykonywania planów mobilizacyjnych, natomiast drugi skupia się na środkach, które są niezbędne do zapobiegania lub powstrzymania ewentualnej agresji przeciwko Federacji Rosyjskiej⁷⁰.

W świetle zapisów tego dokumentu, współczesny system bezpieczeństwa międzynarodowego posiada pewne wady, co w konsekwencji uniemożliwia zapewnienie bezpieczeństwa dla każdego z państw na tym samym poziomie. Spowodowane jest to przede wszystkim istnieniem nieuregulowanych regionalnych konfliktów oraz utrzymywanie się tendencji do ich siłowego rozwiązania⁷¹. Władze FR dążą do zapobiegania rozwoju konfliktów regionalnych w sąsiedztwie jej granic. Jaskrawymi przykładami są rosyjskie działania w Gruzji z 2008 roku oraz zaangażowanie rosyjskich wojsk w konflikt na Ukrainie od 2014 roku do dnia dzisiejszego. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż każdy konflikt lub nawet ewentualność rozwoju konfliktu w byłych republikach radzieckich jest postrzegana przez rosyjskie władze, jako bezpośrednie zagrożenie militarne dla bezpieczeństwa FR, a w celu zapewnienia bezpieczeństwa należy użyć wszystkich koniecznych środków, nawet tych wojskowych⁷².

Na uwagę zasługuje również zapis dotyczący przestrzeni informatycznej, a mianowicie włączenie do niebezpieczeństwa wojny oraz zagrożenia wojennego również przestrzeni informatycznej. Kwestia wykorzystania technologii informatycznych jest poruszana w doktrynie kilkakrotnie. Po pierwsze wśród najważniejszych zewnętrznych zagrożeń dla bezpieczeństwa FR wymieniono „wykorzystywanie technologii informatycznych i komunikacyjnych w celach wojskowo-politycznych do prowadzenia działań sprzecznych z prawem międzynarodowym, skierowanych przeciwko suwerenności, niezawisłości politycznej, integralności terytorialnej państw oraz stanowiących zagrożenie dla międzynarodowego pokoju, bezpieczeństwa, globalnej i regionalnej stabilności”⁷³.

⁷⁰ Tamże, art. 8, ust. m, n.

⁷¹ Tamże, art. 10.

⁷² *Что доктрина предлагает*, źródło: <http://www.rg.ru/2014/12/29/doktrina>, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

⁷³ *Doktryna Wojska Federacji Rosyjskiej*, art. 12, ust 1., źródło: <https://www.bbn.gov.pl>, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

Po drugie komponent informacyjny możemy odnaleźć również wśród przepisów dotyczących wewnętrznych zagrożeń dla bezpieczeństwa i stabilności FR. Wśród owych zagrożeń oprócz działalności skierowanej na obalenie porządku konstytucyjnego i destabilizacji wewnętrznej, działalności organizacji terrorystycznych oraz podżegania do napięć narodowościowych, etnicznych i religijnych pojawia się również następujący przepis: „działalność w zakresie informacyjnego oddziaływania na społeczeństwo, w pierwszym rzędzie na młodych obywateli kraju, mająca na celu przerwanie historycznych, duchowych i patriotycznych tradycji w zakresie obrony Ojczyzny”⁷⁴.

Po trzecie aspekt informacyjny pojawia się również wśród zapisów dotyczących współczesnych konfliktów zbrojnych. Wśród cech współczesnych konfliktów zbrojnych znalazło się „oddziaływanie na nieprzyjaciela [...] poprzez wykorzystanie globalnej przestrzeni informatycznej”⁷⁵. W tym miejscu należy przypomnieć, iż w oparciu o dekret prezydenta Rosji z lutego 2014 roku w ramach SZ zostały utworzone wojska do „operacji informacyjnych”, do zadań którego zalicza się zarządzanie ochroną wojskowych sieci komputerowych oraz zapewnienie bezpieczeństwa informacyjnego. Były szef SG SZ FR, a obecnie doradca dowódcy Wojsk Wewnętrznych MSW J. Bałujewski w sprawie informacyjnego oddziaływania na państwo i społeczeństwo wypowiedział się w następujący sposób: „Wygrana w wojnie informacyjnej w obecnych realiach świata nabiera nierzadko większego znaczenia niż zwycięstwo w klasycznej wojnie z użyciem broni [...]. Dziś konfrontacja informacyjna wysuwa się na pierwszy plan, trwa wojna o umysły i o masową świadomość ludzi”⁷⁶.

W świetle zapisów tego dokumentu można wnioskować, że z Doktryny wyłania koncepcja walki informacyjnej, która od lat znajduje odzwierciedlenie w praktyce politycznej FR (działania w Gruzji i na Ukrainie). Podkreśla się, iż wyeksponowanie roli walki informacyjnej nawiązuje do zachodnich teorii wojen niekonwencjonalnych, natomiast należy pamiętać, iż „adaptując zachodnie terminy, Rosjanie kierują się własnymi założeniami i logiką, przysposabiają je do własnych potrzeb, tradycji i kultury.

⁷⁴ Tamże, art. 13, ust. c.

⁷⁵ Tamże, art. 15, ust. c.

⁷⁶ *Szojgu: Rosja ma już wojska do operacji informacyjnych*, źródło: <http://www.pap.pl/aktualnosci/news,816344,rosja-szojgu-o-istnieniu-oddzialu-zolnierzy-wojny-informacyjnej>, dostęp w dniu: 23.02 2017 r.

Przenosząc zachodnie teorie na rosyjski grunt, mieszają koncepcje obrony i ataku, dostosowując je do własnej geostrategii rewanżu”⁷⁷.

Na uwagę zasługuje również katalog zagrożeń zewnętrznych dla bezpieczeństwa FR, w którym akcent jest położony na niebezpieczeństwo ze strony Zachodu, za głównego potencjalnego przeciwnika uznano Sojusz Północnoatlantycki. W porównaniu z wersją dokumentu z 2010 roku dodano nowe zagrożenia, a mianowicie: wojnę informacyjną; ustanowienie w państwach graniczących z Federacją Rosyjską reżimów, które powstają w wyniku obalenia legalnych służb władzy państwowej, co może zagrażać interesom FR; wywrotne działania służb i organizacji specjalnych państw lub koalicji przeciwko FR. Rozszerzony również został zapis dotyczący zagrożenia globalnego ekstremizmu (terroryzmu): wskazano, iż rozprzestrzenianie się międzynarodowego terroryzmu odbywa się w warunkach niedostatecznie efektywnej międzynarodowej współpracy antyterrorystycznej⁷⁸.

Charakterystyczne jest to, iż kładąc nacisk na zagrożenie ze strony Sojuszu Północnoatlantyckiego, Doktryna wojenna z 2014 roku nie uwzględnia wzrostu potęgi militarnej poszczególnych państw, co unaocznia jednostronność w ocenie zagrożeń militarnych. Jednymi z przykładów są roszczenia terytorialne i przygotowania wojskowe Japonii, a także rosnąca potęga chińskiej armii.

Jednym z najciekawszych aspektów nowej Doktryny wojennej jest wykorzystanie rosyjskich SZ nie tylko w kraju, ale także za granicą między innymi „w celu zapewnienia ochrony swoich obywateli znajdujących się poza granicami FR”⁷⁹. W ten sposób powstał precedens do wprowadzenia rosyjskich wojsk do Naddniestrza, Abchazji, Osetii Południowej, Krymu oraz samozwańczych Donieckiej Republiki Ludowej (DRL) i Ługańskiej Republiki Ludowej (ŁDL). Proeuropejskie ukierunkowanie byłych republik radzieckich, a także zmiany polityczne w krajach sąsiadujących również stwarzają zagrożenie dla bezpieczeństwa FR, natomiast to zagrożenie nie zostało wymienione w Doktrynie wojennej z 2014 roku.

Uwzględniając powyższe rozważania, polski politolog R. Kuźniar wyraził następującą opinię: „Jeśli Rosja zdecydowała się na interwencję po upadku prezydenta Wiktora Janukowycza, to oznacza, że gdyby podobny scenariusz zdarzył się w innych

⁷⁷ J. Darczewska, dz. cyt., s. 15; В. Горбулин, *Гибридная война как ключевой инструмент российской геостратегии реванша*, źródło: <http://gazeta.zn.ua/internal/gibridnayavoyna-kak-klyuchevoy-instrument-rossiyskoy-geostrategii-revansha-.html>, dostęp w dniu: 23.02.2017 r.

⁷⁸ A. Dyner, *Nowe kierunki transformacji rosyjskich sił zbrojnych*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 4 (1241), s. 1.

⁷⁹ *Doktryna Wojenna Federacji Rosyjskiej...*, art. 22.

krajach sąsiadujących z Rosją, innych krajach byłego Związku Sowieckiego, to Rosja zastrzega sobie prawo do reagowania w taki sam sposób. Ja to nazywam nową doktryną Breżniewa. Doktryna Breżniewa przyjęta w latach 60. mówiła o tym, że upadek socjalizmu czy przewrót w jednym z krajów komunistycznych, oznaczałby zagrożenie dla bezpieczeństwa krajów wspólnoty komunistycznej, Układu Warszawskiego i wymagałby interwencji zbrojnej”⁸⁰.

Kolejnym, jakże znaczącym punktem w Doktrynie z 2014 roku jest usankcjonowanie wojny asymetrycznej, hybrydowej. Tendencja wzrostu znaczenia niewojskowych metod walki pojawia się w punkcie „Charakterystyczne cechy współczesnych konfliktów wojennych”, gdzie mają miejsce następujące sformułowania: „innych środków niewojskowych”, „udział w działaniach wojennych nieregularnych formacji zbrojnych”, „stosowanie niebezpośrednich i asymetrycznych metod działań”, „zastosowanie niebezpośrednich i asymetrycznych sposobów działania”, „wykorzystanie finansowanych i kierowanych z zewnątrz politycznych sił oraz ruchów społecznych”.

Doktryna wojenna z 2014 roku zwraca również uwagę na rolę i znaczenie broni jądrowej. Nadal odgrywa ona znaczącą rolę w zapobieganiu powstawania wojen nuklearnych i konfliktów zbrojnych z użyciem broni konwencjonalnej. Podkreśla się, iż Federacja Rosyjska powinna posiadać potencjał odstraszania nuklearnego na odpowiednim poziomie⁸¹. A. Piontkowski w następujący sposób określa rosyjski potencjał nuklearny: „[...] to 8,5 tys. głowic nuklearnych i środki ich przenoszenia. Ten arsenał również się starzeje i z czasem przewaga Rosji będzie malała. Jeszcze przez dekadę Rosja będzie miała jednak siłę zastraszania nuklearnego”⁸².

Dokument zwraca uwagę na szereg innych istotnych kwestii związanych z rosyjskimi Siłami Zbrojnymi i obronnością, a mianowicie: Federacja Rosyjska będzie dążyć do pozycji lidera w dziedzinie bakteriologicznej i toksycznej broni wśród państw znajdujących się w posiadaniu tego typu broni; zwiększenie aktywności w przestrzeni kosmicznej oraz jej wykorzystanie w celach wojskowych; zabezpieczenie rosyjskich

⁸⁰ K. Kubiak, *Potencjał wojskowy Floty Północnej*, źródło: <http://www.armia24.pl/na-morzu/98-marynarka-wojenna/1862-potencjal-wojskowy-floty-polnocnej>, dostęp w dniu: 24.02.2017 r.

⁸¹ *The Truth About Russia's New Military Doctrine*, źródło: <http://rt.com/op-edge/236175-president-putinmilitary-doctrine-document/>, dostęp w dniu: 24.02.2017 r.

⁸² M. Kacewicz, *Atomowy poker. Czy Putin sięgnie po głowice nuklearne*, źródło: <http://swiat.newsweek.pl/atomowy-poker-czy-putin-siegnie-po-glowice-nuklearne-newsweekpl,artykuly,347618,1.html>, dostęp w dniu: 24.02.2017 r.

interesów w Arktyce, która jest postrzegana przez rosyjskie władze jako kluczowy region ze względu na surowce oraz jej znaczenie w transporcie morskim⁸³.

Reasumując, Doktryna wojenna FR z 2014 roku jest kontynuacją poprzednich dokumentów, a zmiany wprowadzone do treści owego dokumentu są reakcją na nowe zagrożenia oraz rozszerzenia Sojuszu Północnoatlantyckiego we wschodnim kierunku. Należy zaznaczyć także, iż władze FR w dokumencie podkreślają gotowość obrony swoich interesów poza granicami kraju, konieczność obrony rosyjskich obywateli mieszkających poza granicami kraju oraz możliwość eskalacji napięć z Sojuszem Północnoatlantyckim.

Zakończenie

Zważając na powyższe fakty, należy stwierdzić, iż każda kolejna Doktryna wojenna FR jest kontynuacją poprzednich dokumentów i wpisuje się w całokształt rosyjskiego myślenia strategicznego. Warto zaznaczyć również, iż zmiany i uzupełnienia wprowadzane w kolejnych dokumentach miały na celu dostosowanie polityki FR do zmian w środowisku międzynarodowym.

Przyjęcie Doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej z 26 grudnia 2014 roku niewątpliwie ma wpływ na bezpieczeństwo Europy Wschodniej, gdyż dokument przedstawia nowe podejście władz rosyjskich do środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego. Pomimo, iż dokument zezwala na umieszczenie SZ Rosji poza jej granicami w celu obrony swoich interesów i obywateli, to zgodnie z przepisami posiada charakter obronny. Analiza przepisów Doktryny wykazuje, iż państwa członkowskie Unii Europejskiej nie powinny postrzegać tego dokumentu, jako zagrożenia. W świetle zapisów tego dokumentu można wnioskować, że Rosja skupi swe wysiłki przede wszystkim na zapobieganiu integracji byłych republik radzieckich ze strukturami euroatlantyckimi. Tym samym Doktryna wojenna FR stwarza zagrożenie dla byłych republik radzieckich, czego dowodem mogą być działania FR na Ukrainie. W celu utrzymania wpływów na Ukrainie władze FR użyły niezbędne środki militarne i pozamilitarne, podobnie uczyniły w Gruzji. Z powyższych rozważań wynika, iż Rosja może zrealizować scenariusz z Ukrainy lub Gruzji w innych byłych republikach radzieckich.

⁸³ В. Гусаров, *Информационные акценты новой Военной доктрины Кремля*, źródło: <http://sprotiv.info/ru/news/11034-informacionnye-akcenty-novoy-voennoy-doktriny-kremlya>, dostęp w dniu: 24.02.2017 r.

Bibliografia:

- Aron R., *Pokój i wojna między narodami*, Warszawa 1995.
- Bracken P., *Pożar na Wschodzie*, Warszawa 2000.
- Bryc A., *Koncepcja bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, Warszawa 2008.
- Clausewitz C., *O wojnie*, Łódź 2010.
- Drumowicz S., *Aktualność klasycznych zasad walki Clausewitza we współczesnej sztuce wojennej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2012, nr 1.
- Duraj N., *Zróżnicowanie zadań jednostek odpowiedzialnych za zwalczanie terroryzmu na terytorium Federacji Rosyjskiej*, „Władza Sądzenia” 2015, nr 5.
- DWLąd, *Regulamin Działań Wojsk Lądowych*, Warszawa 2007.
- Dyner A., *Nowe kierunki transformacji rosyjskich sił zbrojnych*, „Biuletyn PISM” 2015, nr 4 (1241).
- Encyklopedia powszechna PWN*, t. I, Warszawa 1983.
- Feret S., *Polska sztuka wojenna 1918-1939*, Warszawa 1972.
- Golas K., *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, [dostęp online:] <http://geopolityka.net/doktryna-wojenna-federacji-rosyjskiej>.
- Konstytucja Federacji Rosyjskiej przyjęta w ogólnonarodowym referendum w dniu 12 grudnia 1993 roku*, [dostęp online:] <http://biurose.sejm.gov.pl/uzup/mid-112.pdf>.
- Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 2.
- Koziej S., *Teoria sztuki wojennej*, Warszawa 2011.
- Kubiak K., *Potencjał wojskowy Floty Północnej*, [dostęp online:] <http://www.armia24.pl/namorz/98-marynarkawojenna/1862-potencjal-wojskowy-floty-polnocnej>.
- Lisiak H., *Koncepcja bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej a bezpieczeństwo Polski*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2010, nr 2.
- Madej Z., *Rosyjskie zmagania cywilizacyjne*, Warszawa 1993.
- Marcinko M., *Kwestia terroryzmu w konflikcie rosyjsko-czeczeńskim a prawo międzynarodowe*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2016, vol. II.
- Prasa rosyjska wobec konfliktu na Bałkanach. Konflikt zbrojny w Kosowie przyspieszył dezintegrację WNP i pogłębił izolację Rosji na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Prasowy” 1999, nr 8, [dostęp online:] <http://niniwa22.cba.pl/ROSJA6.HTM>.
- Rodkiewicz W., *Koncepcja polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [dostęp online:] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-02-20/koncepcja-polityki-zagranicznej-federacji-rosyjskiej>.

Solarz J., *Doktryny militarne XX wieku*, Kraków 2009.

Szojgu: Rosja ma już wojska do operacji informacyjnych, [dostęp online:] <http://www.pap.pl/aktualnosci/news,816344,rosja-szojgu-o-istnieniu-oddzialu-zolnierzy-wojny-informacyjnej.html>.

Śmigielski R., *Osierocona armia. Założenia polityki obronnej oraz Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej w latach 1992–2004*, Warszawa 2006.

Śmigielski R., *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM” 2010, nr 28 (636).

The Truth About Russia's New Military Doctrine, [dostęp online:] <http://rt.com/op-edge/236175-president-putinmilitary-doctrine-document>.

Urbański M., *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej z 2014 roku – dawny Związek Radziecki w nowej odsłonie*, „Przegląd Geopolityczny” 2015, tom 13.

Zakrzewski T., *Doktryna wojenna w współczesnym ujęciu*, „Bellona” 1937, maj-czerwiec.

Амиров Р., *Некоторые вопросы о обеспечения в нутренней безопасности в контексте развития Военной Доктрины Российской Федерации*, „Пробелы в российском законодательстве. „Юридический журнал” 2010, nr 4.

Арбатов А., *Трансформация российской военной доктрины – уроки Косово и Чечни*, [dostęp online:] http://www.marshallcenter.org/MCPUBLICWEB/MCDocs/files/College/F_Publications/mcPapers/mc-paper_2-ru.pdf.

Балуевский Ю., *Новая военная доктрина Российской Федерации. Продолжение разговора в узком кругу*, „Индекс безопасности” 2010, nr 4 (95), [dostęp online:] www.pircenter.org/data/publications/sirus4.

Военная доктрина Российской Федерации, „Российская газета – Федеральный выпуск” 2014, nr 6570 (298).

Военная доктрина Российской Федерации, [dostęp online:] <http://kremlin.ru/supplement/461>.

Военная доктрина Российской Федерации, [dostęp online:] http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html.

Гусаров В., *Информационные акценты новой Военной доктрины Кремля*, [dostęp online:] <http://sprotyv.info/ru/news/11034-informacionnye-akcenty-novoy-voennoy-doktriny-kremlya>.

Указ Президента Российской Федерации от 2 ноября 1993 г. N 1833 „Об Основных положениях военной доктрины Российской Федерации”, „Собрание актов Президента и Правительства Российской Федерации” 1993, nr 45.

Указ Президента Российской Федерации от 5 февраля 2010 года N 146 „О Военной доктрине Российской Федерации”, „Собрание законодательства Российской Федерации” 2010, nr 7.

Чаленко Е., *Военная доктрина Российской Федерации*, [dostęp online:] <http://eurasian-defence.ru/?q=node/1337>.

Что доктрина прописала, [dostęp online:] <http://www.rg.ru/2014/12/29/doktrina>.

Nota o autorze:

Łukasz Zima – III rok studiów doktoranckich na kierunku Nauki o polityce Wydziału Humanistycznego UP w Krakowie. W kręgu zainteresowań badawczych mieszczą się m. in.: mniejszości narodowe i etniczne w Europie Środkowo-Wschodniej (ze szczególnym uwzględnieniem problemów mniejszości niemieckiej w Polsce), komunikowanie międzykulturowe, przemiany społeczne i polityczne na Ukrainie, historia i kultura Półwyspu Krymskiego, tożsamość narodowa Tatarów Krymskich, najnowsze wydarzenia na rosyjskiej scenie politycznej oraz ich społeczne i międzynarodowe implikacje.

Terroryzm międzynarodowy jako realne zagrożenie dla bezpieczeństwa współczesnej Europy

Streszczenie

Terroryzm zaliczany jest do najpoważniejszych zagrożeń na świecie. Dotyka nie tylko pojedyncze państwa, ale rozprzestrzenia się na całe kontynenty. To co dotychczas było niewyobrażalne dla Europejczyków, o czym mogli dowiedzieć się z doniesień mediów np. z Bliskiego Wschodu, teraz dotyka ich bezpośrednio. Przekonali się o tym Brytyjczycy, Hiszpanie, a w ostatnim czasie także Francuzi i Niemcy. Niniejszy artykuł ma na celu scharakteryzowanie zjawiska terroryzmu międzynarodowego, które stanowi zagrożenie dla współczesnej Europy. Przedstawiono jego istotę oraz główne założenia. Ponadto, poruszono problematykę imigrantów, którzy mogą stać się przyczyną wystąpienia terroryzmu w Europie. Wskazano także na działania Europy podejmowane w celu zwalczania tego zjawiska.

Słowa kluczowe: terroryzm międzynarodowy, zagrożenie, bezpieczeństwo, Europa.

Summary

Terrorism is ranked as one of the most serious threats in the world. It affects not only individual countries but it spreads over the whole continents. The phenomenon that so far was unimaginable for Europeans, that could be learned only from media for example from the Middle East, nowadays affects them directly. The British and the Spanish have experienced terrorism and recently also the French and the German have faced this. The goal of this article is to characterize the concept of international terrorism that is a danger to modern Europe. It presents the essence of the problem and its main threats. Moreover, it describes the problem of immigrants who can become the cause of terrorism in Europe. It also points out the actions that have been taken by Europe to eliminate this phenomenon.

Key words: international terrorism, threat, safety, Europe.

Wprowadzenie

Europa XXI w. zmaga się z wieloma problemami, które wywierają negatywne skutki na całym kontynencie, strukturach Unii Europejskiej oraz jej mieszkańcach. Można do nich zaliczyć, m. in.: kryzys migracyjny, Brexit w Wielkiej Brytanii, zadłużenia w niektórych krajach (Grecja, Włochy), czy także rozwój skrajnych ruchów społecznych. Jednym ze zjawisk, które w ostatnim czasie zagraża bezpieczeństwu całej Europy są ataki terrorystyczne związane z rozpowszechnieniem się i rozwojem terroryzmu międzynarodowego. Zagrożenia terroryzmem obecnie zaliczane są do najpoważniejszych zagrożeń w wymiarze narodowym jak również i międzynarodowym. Zjawisko te wpływa nie tylko na działania aparatu państwowego, regulacje prawne przez nie stanowione, czy również zachowania społeczne, ale także przyczynia się do dość znaczących zmian w sposobach działania i kształtowania największych miast na świecie jak i w samej Europie, które zaliczane są do globalnych metropolii. W głównej mierze chodzi o np. Nowy Jork, Londyn, Madryt, Paryż, będące w ostatnim czasie najczęstszymi obiektami ataków terrorystycznych. Walka z terroryzmem obejmuje szereg działań, które ustalają nowe regulacje prawne oraz organizacyjne, zmierzające do skutecznego przeciwdziałania i zwalczania tego zjawiska. Takie zabiegi wiążą się z tworzeniem norm prawnych nastawionych na eliminowanie terroryzmu, monitorowaniem zagrożeń, pracy operacyjnej, jak również kreowaniem różnego rodzaju działań edukacyjnych. Tego typu starania są wpisywane w ogólną strukturę regulacji ustanawianych w Europie, jak również i innych krajach na świecie. Głównym celem podjętego problemu jest ukazanie zjawiska terroryzmu międzynarodowego, który niewątpliwie jest jednym z najgroźniejszych zjawisk godzących w bezpieczeństwo Europy XXI w.

Przegląd literatury

Literatura ściśle związana z omawianą problematyką jest dość obszerna. Wydano dotychczas szereg publikacji dotyczących badanej materii. Najbardziej przydatne dla niniejszego opracowania okazały się prace: T. Aleksandrowicza, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008; B. Hołysta, *Terroryzm*, T. 1, Warszawa 2011 oraz *Terroryzm*, T. 2, Warszawa 2011; K. Masiuła, *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*, Szczytno 2014. Ponadto w trakcie prac nad tym artykułem pomocne były prace pod redakcją K. Jałoszyńskiego *Współczesne zagrożenia terroryzmem*, Szczytno 2013 oraz *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, Warszawa 2010. Na uwagę zasługują

także książki pt. *Zrozumieć współczesny terroryzm. Wybrane aspekty fenomenu*, autorstwa S. Wojciechowskiego oraz P. Osiewicza, Warszawa 2017, praca K. Liedela, *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Warszawa 2010; L. Wojnicz, *Polityka Unii Europejskiej wobec terroryzmu*, Toruń 2011; S. Wojciechowskiego, *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie, istota i przyczyny zjawiska*, Bydgoszcz - Poznań 2011 oraz I. Oleksiewicz, *Polityka antyterrorystyczna Unii Europejskiej*, Lublin 2013. Ponadto, istnieje wiele artykułów naukowych, które odnoszą się do tematyki terroryzmu. Godny uwagi jest artykuł autorstwa T. Safjańskiego i D. Szlachtera, *Multiagencyjna współpraca międzynarodowa w walce z terroryzmem na przykładzie Europolu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 12 (7) 2015; S. Wojciechowskiego, *Terroryzm - stare i nowe dylematy*, „Rocznik Strategiczny” 2015/16, Warszawa 2016, a także praca M. Łuczukowskiej, *Działania Unii Europejskiej w zakresie zwalczania terroryzmu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 2.

Problematyka definicji terroryzmu

Na przestrzeni lat powstało szereg definicji terroryzmu, przyjmuje się nawet, że jest ich około dwustu. Nie powstała jeszcze jedna ogólna i powszechnie stosowana definicja, która w pełni ukazałaby charakter tego zjawiska. Taki stan utrzymuje się mimo wielu prac dokonywanych przez środowiska naukowe, państwa czy także organizacje międzynarodowe. Kilkadziesiąt definicji wykreowało się podczas prac Organizacji Narodów Zjednoczonych, gdy próbowano zdefiniować terroryzm międzynarodowy¹. W *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* przyjmuje się, że terroryzm jest to teoria i praktyka, która określa różnie umotywowane ideologicznie, planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup, mająca swe skutki w naruszeniu istniejącego porządku prawnego. Działania te są podejmowane w celu wymuszenia od władz, państw oraz społeczeństw określonych zachowań, które często naruszają dobra osób postronnych².

Brunon Hołyst wskazuje na trzy grupy definicji terroryzmu. Pierwsza grupa dotyczy tzw. definicji generalnych, które określają terroryzm jako pewien ogólnie wskazany rodzaj czynów przestępczych, służących do stosowania przemocy w celu realizacji określonych zamierzeń strategicznych. Druga grupa to definicje cząstkowe. Są one związane

¹ B. Hołyst, *Terroryzm*, Tom 1, Warszawa 2011, s. 52; S. Wojciechowski, *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie, istota i przyczyny zjawiska*, Bydgoszcz-Poznań 2011, s. 40.

² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, Warszawa 2008, s. 147.

z częściowym opisem odmian terroryzmu, który wskazuje na różne kryteria i potrzeby, w tym typologiczne. Trzecia grupa odnosi się do definicji mieszanych. Takie definicje są stosowane najczęściej i pojawiają się w szczególności w dokumentach międzynarodowych³.

Definicje terroryzmu zawierają wspólne elementy. W literaturze przedmiotu wyróżnia się kilka takich cech. W głównej mierze chodzi o stosowanie przemocy, siły lub groźby ich użycia; działanie w celu wywołania strachu, groźby; polityczną motywację sprawców; chęć wywołania psychologicznych skutków i reakcji; celowość oraz planowanie działania; rozróżnienie celu zamachu oraz bezpośredniej ofiary; metodę walki; wymuszenia; konflikt z obowiązującymi regułami zachowań społecznych; przypadkowy dobór ofiar; wykorzystanie mediów w celu poszukiwania rozgłosu; nieobliczalność działań sprawców; wykorzystanie symboliki; wymuszenia oraz ukryty charakter organizacji stosującej metody terrorystyczne⁴.

Terroryzm jest zagrożeniem w wymiarze globalnym. Zjawisko te jest narzędziem, które może służyć do osiągnięcia dowolnego celu, przy założeniu, że ma on polityczny charakter. Stanowi ono poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich państw świata, gdyż każde państwo ma swój wymiar polityczny, niezależnie od rządów w nim panujących. Jest to również zagrożenie wielopłaszczyznowe. Walka z nim musi odbywać się na wielu płaszczyznach, by móc zapewnić jej skuteczność oraz długotrwałe efekty⁵.

Terroryzm międzynarodowy posiada dwie istotne cechy, mianowicie: można go traktować jako odmianę terroryzmu oraz jest metodologią celowo wybieraną przez rewolucjonistów. Jest on taktycznym oraz strategicznym narzędziem przemocy politycznej oraz pewną kategorią terroryzmu.

Wyróżnia się kilka aspektów, które świadczą o charakterze terroryzmu międzynarodowego. Po pierwsze, terroryzm musi być określony jako międzynarodowy. Jest definiowany poprzez identyfikację podstawowych atrybutów, sprawiających, iż działania terrorystów przybierają charakter międzynarodowy. Po drugie, jest to rewolucja o zasięgu globalnym, której istnienie ma swoje przyczyny. Po trzecie, istnieje solidarność między terrorystami międzynarodowymi na skalę światową. Po czwarte, jest to nowy terroryzm w wymiarze międzynarodowym. Powstało międzynarodowe środowisko

³ B. Hołyst, dz. cyt., s. 55.

⁴ T.R. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2015, s. 20-21.

⁵ K. Liedel, *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Warszawa 2010, s. 17.

terrorystów, które posiada cechy nowego terroryzmu oraz globalizacji społeczności światowej⁶.

Istota terroryzmu międzynarodowego

Zamachy terrorystyczne są wydarzeniami, które w radykalny sposób odmieniają współczesny świat. Tak było po atakach 11 września 2001 r. w Nowym Jorku i Waszyngtonie. Podobna sytuacja miała miejsce w Madrycie 11 marca 2004 r. oraz w Londynie 7 i 21 lipca 2005 r. Terroryzm międzynarodowy nie pojawił się nagle po 11 września 2001 r., nie mniej jednak te wydarzenia odcisnęły piętno na otoczeniu międzynarodowym. Skutki tych zdarzeń najbardziej odczuwano na płaszczyźnie społecznej, politycznej - zwłaszcza w sferze polityki wewnętrznej i zewnętrznej państw oraz gospodarczej⁷.

Współcześnie największym zagrożeniem dla Europy i świata jest *Państwo Islamskie*, które walczy z regularnymi oddziałami wojskowymi w Iraku i Syrii oraz propaguje i wspiera akty terroryzmu międzynarodowego. Historii rozwoju terroryzmu międzynarodowego należy doszukiwać się w latach siedemdziesiątych XX w. Przejawiał się głównie w stosowaniu przemocy przez państwa albo ugrupowania polityczne przeciwko innemu państwu albo ugrupowaniu politycznemu, poprzez morderstwa, porwania, zamachy czy także wywoływanie strachu i zagrożenia. Terroryzm przybrał charakter międzynarodowy dzięki poparciu niektórych państw, tj. Libia, Korea Północna, Irak, Syria czy Algieria. Poza tym, do rozwoju terroryzmu międzynarodowego przyczynił się dynamiczny rozwój technologii oraz systemów informacyjnych czy globalizacja. Miało to wpływ na stosowane przez terrorystów technologie oraz środki informacyjne i zmiany, jakie zaszły w ich motywach oraz celach⁸.

By móc zrozumieć kwestię związaną z nowoczesnym terroryzmem międzynarodowym, należy spojrzeć na to przez pryzmat sprawy palestyńskiej. Palestyńscy nacjonaliści byli pierwszymi rewolucjonistami, którzy ukształtowali strukturę terroryzmu międzynarodowego. Poprzez uprowadzanie samolotów pasażerskich, strzelanie i przetrzymywanie zakładników zastosowali przemoc międzynarodową, która odbiła się echem wśród mediów całego świata. Dzięki temu zwrócili uwagę na trudną sytuację swojego

⁶ B. Hołyst, dz. cyt., s. 132-134. Zob. T.R. Aleksandrowicz, *Charakterystyka współczesnego terroryzmu*, [w:] *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, red. K. Jałoszyński, Warszawa 2010, s. 11-19.

⁷ L. Wojnicz, *Polityka Unii Europejskiej wobec terroryzmu*, Toruń 2011, s. 5

⁸ *Słownik terminów...*, s. 149.

narodu. Działania nacjonalistów palestyńskich były dla nich usprawiedliwione, gdyż walczyli oni o swoją wolność. Na świecie było to odbierane jako akt terroru.

Na przestrzeni lat można także zauważyć inne radykalne ugrupowania, które stosowały model palestyński. Chodzi tu m. in. o Kurdów, Ormian i Moluków, którzy dokonywali czynów terrorystycznych w krajach trzeciego świata, przez co również ich działania przeniosły się na arenę międzynarodową⁹.

Terroryzm zaczął przybierać nowe formy poprzez wzrost konfliktów na świecie na tle religijnym, etnicznym, społecznym lub ideologicznym. Obecnie jest to zjawisko, które swoim zasięgiem objęło nie tylko całą Europę, ale także pozostałe kontynenty oraz najbardziej rozwinięte państwa świata. Najbardziej dotkliwe w skutkach było oblicze terroryzmu ujawnione na początku XXI wieku w takich miastach jak np. Nowy Jork, Madryt, Londyn¹⁰. Obecnie do grupy najbardziej zagrożonych miast europejskich należy zaliczyć Paryż, Brukselę, Berlin.

Problem imigrantów w Europie jako potencjalne zagrożenie terrorystyczne

Kryzys migracyjny XXI w. jest jednym z poważnych problemów, z którym musi zmierzyć się Europa. Migracje ludności na kontynent europejski, zwłaszcza z krajów, w których występuje przemoc i terror, mogą stwarzać niebezpieczeństwo. Głównym następstwem rozwoju owego procesu jest obecność niemalże kilkunastu milionów imigrantów z krajów muzułmańskich, którzy przebywają w krajach Europy Zachodniej¹¹.

W różnych częściach świata pojawiające się ataki terrorystyczne mogą być przyczyną do wzmożenia procesu imigracji, co można obecnie zauważyć na przykładzie, np.: Iraku, Syrii, Afganistanu czy Libii. Tym samym, wśród imigrantów, którzy napływają do krajów Europy z części świata, gdzie panuje łamanie praw człowieka oraz działania wojenne, mogą ukrywać się terroryści, bądź osoby, które z nimi współpracują poprzez zaplecze logistyczne lub finansowe. Ponadto, procesy migracyjne mogą się okazać nie tylko źródłem, ale także i skutkiem terroryzmu. Od dłuższego czasu taką sytuację można zauważyć np. w Wielkiej Brytanii, Niemczech czy Francji, gdzie napływ kolejnych grup imigrantów wywodzących się z krajów muzułmańskich wielokrotnie stanowi dla organizacji islamistycznych zaplecze terrorystyczne. Napływ oraz istnienie dużych środowisk migrantów jest dość często wykorzystywane przez grupy terrorystyczne w celu

⁹ B. Hołyst, dz. cyt., s. 131-132.

¹⁰ *Słownik terminów...*, s. 149.

¹¹ K. Masiul, *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*, Szczytno 2014, s. 96.

np. pozyskania środków finansowych, uzyskania wsparcia logistycznego czy rekrutacji nowych członków¹². Problematykę terroryzmu czy imigracji można analizować w aspekcie tzw. efektu domina/lawiny. Proces ten polega na tym, że w sytuacji wystąpienia bądź eskalacji terroryzmu lub migracji na terenie jednego państwa, podobne zjawiska mogą zaistnieć w państwach sąsiednich. Obecnie takie zdarzenia można zaobserwować w krajach Europy, Bliskiego Wschodu, a także Afryki¹³.

Ważnym aspektem jest także ukazanie zagrożeń, które generują terroryści, a do ich realizacji wykorzystują imigrantów przybywających do krajów europejskich. Niebezpieczeństwa te można podzielić na: kryminalne oraz terrorystyczne. Do zagrożeń kryminalnych zalicza się, np. przemyt narkotyków lub ludzi, a także przestępstwa na tle seksualnym. Natomiast, jako niebezpieczeństwo terrorystyczne uznawane są np. prowadzenie działalności propagandowej, werbunkowej, organizowanie zamachów bombowych lub samobójczych, wykorzystanie materiałów chemicznych, nuklearnych bądź radioaktywnych, rozprzestrzenianie niebezpiecznych wirusów¹⁴.

Problem imigrantów może w sposób pośredni wpływać na wzrost zagrożenia atakami terrorystycznymi w Europie. Kwestię tę należy rozpatrywać w dwóch aspektach. Po pierwsze, wiąże się to z działalnością prowadzoną przez islamskich terrorystów, którzy ukrywają się bądź szukają wsparcia wśród imigrantów. Po drugie, mogą istnieć potencjalne sytuacje zastosowania terroryzmu przez różnego rodzaju skrajne grupy, które negują albo wspierają napływ imigrantów do Europy. Przykładem mówiącym o wykorzystaniu przez terrorystów napływu imigrantów do kontynentu europejskiego, jest tzw. strategia tworzenia „nowych frontów walki”¹⁵, która jest realizowana przez *Państwo Islamskie*. Strategia ta dotyczy podejmowania działań w kolejnych państwach i regionach, głównie tych związanych z przeprowadzaniem zamachów terrorystycznych. Dlatego terytorium Unii Europejskiej stanowi dla tej koncepcji ważny element¹⁶.

Z perspektywy czasu można zauważyć, iż fundamentalizm islamski coraz bardziej godzi w bezpieczeństwo Europy. Ma to związek z zagrożeniem wystąpienia ataku terrorystycznego, którego dokonują zamachowcy powiązani z *Al-Kaidą* i *Państwem Islamskim*. Taka sytuacja miała miejsce podczas zamachów terrorystycznych w Madrycie

¹² S. Wojciechowski, P. Osiewicz, *Zrozumieć współczesny terroryzm. Wybrane aspekty fenomenu*, Warszawa 2017, s. 155-158.

¹³ S. Wojciechowski, *Terroryzm...*, s. 133.

¹⁴ S. Wojciechowski, P. Osiewicz, dz. cyt., s. 160-161.

¹⁵ Szerzej na ten temat: S. Wojciechowski, *Terroryzm - stare i nowe dylematy*, „Rocznik Strategiczny” 2015/16, Warszawa 2016, s. 395-412.

¹⁶ S. Wojciechowski, P. Osiewicz, dz. cyt., s. 163.

2004 r.¹⁷ oraz w Londynie 2005 r.¹⁸. Po wydarzeniach w Londynie i Madrycie, atakowane były także inne europejskie kraje, takie jak Francja, Bruksela czy Niemcy. Na przestrzeni ostatnich kilku lat można było zaobserwować wiele aktów terroru, których skutki świadczą o dość wysokim poziomie zagrożenia terroryzmem. Najbardziej zagrożona była Francja. W ciągu 5 lat dokonano tam aż 5 zamachów. 19 marca 2012 r. 23-letni Francuz pochodzenia algierskiego, który należał do środowiska radykalnych islamistów, zastrzelił przed szkołą żydowską w Tuluzie troje dzieci i dorosłego, a jedną osobę ciężko ranił. Przedtem w Tuluzie i pobliskim Montauban zamordował trzech żołnierzy¹⁹.

Po niespełna 3 latach od wydarzeń w Tuluzie, kolejnym celem terrorystów był Paryż. W dniach 7-9 stycznia 2015 r. doszło do zamachów dżihadystów w tym mieście, w wyniku których zginęło 17 osób. 7 stycznia w zamachu na redakcję „Charlie Hebdo” zginęło 12 osób, w tym główni rysownicy pisma. 8 stycznia zabito w Paryżu policjantkę, a 9 stycznia wzięto zakładników w sklepie z żywnością kosztowną, zabijając cztery osoby.

Kilka miesięcy później Paryż po raz kolejny stał się celem ataków. 13 listopada 2015 r. doszło do serii ataków terrorystycznych w Paryżu i Saint-Denis we Francji. Dokonano trzech eksplozji i sześciu strzelanin. W teatrze Bataclan zamachowcy wzięli zakładników. Łącznie zginęło 137 osób, w tym 87 w Bataclan. Ponad 300 osób zostało rannych. Do tego zamachu przyznało się *Państwo Islamskie*²⁰.

14 lipca 2016 r., w święto narodowe Francji, zamachowiec wjechał ciężarówką w tłum na Promenadzie Anglików w Nicei. Sprawcą ataku był 31-letni obywatel Francji, tunezyjskiego pochodzenia. Zginęło 86 osób, a ponad 200 zostało rannych. Również i w tym zamachu udział brało *Państwo Islamskie*. Do kolejnego zamachu we Francji doszło 26 lipca 2016 r. w miejscowości Saint-Étienne. Dwóch mężczyzn zabarykadowało się w kościele podczas mszy. Zginął proboszcz. Do ataku przyznało się *Państwo*

¹⁷ 11 marca 2004 r. dokonano zamachu terrorystycznego w Madrycie. Dziesięć bomb eksplodowało w czterech pociągach podmiejskich w Madrycie i na jego przedmieściach. Umieszczone w plecakach ładunki wybuchowe zostały zdalnie zdetonowane przez islamskich terrorystów. Zginęło 191 osób, w tym czworo Polaków, a prawie 1800 osób zostało rannych. Po roku do zamachów przyznała się Al-Kaida. Źródło: <http://www.rmfm24.pl/fakty/news-najwieksze-zamachy-terrorystyczne-w-europie-i-w-usa,nId,1922132>, dostęp w dniu: 01.03.2017 r.

¹⁸ 7 lipca 2005 r. w Londynie dokonano zamachów bombowych na trzy pociągi metra i autobus. W wyniku którego śmierć poniosło 56 osób, a około 700 zostało rannych. Do zamachów przyznała się Al-Kaida. Był to najtragiczniejszy zamach w historii Wielkiej Brytanii. Źródło: <http://www.rmfm24.pl/fakty/news-najwieksze-zamachy-terrorystyczne-w-europie-i-w-usa,nId,1922132>, dostęp w dniu: 01.03.2017 r.

¹⁹ Źródło: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1544641,Najwieksze-zamachy-terrorystyczne-w-Europie-Zachodniej-dokumentacja>, dostęp w dniu: 01.03.2017 r.

²⁰ Źródło: <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/526477,najwieksze-zamachy-terrorystyczne-w-europie-zachodniej-i-usa-dokumentacja.html>, dostęp w dniu: 01.03.2017 r.

*Islamskie*²¹. Dotkliwy w skutkach był zamach dokonany 22 marca 2016 r. w Brukseli. Doszło łącznie do dwóch zamachów - na lotnisku w Zaventem oraz przy stacji metra Maelbeek, w pobliżu którego znajdują się siedziby instytucji unijnych. Zginęły 32 osoby i trzech zamachowców samobójców, a ponad 300 osób zostało rannych. Do zamachów przyznało się *Państwo Islamskie*, podobnie jak przy zamachach we Francji.²²

Kolejnym celem terrorystów stały się Niemcy. 22 lipca 2016 r. w strzelaninie w centrum handlowym w Monachium zginęło 9 osób, a 27 zostało rannych. Zamachowcem okazał się 18-letni Irańczyk z niemieckim obywatelstwem 24 lipca 2016 r. przed restauracją Eugens Weinstube w Ansbach doszło do samobójczego zamachu. Sprawca, 27-letni Syryjczyk, wysadził się w powietrze, raniąc 15 osób. Był powiązany *Państwem Islamskim*²³. 19 grudnia 2016 r. rozpędzona ciężarówka wjechała w tłum ludzi na jarmarku bożonarodzeniowym w Berlinie. Zamachu dokonał Tunezyjczyk. Zginęło 12 osób, w tym polski kierowca, którego zamachowiec uprowadził wraz z ciężarówką i brutalnie zamordował - 48 osób zostało rannych²⁴.

Powyżej przywołane ataki terrorystyczne świadczą o tym, że Europa nie może czuć się bezpiecznie. Z perspektywy lat można zauważyć, że większość zamachów terrorystycznych było dokonanych przez zwolenników *Państwa Islamskiego*, które obecnie jest największym zagrożeniem dla Europy.

Działania Unii Europejskiej w zwalczaniu terroryzmu

Zamachy z 11 września 2001 r. wywarły ogromny wpływ na bezpieczeństwo całej wspólnoty międzynarodowej, dlatego też polityka antyterrorystyczna zyskała na znaczeniu nie tylko we współczesnym świecie, ale także w Unii Europejskiej. Wobec tego powstało wiele mechanizmów i regulacji w tym zakresie, które należało wzmocnić wewnątrz UE. Rozwój wspólnej polityki antyterrorystycznej można rozpatrywać w dwóch aspektach - pierwszy odnosi się do wprowadzenia wspólnych procedur oraz uproszczenia zasad zapobiegania i walki z terroryzmem na arenie europejskiej opierając się na standar-

²¹ Źródło: <http://www.tvp.info/26299627/zamachowcy-zabili-francuskiego-ksiedza-do-ataku-przyznalo-sie-panstwo-islamskie>, dostęp w dniu: 02.03.2017 r.

²² Źródło: <http://www.rmf24.pl/fakty/news-najwieksze-zamachy-terrorystyczne-w-europie-i-w-usa,nId,1922132>, dostęp w dniu: 02.03.2017 r.

²³ Źródło: <http://www.rp.pl/Terroryzm/160729581-Niemcy-Zamach-bombowy-w-restauracji-w-Ansbach-12-osob-jest-rannych.html#ap-1>, dostęp w dniu: 03.03.2017 r.

²⁴ Źródło: <http://www.tvn24.pl/raporty/zamach-w-berlinie,1135>, dostęp w dniu: 03.03.2017 r.

dach międzynarodowych, drugi zaś dotyczy harmonizacji i jurysdykcji procedur wymiaru sprawiedliwości²⁵.

Problematyka przeciwdziałania oraz zwalczania terroryzmu, zgodnie z porządkiem prawnym, jest realizowana w granicach przestrzeni wolności, bezpieczeństwa, sprawiedliwości, a także wspólnej polityki bezpieczeństwa oraz obrony. Jeśli chodzi o kwestię bezpieczeństwa wewnętrznego UE, to regulacje te zostały zawarte w Tytule V - „Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości” Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE)²⁶, które dają gwarancję swobody przemieszczania się obywateli UE w zakresie obszaru, który nazwany został przestrzenią wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Według art. 4 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) bezpieczeństwo narodowe pozostaje w zakresie wyłącznej kompetencji każdego państwa członkowskiego²⁷. Niemniej jednak państwa członkowskie UE poprzez wspólne działania tworzą mechanizmy, środki i zasady, mające na celu wdrożenie wspólnych standardów, które będą zapewniały wielowymiarowe bezpieczeństwo. Taka współpraca jest prowadzona w obszarze organów przygotowawczych Rady Unii Europejskiej, które należą do obszaru Przestrzeni Wolności Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości²⁸. Zatem, organami przygotowawczymi zajmującymi się terroryzmem są:

1. Grupa Robocza do Spraw Terroryzmu (ang. *Working Party on Terrorism* - TWP) - przygotowuje i całościowo ukierunkowuje prace Rady w dziedzinie zwalczania terroryzmu. Ma przede wszystkim za zadanie: wymieniać się informacjami i ocenami na temat zagrożeń terrorystycznych, przeciwdziałać radykalizacji postaw i werbunkowi potencjalnych terrorystów, wyszukiwać najlepsze krajowe rozwiązania w walce z terroryzmem. Grupa ściśle współpracuje z Koordynatorem UE ds. zwalczania terroryzmu oraz z Europolem. W niektórych dziedzinach współprowadzi prace z Grupą Roboczą ds. Terroryzmu (aspekty międzynarodowe)²⁹.
2. Komitet Współpracy Operacyjnej w zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego Unii Europejskiej (ang. *Standing Committee on Operational Cooperation on Internal Security* - COSI) - utworzono go na podstawie art. 71 TFUE. Do jego zadań nale-

²⁵ I. Oleksiewicz, *Polityka antyterrorystyczna Unii Europejskiej*, Lublin 2013, s. 459.

²⁶ Wersja Skonsolidowana Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U. UE C z 2010 r., nr 83, poz. 47.

²⁷ Wersja Skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej, Dz.U. UE C z 2008 r., nr 115, poz. 13.

²⁸ K. Liedel, A. Kańczyk, D. Szlachter, *Świat i Polska wobec zagrożenia o charakterze terrorystycznym*, [w:] *Współczesne zagrożenia terroryzmem*, red. K. Jałoszyński, Szczepiński 2013, s. 261-263.

²⁹ Źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/working-party-terrorism/>, dostęp: w dniu: 03.03.2017 r.

ży ułatwianie, promowanie oraz wzmacnianie koordynacji działań operacyjnych, które prowadzone są przez państwa członkowskie w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego. Ponadto, gwarantuje efektywną współpracę operacyjną w ramach kwestii bezpieczeństwa wewnętrznego UE, w głównej mierze chodzi o ściganie, kontrolę graniczną oraz współpracę sądową w sprawach karnych. Poza tym, ocenia ogólny kierunek oraz skuteczność współpracy operacyjnej oraz pomaga Radzie reagować na katastrofy, klęski żywiołowe i ataki terrorystyczne, których dokonuje człowiek³⁰.

Oprócz wyżej wymienionych jednostek, występują jeszcze 3 podmioty instytucjonalne, które podejmują walkę z terroryzmem. Są to:

1. Koordynator UE do spraw przeciwdziałania terroryzmowi (ang. *Counter-Terrorism Coordinator* - CTC) - instytucja została powołana do życia po atakach w Madrycie w 2005 r. Do jego zadań należy: koordynowanie prac Rady Europy nad zwalczaniem terroryzmu, przedstawianie Radzie zaleceń politycznych i proponowanie priorytetów działań na podstawie analiz zagrożeń i sprawozdań opracowywanych przez Centrum Analiz Wywiadowczych i Europol, monitorowanie realizacji unijnej strategii walki z terroryzmem, koordynowanie działań ze stosownymi organami przygotowawczymi Rady i przekazywanie im informacji o swoich pracach, dbanie o aktywność Unii w walce z terroryzmem, usprawnianie komunikacji w walce z terroryzmem między UE a państwami trzecimi³¹.
2. Wspólne Centrum Sytuacyjne Unii Europejskiej (ang. *Joint Situation Centre* - *SitCen*) - początkowo do jego zadań należał monitoring i ocena wydarzeń oraz sytuacji na świecie. Jednostka głównie interesowała się regionami, które mogły stanowić potencjalne źródło kryzysu, a także nierozprzestrzenianiem się broni masowego rażenia z uwzględnieniem kwestii terroryzmu. Od 2012 r. działa pod nazwą Centrum Analizy Wywiadowczej UE oraz pełni rolę doradczą - informacyjną wobec wysokiego przedstawiciela UE³².
3. Europejski Urząd Policji - Europol - jest to agencja, która odgrywa ważną rolę w tworzeniu bezpieczeństwa wewnętrznego UE. Europol uzyskał kompetencje w obszarze walki z terroryzmem w 1999 r. Początkowo był agencją, której pod-

³⁰ Źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/council-eu/preparatory-bodies/standing-committee-operation-and-cooperation-internal-security/>, dostęp w dniu: 03.03.2017 r.

³¹ Źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/counter-terrorism-coordinator>, dostęp w dniu: 03.03.2017 r., Zob. także: L. Wojnicz, dz. cyt., s. 150-152.

³² K. Liedel, A. Kańczyk, D. Szlachter, dz. cyt., s. 265. Zob. także: L. Wojnicz, dz. cyt., s. 136-138.

stawowym zadaniem była walka z przestępczością zorganizowaną. Obecnie Europol wspiera i zwiększa skuteczność działań oraz umacnia współpracę organów państw członkowskich w przeciwdziałaniu terroryzmowi. Ponadto, agencja ta uczestniczy w pracach, które są podejmowane przez organy przygotowawcze Rady UE, a także współpracuje z innymi agencjami unijnymi, których celem jest walka z terroryzmem w Europie³³.

Po zamachach w Paryżu, do których doszło jesienią 2015 r. Europol stworzył specjalną jednostkę zadaniową o nazwie *Fraternité*. W pracę tej grupy było zaangażowanych 60 oficerów, którzy analizowali materiał dowodowy, odtwarzali przebieg zdarzeń w trakcie ataków, szukali śladów operacji finansowych, a także badali historię lotów cywilnych i ślady w komunikacji pomiędzy terrorystami a innymi osobami. Dzięki temu działaniu zebrano ponad 800 dowodów, jak również 1600 podejrzanych operacji finansowych. Ponadto, mając na uwadze wysokie prawdopodobieństwo przeprowadzenia przez *Państwo Islamskie* ataków na terytorium UE, w styczniu 2016 r. przy Europolu powstało Europejskie Centrum Antyterrorystyczne (ECTC - ang. *European Counter Terrorism Centre*). Ma to być główny ośrodek wymiany informacji o charakterze terrorystycznym, jak również koordynacji działań w sytuacji zaistnienia ataku terrorystycznego na dużą skalę w państwach członkowskich³⁴.

Unia Europejska podejmuje również działania w walce z terroryzmem na poziomie legislacyjnym oraz pozalegisłacyjnym. Takie działania są związane z wymianą doświadczeń i tworzeniu na ich podstawie strategii, programów analiz lub planów działania, które mają spełniać funkcje prewencyjną oraz pomagać w eliminowaniu działalności terrorystycznej już istniejącej. Warto wymienić kilka aktów prawnych, które są istotne w walce z terroryzmem.

Pierwszym dokumentem jest Europejska Konwencja o zwalczaniu terroryzmu³⁵. Jej głównym celem było znowelizowanie istniejących konwencji o ekstradycji, a także

³³ K. Liedel, A. Kańczyk, D. Szlachter, dz. cyt., s. 266; B. Hołyst, *Terroryzm*, T. 2, Warszawa 2011 s. 1244-1247; Zob. także: T. Safjański, D. Szlachter, *Multiagencyjna współpraca międzynarodowa w walce z terroryzmem na przykładzie Europolu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 12 (7) 2015, s. 141-155.

³⁴ S. Wojciechowski, P. Osiewicz, dz. cyt., s. 145.

³⁵ *Europejska konwencja o zwalczaniu terroryzmu*, sporządzona w Strasburgu 27 stycznia 1977 r., Dz. U. z 1996 r., nr 117, poz. 557.

wyłączenie stosowania tzw. obrony politycznej w kwestii pojedynczych przypadków przemocy, które nie zawsze uznawane są za akty terrorystyczne³⁶.

Następnym aktem prawnym, który w swój cel wpisuje walkę z terroryzmem jest Deklaracja w zakresie zwalczania terroryzmu. Dokument ten został stworzony w odpowiedzi na ataki terrorystyczne w Madrycie w 2004 r. Został przyjęty przez Radę Europejską w Brukseli. Zgodnie z politycznym charakterem dokument ten w swoich postanowieniach odwołuje się do problematyki związanej m.in. z: koniecznością utworzenia długoterminowej strategii w aspekcie zwalczania terroryzmu; wzmocnieniem i poprawą kontroli na granicach i regulacji celnych; działaniami nad rozwojem współpracy międzynarodowej w obszarze terroryzmu na poziomie wewnętrznym i z państwami trzecimi; utworzeniem stanowiska Koordynatora ds. zwalczania terroryzmu (CTC)³⁷.

Ważnym dokumentem, który był zaleceniem Deklaracji w zakresie zwalczania terroryzmu, jest długoterminowa Strategia w dziedzinie zwalczania terroryzmu. Została ona przyjęta przez Radę Europejską w 2005 r. Głównym jej celem jest walka z terroryzmem na świecie, szanując przy tym prawa człowieka, a także czynienie Europy bezpieczniejszą, aby obywatele mogli żyć w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Dokument ten opiera się na 4 filarach tj.: zapobieganiu, ochronie, ściganiu i reagowaniu. Każdy filar zwraca uwagę na ważność współpracy z państwami trzecimi, a także instytucjami międzynarodowymi. Jeśli chodzi o zapobieganie - to filar ten dotyczy rozpoznawania i zwalczania czynników radykalizacyjnych oraz werbunku do działań terrorystycznych. Ochrona związana jest w szczególności z ochroną obywateli i infrastruktury, a także zmniejszaniem skłonności do ataków. Dotyczy ona także ochrony granic zewnętrznych, zwiększania bezpieczeństwa transportu, ograniczanie podatności infrastruktury, jak również ochrony celów strategicznych. Filar trzeci, którym jest ściganie - wiąże się z uniemożliwianiem terrorystom planowania i organizacji zamachów i osądzaniem ich. Reagowanie służy do postępowania ze skutkami ataków terrorystycznych oraz do ich redukcji. Sprzyja temu większa umiejętność odnalezienia się w następstwach zamachów, koordynacji reakcji oraz potrzebach ofiar³⁸.

³⁶ B. Hołyst, *Terroryzm*, T. 2..., s. 1221-1222.

³⁷ K. Liedel, A. Kańczyk, D. Szlachter, dz.cyt., s. 269-270.

³⁸ Źródło: <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/>, dostęp w dniu: 05.03.2017 r.; Zob. także: M. Łuczowska, *Działania Unii Europejskiej w zakresie zwalczania terroryzmu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 2 s. 126-127.

Zakończenie

Terroryzm, a zwłaszcza - międzynarodowy jest zjawiskiem dynamicznym i wielodyscyplinarnym. Żeby móc z nim efektywnie walczyć konieczna jest do tego elastyczność oraz zdolność szybkiej adaptacji do zmieniających się warunków. Każda instytucja powinna posiadać takie cechy, jeśli chce być skuteczna w działaniach podejmowanych do walki z terroryzmem.

Terroryzm jest jednym z najpoważniejszych wyzwań a tym samym głównym zagrożeniem dla całej Unii Europejskiej. Skala tego zjawiska, jaka została ukazana na przestrzeni kilkunastu lat pozwala stwierdzić, iż poziom zagrożenia terrorystycznego na kontynencie europejskim jest bardzo wysoki. Unia Europejska podjęła szereg działań mających na celu stworzenie funkcjonalnej struktury zwalczania terroryzmu. Jest w nie zaangażowanych wiele służb i instytucji, które mają rozległe uprawnienia w tej kwestii.

Zamachy przeprowadzone w Madrycie, Londynie czy Paryżu uświadomiły społeczności europejskiej, że terroryzm jest najpoważniejszym i realnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa światowego, europejskiego, jak również i bezpieczeństwa poszczególnych państw czy społeczeństw. Pojedyncze państwo nie podejmie indywidualnej walki z tym zjawiskiem. Jest to problem globalny, w związku z czym wymaga szeregu działań prawnych i systemowych, które będą zmierzały do jego skutecznej eliminacji oraz likwidowaniem skutków jakie po sobie pozostawia.

Bibliografia:

- Aleksandrowicz T.R., *Charakterystyka współczesnego terroryzmu*, [w:] *Zagadnienia fizycznej walki z zagrożeniami terrorystycznymi. Aspekty organizacyjne i prawne*, red. K. Jałoszyński, Warszawa 2010.
- Aleksandrowicz T.R., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008.
- Europejska konwencja o zwalczaniu terroryzmu, sporządzona w Strasburgu 27 stycznia 1977 r.*, Dz. U. z 1996 r., nr 117, poz. 557.
- Hołyst, B., *Terroryzm*, Tom 1, Warszawa 2011.
- Hołyst, B., *Terroryzm*, Tom 2, Warszawa 2011.
- Liedel K., Kańczyk A., Szlachter D., *Świat i Polska wobec zagrożenia o charakterze terrorystycznym*, [w:] *Współczesne zagrożenia terroryzmem*, red. K. Jałoszyński, Szczepiń 2013.
- Liedel K., *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Warszawa 2010.
- Łuczowska M., *Działania Unii Europejskiej w zakresie zwalczania terroryzmu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 2.

Masiul K., *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej wobec współczesnego zagrożenia terroryzmem*, Szczytno 2014.

Oleksiewicz I., *Polityka antyterrorystyczna Unii Europejskiej*, Lublin 2013.

Safjański T., Szlachter D., *Multiagencyjna współpraca międzynarodowa w walce z terroryzmem na przykładzie Europolu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” Nr 12 (7) 2015.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, red. J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, Warszawa 2008.

Wersja Skonsolidowana Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. U. UE C z 2010 r., nr 83, poz. 47.

Wersja Skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej, Dz. U. UE C z 2008 r., nr 115, poz. 13.

Wojciechowski S., *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie, istota i przyczyny zjawiska*, Bydgoszcz - Poznań 2011.

Wojciechowski S., *Terroryzm - stare i nowe dylematy* „Rocznik Strategiczny” 2015/16, Warszawa 2016.

Wojnicz L., *Polityka Unii Europejskiej wobec terroryzmu*, Toruń 2011.

<http://wiadomosci.dziennik.pl/>

<http://wiadomosci.wp.pl/>

<http://www.consilium.europa.eu/>

<http://www.fakt.pl/>

<http://www.polskieradio.pl/>

<http://www.rmfm24.pl/>

<http://www.rp.pl/>

<http://www.tvn24.pl/>

Nota o autorze:

Sylwia Daniluk - doktorantka w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie w Zakładzie Teorii Bezpieczeństwa Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Zainteresowania naukowe dotyczą w głównej mierze bezpieczeństwa informacyjnego, prawa bezpieczeństwa publicznego oraz terroryzmu i cyberterroryzmu.

Determinanty sukcesu Państwa Islamskiego: władza i (nie)bezpieczeństwo

Streszczenie

Niniejszy artykuł opisuje ewolucję Państwa Islamskiego w przestrzeni geopolitycznej Bliskiego Wschodu. W artykule wskazano, jak postępował proces narodzin i rozwoju organizacji oraz jakie czynniki zadecydowały o jej trwaniu. Sukces organizacji wynika z jej siły i potęgi (która przejawia się w geograficznym zasięgu działania) i z wykształcenia większości przymiotów, jakimi charakteryzuje się uznane na arenie międzynarodowej państwo. Państwo Islamskie dysponuje bowiem własnymi siłami zbrojnymi, bije własną monetę i sprawuje efektywne zwierzchnictwo nad określonym terytorium. Kwestia funkcjonowania organizacji wpływa zatem na bezpieczeństwo w skali, zarówno regionalnej, jak i globalnej, zaś ów wpływ utrwalany jest poprzez siłę.

Słowa kluczowe: Państwo Islamskie, ISIS, Bliski Wschód, terroryzm.

Summary

This article describes the evolution of the Islamic State in the geopolitical space of the Middle East. The article follows the process of the birth and development of the organization and what factors are decisive for its success. By success, one must understand the strength and power (which manifests itself in the geographical range of activities) and training the majority of attributes, which is characterized by internationally recognized state. Islamic State has its own armed forces, beats its own coin and exercises effective sovereignty over a particular territory. The question of the organization affects the safety of the scale both regional and global, and that the effect is perpetuated by force.

Key words: Islamic State, ISIS, Middle East, terrorism.

Stan badań / przegląd literatury

Mimo, iż zarówno tematyka związana z Państwem Islamskim, jak i zainteresowanie nim są relatywnie nowe, na rynku wydawniczym znajdują się liczne pozycje opisujące fenomen organizacji. Zaznaczyć przy tym jednak należy, że znamienita większość publikacji na wskazany temat wydawana jest wydawana na zagranicznych rynkach, przede wszystkim na rynkach anglosaskich. Prócz tego trzeba zaznaczyć, że duża część spośród dostępnej literatury to literatura faktu, bądź reportaże. Niemniej jednak, w przypadku tak specyficznej organizacji, jaką jest Państwo Islamskie, źródła te mają duże znaczenie dla poznania szczegółów funkcjonowania ISIS. Mimo wskazanych powyżej kwestii, także na rynku polskim dostępne są interesujące publikacje na temat organizacji¹, które mogą poszczycić się istotnym walorem naukowym, wydawane są przede wszystkim przez Ośrodek Studiów Wschodnich, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych czy Fundację *Amicus Europae*. Warto jednak zaznaczyć, że wciąż nie udało się zbadać dogłębnie struktury oraz specyfiki funkcjonowania organizacji, dlatego też prezentowane dane wciąż podlegają aktualizacji i zmianom w miarę upływu czasu i zmian politycznych w regionie Bliskiego Wschodu.

Narodziny organizacji

Wbrew powszechnemu przekonaniu, narodziny Państwa Islamskiego nie zostały spowodowane niepokojami, jakie wywołała Arabska Wiosna na przełomie 2010 oraz 2011 roku. Początków organizacji należy doszukiwać się już w 1999 roku². Wówczas jeden z dowódców al-Kaidy, Jordańczyk, Abu Musab al-Zarkawi, założył organizację o nazwie *Jamaat al-Tawhid wal Jihad*³, która aż do 2014 roku działała pod szyldem al-Kaidy w Afganistanie. Warto zwrócić uwagę na osobę przywódcy, którego poglądy zaczęły się kształtować jeszcze podczas kampanii sowieckiej w Afganistanie w 1979 roku, w której walczył jako ochotnik; następnie od 2001 roku walczył z wojskami amerykańskimi w Afganistanie, by w 2003 roku przedostać się do Iraku i przewodzić sunnitom podczas walk z szyitami i wojskami amerykańskimi⁴.

¹ Na uwagę zasługuje wyczerpująca monografia: A. Wejkszner, *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?*, Poznań 2016.

² Kulisy powstania organizacji przedstawiają prace-reportaże: B. Hall, *ISIS - Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*, Warszawa 2015 (rozdział 1) oraz M. Weiss, H. Hassan, *ISIS. Wewnątrz armii terroru*, Warszawa 2015 (rozdział 1).

³ K. Strachota, *Bliski Wschód w cieniu Państwa Islamskiego*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 52, Warszawa 2015, s. 8.

⁴ Tamże.

Kryzys dotknął organizację w 2006 roku, kiedy doszło do zabójstwa jej charyzmatycznego przywódcy⁵, niemniej jednak organizacji udało się przetrwać w Iraku, gdzie po 2011 roku zaczęła odnosić sukcesy. Sprzyjały temu zawirowania, jakie na Bliskim Wschodzie wywołała Arabska Wiosna. Pozwoliło to również rozszerzyć działalność organizacji na opętą wojną domową Syrię.

Po śmierci al-Zarkawiego przywódcą organizacji został Abu Bakr al-Baghdadi, który kierownictwo sprawuje do chwili obecnej⁶. Aktywność organizacji wzrosła na przełomie 2013 i 2014 roku, jednak wydaje się, że przyczyną tego nie jest osoba przywódcy, a sprzyjająca koniunktura polityczna w regionie⁷. Sytuacja geopolityczna w regionie tak bardzo sprzyjała sukcesom organizacji, że 29 czerwca 2014 roku zerwała ona wszelkie związki z al-Kaidą⁸ i ogłosiła powstanie kalifatu Państwa Islamskiego ze stolicą w Rakce⁹. Od tego czasu organizacja ta, obecnie znana jako Państwo Islamskie, występowała pod nazwami Islamskie Państwo Iraku, Islamskie Państwo Iraku i Lewantu czy Islamskie Państwo Iraku i Syrii¹⁰.

By wytłumaczyć, jak udało się zbudować tak potężną organizację, należy odwołać się do praktycznych aspektów jej funkcjonowania, związanych m. in. z finansowaniem działalności. Na zajętych terytoriach Państwo Islamskie tworzy struktury administracyjne, sądownicze, system edukacji oraz system gospodarczy, wraz z poborem podatków, przedsiębiorstwami para państwowymi oraz biciem własnej monety¹¹. Stworzone *quasi* państwo prowadzi również politykę międzynarodową, nawiązując współpracę z radykalnymi siłami z innych krajów. Autorka, ze względu na ograniczone możliwości wydawnicze, zdecydowała się omówić jedynie najistotniejsze kwestie, związane m. in. z pozyskiwaniem środków finansowych na czarnym rynku i z budowaniem armii.

⁵ *Special Report. The Islamic State*, "The Clarion Project", May 2015, s. 8. źródło: <https://www.clarionproject.org/sites/default/files/islamic-state-isis-isil-factsheet-1.pdf>, dostęp w dniu: 20.01.2017 r.

⁶ K. Strachota, dz. cyt., s. 8; ; B. Hall, dz. cyt., rozdział 2.

⁷ P. Godlewski, *Siły, środki i metody działania Kalifatu*, [w:] *Wojna z kalifatem. Raport specjalny Fundacji Amicus Europae*, red. I. Bil, J. Gajda, T. Otłowski, Warszawa 2015, s. 55.

⁸ Szczegółowe relacje pomiędzy al-Kaidą a poprzednikami Państwa Islamskiego ukazuje w przejrzystej formie: E. Saltman, C. Winter, M. Nawaz, *Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism*, London 2014, s. 18.

⁹ M. Karczewski, *Od surge do Państwa Islamskiego. Przyczyny i uwarunkowania destabilizacji Iraku po 2011 roku*, „Przegląd Strategiczny” 2015, nr 8, s. 205.

¹⁰ Warto zwrócić uwagę na ewolucję nazwy i znaczenie poszczególnych określeń dla terytorialnego zasięgu organizacji, w tym powszechnie używane określenia o pejoratywnym znaczeniu dla organizacji: B. Pasamonik, *Fenomen europejskich dżihadystów*, „Multicultural Studies” 2016, nr 2, s. 15; K. Strachota, dz. cyt., s. 8. Szczegółowo rozwój organizacji opisuje Cole Bunzel: C. Bunzel, *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State*, „The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper”, March 2015, no. 19.

¹¹ K. Strachota, dz. cyt., s. 13.

Wojsko Państwa Islamskiego

Posiadanie własnej armii stanowi główny czynnik różniący Państwo Islamskie od pozostałych organizacji terrorystycznych operujących na Bliskim Wschodzie. Również w kwestii budowy profesjonalnej armii sprawę przyspieszył wybuch wojny domowej w Syrii. Dodatkowo na zdolności operacyjne organizacji wpłynęło przejęcie sprzętu wojskowego armii irackiej i amerykańskiej¹². Ponadto warto wskazać, że z informacji wywiadowczych wynika, że z upływem czasu doszło do znaczącego postępu w kwestii wyposażenia: o ile początkowo dominował sprzęt produkcji radzieckiej, o tyle z upływem czasu obserwowano nowoczesne typy uzbrojenia, w tym sprzęt produkcji amerykańskiej. Armia Państwa Islamskiego ma ponadto zunifikowane wyposażenie i jednolite umundurowanie¹³. Zaplecze logistyczne armii również jest znaczące. Wskazuje się, że wojsko Państwa Islamskiego posiada 23 składy i bazy materiałowe, spośród których 8 baz znajduje się w Syrii, zaś 15 baz w Iraku¹⁴.

Pomimo zabiegów Iraku i jego sojuszników, Państwo Islamskie utrzymało zdobyte zdolności operacyjne. Dlatego też kwestii tej nie należy rozpatrywać tylko poprzez pryzmat słabości koalicji walczącej z organizacją, ale również poprzez faktyczną siłę Państwa Islamskiego. Należy zatem wskazać na dobrze określone cele działań wojennych, wysokie morale i wyszkolenie kadry wojskowej oraz dobre dowodzenie¹⁵. Militarne aspekty funkcjonowania Państwa Islamskiego bardzo wyraźnie pokazuje inkluzywność organizacji, w skład armii wchodzi bowiem zarówno byli oficerowie i żołnierze armii irackiej, jak i przybysze z Azji Centralnej (Czeczenia, Gruzja, Federacja Rosyjska)¹⁶. Ponadto działania armii Państwa Islamskiego cechuje wysoki stopień brutalności; normalną praktyką armii organizacji jest eksterminacja jeńców, czystki konfesyjne i etniczne, masowe gwałty. Wskazuje się, że stosowanie takiej brutalności ma działać odstraszająco na przeciwników; potwierdza to również medialny wymiar stosowanych działań¹⁷, tj. nagrywanie egzekucji, wydawanie „poradników” dla zwolenników organizacji i publikowanie ich w Internecie itp.

¹² Tamże, s. 12.

¹³ T. Otłowski, *Armia Kalifatu*, [w:] *Wojna z kalifatem. Raport specjalny Fundacji Amicus Europe*, red. I. Bil, J. Gajda, T. Otłowski, Warszawa 2015, s. 70.

¹⁴ Tamże, s. 72.

¹⁵ K. Strachota, dz. cyt., s. 13.

¹⁶ Tamże, s. 13.

¹⁷ O wykorzystaniu mediów społecznościowych i Internetu przez organizację pisze Grzegorz Klein, : G. Klein, *Propaganda Daesh*, „Przegląd Strategiczny” 2016, nr 9, s. 186 i n.

Posiadane fundusze pozwalają zapewnić każdemu bojownikowi walczącymi za idee Państwa Islamskiego żołd w wysokości 400 dolarów (dwukrotność pensji irackiego robotnika)¹⁸. Dzięki temu organizacja zapewnia sobie poparcie osób zamieszkujących podbite przez siebie terytoria.

Finanse Państwa Islamskiego

Analizując kwestię funkcjonowania Państwa Islamskiego należy zwrócić uwagę na jego wpływy finansowe, które umożliwiają rozwój działalności¹⁹. Przez długi czas organizacja wspierana była przez darczyńców, głównie z obszaru Zatoki Arabskiej (Katar, Kuwejt). Wskazuje się, że w ten sposób rocznie Państwo Islamskie otrzymywało około 20 milionów dolarów²⁰. Wpływy te były łatwe do namierzenia i wraz ze wzrostem rozpoznawalności organizacji i krytyki pod jej adresem zostały zablokowane. Pojawiła się zatem konieczność uzyskania samowystarczalności finansowej. Z tego względu Państwo Islamskie podjęło działania, które bardzo często określa się jako „mafijne”²¹. Rozpoczęło procedury takie jak wymuszenia, porwania dla okupu, kradzieże, handel narkotykami etc.

Wskazuje się, że po zajęciu Mosulu w czerwcu 2014 roku organizacja dokonała kradzieży z tamtejszych banków na łączną sumę 0,5 miliarda dolarów. Według szacunków wywiadu irackiego w wyniku zajęcia miasta organizacja uzyskała aktywa w łącznej wysokości 1,5 miliarda dolarów (przed zajęciem Mosulu było to ok. 875 milionów dolarów)²². Do tej liczby zalicza się nie tylko walutę, ale również przechwycony sprzęt. Kolejnym źródłem gotówki dla organizacji jest sprzedaż dzieł sztuki na czarnym rynku. Zabytki i artefakty pochodzące z obszaru Syrii wśród kolekcjonerów kupujących nielegalnie owe przedmioty, osiągają wartość 40 milionów dolarów²³.

Także kontrola nad szlakami komunikacyjnymi stanowi duże źródło przychodów Państwa Islamskiego. Opłata za przejazd każdej ciężarówki wynosi 300 dolarów. Taka kwota daje rocznie przychód na poziomie 6 milionów dolarów²⁴, nawet biorąc pod uwagę spadek ruchu na trasach kontrolowanych przez organizację.

¹⁸ P. Godlewski, dz. cyt., s. 58.

¹⁹ Szczegółowo finanse Państwa Islamskiego przedstawia: J. Brisard, D. Martinez, *Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding*, "Thomson Reuters Accelus" 2014, *passim*.

²⁰ Tamże, s. 3-4, P. Godlewski, dz. cyt., s. 55.

²¹ P. R. Kan, *Defeating the Islamic State: A Financial-Military Strategy*, „Parameters” 2014/15, no. 44(4), s. 71-73.

²² P. Godlewski, dz. cyt., s. 56.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

Ponadto źródłem przychodów jest pobieranie pieniędzy „za ochronę” od rolników oraz dostęp do terenów bogatych w pola uprawne. Dzięki temu organizacja jest w stanie stworzyć strategiczne zapasy żywności i je wykorzystywać²⁵. Kluczowym dochodem Państwa Islamskiego są jednak zyski ze sprzedaży ropy naftowej. Wydobycie ropy naftowej nastąpiło bezpośrednio po zajęciu obszarów roponośnych, co wskazuje na duże zorganizowanie Państwa Islamskiego. Wskazuje się, że pod koniec 2014 roku wydobywano około 80 tysięcy baryłek, spośród czego 50 tysięcy wydobywane było w Syrii, a 30 tysięcy w Iraku. Spośród tej liczby aż 30 tysięcy baryłek ropy przeznaczone było na sprzedaż²⁶. Wartość produkowanej przez organizację ropy szacuje się na 8 milionów dolarów dziennie²⁷.

Na terenie zajęтым przez Państwo Islamskie znajduje się wiele tzw. rafinerii modułowych, które przerabiają wydobytą ropę. Ciężarówki należące do miejscowych przedsiębiorstw, które transportują ropę, są ochraniane przez bojówki. Wskazuje się, że przerobiona ropa trafia zarówno na lokalny rynek, gdzie jest wykorzystywana do zapewnienia społeczności zamieszkującej terytorium prądu, ale również do Jordanii, Turcji i Pakistanu²⁸. Posiadanie tak dużych funduszy wymaga zarządzania nimi w przemysłowy sposób, dlatego też pod koniec 2014 roku organizacja uruchomiła Bank Islamski²⁹.

Terytorialny zasięg działania

Organizacja nie działa na obszarze jednego państwa, a unifikuje obszar dwóch państw – Iraku i Syrii. Doraźne działania skupiają się na najbliższym obszarze, odwołując się do spuścizny historycznej. W kręgu zainteresowania Państwa Islamskiego jest zatem obszar historycznej Syrii, obejmujący zarówno terytorium współczesnej Syrii i Iraku, jak też Liban, Jordanię i Izrael³⁰. Warto jednak wspomnieć o tym, że docelowo przywódcy organizacji aspirują do zwierzchnictwa nad całym obszarem Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej³¹.

²⁵ J. Brisard, D. Martinez, dz. cyt., s. 9; P. Godlewski, dz. cyt., s. 56.

²⁶ Tamże, s. 57. Niektóre źródła wskazują jeszcze większe liczby, sięgające aż do 120 tysięcy baryłek dziennie. *Confer*: S. Even, C. Valensi, *The Islamic State: Rich Organization, Poor State*, [w:] *The Islamic State: How Viable Is It?*, ed. Y. Schweitzer O. Einav, Tel Aviv 2016, s. 74.

²⁷ Przy założeniu ceny ropy na poziomie 100 dolarów za baryłkę, *Zob.* Tamże, s. 57; S. Even, C. Valensi, dz. cyt., s. 74.

²⁸ P. Godlewski, dz. cyt., s. 58.

²⁹ Tamże, s. 58-59.

³⁰ K. Strachota, dz. cyt., s. 15.

³¹ Tamże.

Organizacja ta opanowała dotychczas ogromne terytoria. Wskazuje się, że w początkach 2015 roku zajmowało obszar ponad 100 tysięcy km², na którym zamieszkiwało ponad 8 milionów ludzi³². Na obszarze zajęтым przez Państwo Islamskie znalazło się blisko 60% syryjskich złóż ropy naftowej oraz kilka złóż w północnym Iraku³³. Pozwoliło to na znaczące zwiększenie zysków ze sprzedaży ropy naftowej, o czym wspomniano powyżej.

Obecnie zauważyć można duże zmiany terytorialne stanu posiadania Państwa Islamskiego³⁴. W początkach 2016 roku wskazywano, że ekspansja organizacji została zahamowana. Domniemywano, że jest to wynik nalotów rosyjskich. Wskazywano, że w tym okresie organizacja straciła około 28 procent zajmowanych terytoriów, jednak już od lipca wskazuje się na zahamowanie tego procesu. Winą za to obarcza się politykę rosyjską, której celem nie jest walka z państwem Islamskim, a wsparcie reżimu Baszara al-Assada³⁵. Niemniej jednak, potencjał terytorialny organizacji pozostaje imponujący. Wskazuje się, że nawet utrata strategicznego miasta Dabiq³⁶ nie wpłynęła na załamanie morale bojowników organizacji. Paradoksalnie, utrata terytoriów działa mobilizująco i zwiększa opór bojowników³⁷. Należy jednak wskazać, że utrata miejscowości Dabiq, z uwagi na swoje położenie stanowiła dla organizacji dużo większy cios niż utrata Mosulu. Poprzez utratę regionu Dabiq kalifat utracił dostęp do granicy z Turcją oraz umożliwił jednostkom armii syryjskiej i tureckiej zbliżenie się do centrum kalifatu (miasta al-Bab)³⁸.

Wymiar ideologiczny

Wszystkie podejmowane przez Państwo Islamskie działania mają na celu doprowadzenie do zbudowania państwa. Potencjalne państwo może jednak podważyć porządek panujący w regionie. Duże znaczenie w podejmowanych przez organizację działaniach ma odwołanie się do religii i prawa islamskiego. Ponadto państwo, które zamierzają stworzyć przywódcy organizacji, ma być kalifatem, tym samym ma posiadać prawo

³² Tamże, s. 13.

³³ P. Godlewski, dz. cyt., s. 56.

³⁴ Temat roli rządów Iraku, Syrii i Turcji w konflikcie został poruszony w publikacji: B. Belica, *Geneza i funkcjonowanie Państwa Islamskiego na Bliskim Wschodzie: wyzwanie dla bezpieczeństwa regionu*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, Katowice 2016, s. 164-169.

³⁵ Źródło: <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,20813422,panstwo-islamskie-stracilo-juz-prawie-30-proc-swojego-terytorium.html>, dostęp w dniu: 20.01.2017 r.

³⁶ Dabiq jest istotny również ze względów ideologicznych, tam bowiem ma się rozegrać muzułmańska wersja Armagedonu, tj. bitwa pomiędzy wyznawcami islamu a niewiernymi.

³⁷ T. Otłowski, *Wojna z kalifatem – rok trzeci*, „FAE Policy Paper” 2016, nr 19, s. 2-3.

³⁸ Tenże, *Kalifat bez Dabik – końca świata (na razie) nie będzie?*, „FAE Policy Paper” 2016, nr 18, s. 3.

nadprzyrodzone do przywództwa w całym muzułmańskim świecie³⁹. Poprzez nadanie sobie tego prawa organizacja legitymizuje walkę ze swoimi przeciwnikami, tj. przeniesienie dżihadu do Europy, a ostatecznie zapowiedź wybuchu wojny światowej.

Nie sposób zbadać wiary przywódców w postawione przed organizacją cele, jednak faktem jest, że nawet jeśli wśród przywódców zwyciężył pragmatyzm, opłaca im się podtrzymywać mobilizację bojowników do wiary w głoszone idee. Należy także zaznaczyć, że idea kalifatu przyciąga wiele organizacji terrorystycznych, rozrzuconych po całym świecie, podnosząc prestiż Państwa Islamskiego oraz realizując cel, jakim jest przywództwo organizacji w świecie muzułmańskim.

Państwo Islamskie swoje idee głosi również za pomocą kultury masowej, czym przemawia do świadomości młodego pokolenia. Wskazuje się, że na terenach zajętych przez Państwo Islamskie funkcjonuje cały przemysł filmowy, zaś jakość produkowanych filmów porównywana jest z czołowymi produkcjami zachodnimi. Przykładem jest chociażby film dokumentalny *Flames of War*⁴⁰. Swoje cele organizacja realizuje również za pomocą Internetu, warto wskazać na program online pt. *Dabiq: The Return of Khilafah* poświęcony działalności organizacji oraz na media społecznościowe tj. Twitter, Facebook, YouTube czy Dailymotion. Państwo Islamskie stworzyło także własną wersję Twittera, nazwaną *Dawn of Glad Tidings*, możliwą do ściągnięcia za pośrednictwem Google Store. Dzienna liczba publikowanych za pośrednictwem programu tweetów sięga 40 tysięcy⁴¹. Dzięki przyjętej taktyce i inteligentnemu wykorzystaniu mediów społecznościowych Państwo Islamskie nie tylko przemawia do świadomości młodego pokolenia, ale także umożliwia radykalizację osób nieprzebywających fizycznie na terytorium Syrii i Iraku. W ten sposób realizuje ideę rozprzestrzeniania się dżihadu na terenie Europy poprzez tzw. samotnych wilków (ang. *lone wolf terrorism*).

Zakończenie

Niewątpliwie Państwo Islamskie staje się trwałym elementem (bez)ładu na Bliskim Wschodzie. O sukcesie organizacji świadczy zasięg jej działania, który – mimo strat ponoszonych w drugim półroczu 2016 roku – pozostaje olbrzymi. Nic nie wskazuje również na to, że Państwo Islamskie prędko zniknie z mapy Bliskiego Wschodu. Mimo starań koalicji i podejmowanych przeciwko organizacji działań swoją pozycję IS zachowuje

³⁹ K. Strachota, dz. cyt., s. 15.

⁴⁰ T. Otłowski, dz. cyt., s. 93.

⁴¹ Tamże, s. 94.

poprzez duże zasoby finansowe, z których korzysta prowadząc ofensywy, finansując działania militarne oraz propagandowe.

Mimo ponoszonych strat w dalszym ciągu posiada zdolności operacyjne do prowadzenia walk i akcji terrorystycznych w regionie. Jako podmiot Państwo Islamskie jest konkurencyjne wobec państw narodowych, jest bowiem w stanie zapewnić swoim zwolennikom dostęp do niezbędnych dóbr i usług w stopniu przewyższającym zdolności irackie i syryjskie. Ponadto organizacja w zręczny sposób wykorzystuje media do propagowania swojej działalności. Dopóki zatem nie dojdzie do zadania organizacji ciosów symbolicznych, jak ten w Dabiq, który może spowodować utratę wiary zwolenników w głoszone przez przywódców kalifatu idee, straty materialne i terytorialne wydają się mieć znaczenie drugorzędne.

Bibliografia:

- Belica B., *Geneza i funkcjonowanie Państwa Islamskiego na Bliskim Wschodzie: wyzwanie dla bezpieczeństwa regionu*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, Katowice 2016.
- Brisard J., Martinez D., *Islamic State: The Economy-Based Terrorist Funding*, „Thomson Reuters Accelus” 2014.
- Bunzel C., *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State*, „The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper”, March 2015, no. 19.
- Even S., Valensi C., *The Islamic State: Rich Organization, Poor State*, [w:] *The Islamic State: How Viable Is It?*, ed. Y. Schweitzer O. Einav, Tel Aviv 2016.
- Godlewski P., *Siły, środki i metody działania Kalifatu*, [w:] *Wojna z kalifatem. Raport specjalny Fundacji Amicus Europae*, red. I. Bil, J. Gajda, T. Otłowski, Warszawa 2015.
- Hall B., *ISIS - Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*, Warszawa 2015.
- Kan P. R., *Defeating the Islamic State: A Financial-Military Strategy*, „Parameters” 2014/15, no. 44(4).
- Karczewski M., *Od surge do Państwa Islamskiego. Przyczyny i uwarunkowania destabilizacji Iraku po 2011 roku*, „Przegląd Strategiczny” 2015, nr 8.
- Klein G., *Propaganda Daesh*, „Przegląd Strategiczny” 2016, nr 9.
- Otłowski T., *Armia Kalifatu*, [w:] *Wojna z kalifatem. Raport specjalny Fundacji Amicus Europae*, red. I. Bil, J. Gajda, T. Otłowski, Warszawa 2015.
- Otłowski T., *Kalifat bez Dabik – końca świata (na razie) nie będzie?*, „FAE Policy Paper” 2016, nr 18.
- Otłowski T., *Wojna z kalifatem – rok trzeci*, „FAE Policy Paper” 2016, nr 19.
- Pasamonik B., *Fenomen europejskich dżihadystów*, „Multicultural Studies” 2016, nr 2.

Saltman E., Winter C., Nawaz M., *Islamic State: The Changing Face of Modern Jihadism*, London 2014.

Special Report. The Islamic State, „The Clarion Project”, May 2015.

Strachota K., *Bliski Wschód w cieniu Państwa Islamskiego*, „Punkt Widzenia OSW”, nr 52, Warszawa 2015.

Weiss M., Hassan H., *ISIS. Wewnątrz armii terroru*, Warszawa 2015.

Wejkszner A., *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?*, Poznań 2016.

<http://wiadomosci.gazeta.pl/>.

<https://www.clarionproject.org/>.

<http://www.tvn24.pl/>.

Nota o autorze:

Beata Belica – doktorantka na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Członkini m. in. Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego i Klubu Współczesnej Myśli Politycznej. Autorka licznych prac i artykułów na temat Bliskiego Wschodu, terroryzmu i bezpieczeństwa międzynarodowego oraz stosunków arabsko-izraelskich.

Rola wojska w przemianach politycznych w Egipcie w czasach „arabskiej wiosny”

Streszczenie

Egipt był jednym z tych państw arabskich zlokalizowanych w Afryce Północnej, w którym pod wpływem olbrzymiego ruchu społecznego jakim niewątpliwie była „Arabska Wiosna” doszło do historycznych zmian politycznych. Szczególną rolę obok buntu osób młodych odegrali przedstawiciele egipskiej armii, którzy najpierw wspomogli obalenie prezydenta Hosniego Mubaraka, by następnie pozbawić władzy prezydenta Muhammada Mursiego. Pozycja egipskiego wojska i jego wpływ na ukształtowanie struktur administracji publicznej, jej obsady oraz rozwoju gospodarczego kraju jest tak znacząca, że z perspektywy zjawiska Arabskiej Wiosny czyni Egipt krajem unikalnym.

Słowa kluczowe: Egipt, armia, rewolucja, Bractwo Muzułmańskie, „arabska wiosna”.

Summary

Egypt was one of the Arab countries located in North Africa, where under the influence of the enormous social movement which undoubtedly was the Arab Spring there has been a historic political change. A special role alongside the rebellion of young people have played the representatives of the Egyptian army, who first helped by the overthrow of President Mubarak would then unseat President Mursi. Position the Egyptian army and its influence on the structures of public administration, the cast and the country's economic development is so significant that from the perspective of the phenomenon of the Arab Spring makes Egypt a unique country

Key words: Egypt, army, revolution, Muslim Brotherhood, „arab spring”.

Wprowadzenie

Arabska Wiosna była przejawem buntu społeczeństwa arabskiego wobec rządzących od dziesięcioleci dyktatur, łamaniem prawa, prześladowaniami czy brakiem perspektyw gospodarczych. Zjawisko, które rozpoczęło się w 2010 roku w Tunezji demonstracjami po śmierci Mohameda Bouaziziego objęło w krótkim czasie państwa Afryki Północnej oraz większość Bliskiego Wschodu. Bez względu na przebieg tych wydarzeń w poszczególnych krajach najczęstszym ich skutkiem było obalenie rządzących despotów oraz stworzonych przez nich układów i wymuszenie przeprowadzenia daleko idących reform.

Niemniej jednak, czego przykładem jest Syria, Arabska Wiosna doprowadziła niekiedy do katastrofy humanitarnej. Fiasko rewolucji odnotowano także w Arabii Saudyjskiej czy Bahrajnie. Specyficzny przebieg rozruchów odnotowano w Egipcie, który był rządzony od 1981 roku przez Hosniego Mubaraka. Bohater, uczestnik Wojny Sześciodniowej przeciwko Izraelowi i żołnierz w stopniu oficera służący w lotnictwie egipskim, przejął władzę 6 października 1981 roku po zamordowanym Anwarze as-Sadacie. Konsekwencją działalności nowego prezydenta było umocnienie pozycji wojska w państwie i umożliwienie im wywarcia wpływu na obsadę kluczowych stanowisk czy uzyskanie dostępu do kapitału gospodarczego. Taka sytuacja spowodowała, że już po upadku Mubaraka kolejny Prezydent - Muhammad Mursi, musiał liczyć się z opinią przedstawicieli armii. Niniejszy tekst ma na celu omówienie najistotniejszych kwestii związanych z rolą wojska w przemianach politycznych w Egipcie w dobie tzw. „arabskiej wiosny”.

Celem publikacji jest scharakteryzowanie przemian politycznych w Egipcie z perspektywy wojska. Zrealizowanie powyższego celu możliwe było dzięki następującym pytaniom badawczym:

1. Jak kształtowała się pozycja gospodarczo-polityczna armii do czasu obalenia prezydenta Mubaraka?
2. Jakie czynniki prawne wpływały na pozycję egipskiej armii w systemie politycznym państwa?
3. Co wpłynęło na utrzymanie dominującej pozycji wojska za rządów M. Mursiego?
4. Jaką rolę odegrał Generał Abd el Fatah as-Sisi przy upadku Bractwa Muzułmańskiego?

Przy tworzeniu publikacji została użyta metoda historyczna oraz analityczna. Autor posłużył się też metodą socjologiczną by ukazać wpływ armii na formowanie się obywatelskiego oporu przeciwko dyktatorom.

Przegląd literatury

Sytuacja polityczno-społeczna w Egipcie jest przedmiotem licznych monografii oraz opracowań naukowych. W szczególności należy zwrócić uwagę na bogate źródła literatury zagranicznej, która w sposób rozległy opisuje przyczyny wybuchu „Arabskiej Wiosny” w Egipcie, roli Hosniego Mubaraka czy też podejmuje rozważania na temat przyszłości kraju po upadku zarówno Mubaraka jak i Mursiego¹.

Istotną pozycją książkową pozwalającą w sposób dobitny zapoznać się z przebiegiem egipskiej rewolucji jest publikacja Alex Nunns i Nadii Idle: *Tweets from Tahrir: Egypt's Revolution as it unfolded in the world of the people who made it*². Odnośnie samej sylwetki H. Mubaraka należy zwrócić uwagę na tekst Susan Maddi Darraj: *Hosni Mubarak: Modern World Leaders*³. W polskiej literaturze dotyczącej problematyki „Arabskiej Wiosny” można wskazać na liczne biuletyny oraz analizy strategiczne, a także na sporadyczne monografie. W ocenie autora należy wyróżnić działalność Patrycji Sasnal z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, która przeprowadzała badania sytuacji krajów po „Arabskiej Wiosnie” i przedstawiała pierwsze prognozy⁴. Zakres polskich badań jest jednak stosunkowo ubogi w porównaniu do do zasobów obcojęzycznych.

Egipska armia a obalenie Hosniego Mubaraka

Zrozumienie omawianej roli armii w początkach zmiany politycznej w Egipcie wymaga scharakteryzowanie samej postaci byłego już Prezydenta Hosniego Mubaraka, który był odpowiedzialny za umacnianie pozycji przedstawicieli armii, zarówno w administracji kraju, jak i w sferze gospodarczej. Mentorem, któremu Hosni Mubarak zawdzięczał swoją bogatą karierę polityczną był egipski polityk oraz prezydent kraju w latach 1970-1981 – Anwar as Sadat. Członek Organizacji Wolnych Oficerów rozpoczął stopniową przemianę kraju odchodząc od arabskiego socjalizmu ukształtowanego przez prezydenta Gamala Nasera, wzorowanego na Związku Sowieckim, w kierunku otwarcia

¹ B.K. Rutheford, *Egypt after Mubarak: Liberalism, Islam, and the Democracy in the Arab World*, Oxford 2013; S. Khalifa, *Egypt's Lost Spring Causes and Consequences*, Santa Barbara 2015.

² A. Nunns, N. Idle, *Tweets from Tahrir: Egypt's Revolution as It Unfolded in the World of the People Who Made It*, New York 2012.

³ S.M. Darraj, *Hosni Mubarak Modern World Leaders*, New York 2007.

⁴ Źródło: <http://www.pism.pl/publikacje/biuletyn/nr-86-1062>, dostęp: 29 lipca 2017 roku.

na zagranicznych inwestorów. W 1972 roku Sufl Abu Taleb - jeden z wojskowych doradców A. Sadata sprzeciwił się jego planom politycznym obstając za koniecznością utrzymania relacji z ZSRR. Konsekwencją owego buntu była dymisja nieposłusznego urzędnika i nominowanie H. Mubaraka, najpierw na dowódcę lotnictwa, a potem na ministra wojny w rządzie Sadata⁵. Śmierć A. Sadata 8 października 1981 roku w wyniku zamachu otworzyła przed H. Mubarakim drogę do objęcia funkcji głowy państwa. Przejęcie władzy łączyło się z koniecznością rozwiązania problemów pozostawionych przez poprzednika tj. olbrzymiego długu zagranicznego, wysokiej inflacji, postępującemu zubożeniu obywateli czy rosnących w siłę ugrupowań islamistycznych. Poza tymi kwestiami istniały antagonizmy wynikające z drastycznego ograniczania praw człowieka (w tym wolności słowa czy mediów)⁶. Odbudowa gospodarki miałyby odbywać się przy pomocy udziału wojska. Sprzyjały temu nie tylko powiązania nowego prezydenta z armią, ale także rozwiązania prawne przyjęte jeszcze za czasów A. Sadata.

Za przykład niekorzystnych rozwiązań legislacyjnych należy podać pełną autonomiczność i niezależność budżetu armii od budżetu administracji rządowej, w tym możliwość zakładania kont bankowych w bankach komercyjnych. Nie podlegał on również zewnętrznemu audytowi. Instytucje, które powstały jeszcze przed zmianą władzy, jak chociażby Arabska Organizacja dla Industrializacji, które wcześniej specjalizowały się w produkcji sprzętu militarnego, rozpoczęły działalność ukierunkowaną na usługi w sferze cywilnej. Wysoko postawieni, emerytowani wojskowi byli obsadzani na stanowiskach prezesów zarządów strategicznych przedsiębiorstw, w tym m. in. obsługę Kanału Sueskiego. Brak opodatkowania działalności armii oraz koncentracja interesów oraz dóbr wokół sił zbrojnych doprowadziła do olbrzymiego rozwarstwienia społecznego⁷.

Kluczową rolę w administracji H. Mubaraka odegrał marszałek polowy Abd al Halim Abu Ghazala, który pełnił funkcję pierwszego ministra obrony w jego rządzie. Był odpowiedzialny za przekształcenia gospodarcze i tworzenia sojuszy ekonomicznych z szerokorozumianym światem biznesu. System stworzony przez Abu Ghazala był potem rozwijany przez jego następcę marszałka polowego Mohammeda Husseina Tantawiego, który pełnił funkcję ministra obrony aż do 2011 roku⁸. Odpowiedzialny był również za nadzorowanie produkcji uzbrojenia⁹. Układ, który był tworzony przez czas urzędowa-

⁵ Tamże, s. 49.

⁶ G. Amin, *Egypt in the Era of Hosni Mubarak 1981-2011*, New York 2011, s. 8.

⁷ D.S. Mostafa, *The Egyptian Military in Popular Culture Context and Critique*, London 2017, s. 94.

⁸ Tamże.

⁹ J. Martino, *Egypt Government and Business Contacts Handbook*, Washington 2003, s. 24.

nia trzech prezydentów G. Namera, A. Sadata i H. Mubarak stał się pewnego rodzaju fundamentu na którym opierała się cała struktura władzy w Egipcie i z którym każdy kolejny polityk próbujący zdobyć to zaszczytne stanowisko musiał lub będzie musiał uwzględniać. Tantawi odegrał szczególną rolę w politycznych przemianach w Egipcie. To dzięki jego działalności oraz staraniom doszło do umocnienia pozycji armii jak i zapewnił powrót wojska do centrum egipskiego życia politycznego¹⁰. Wykreowany system gospodarczy, w którym dominującą rolę miała egipska armia doprowadziła do powstania niekontrolowanej przez władzę „szarą strefę”, której istnienie było uzasadnione szeroko rozumianym bezpieczeństwem narodowym. Warto wskazać, że do przedstawicieli wojska należały przedsiębiorstwa produkujące takie towary, jak chociażby woda mineralna Safi lub zapewniała usługi poprzez stacje beznynowe Wataniyya. Szacuje się, że w rękach armii było 80% zasobów państwa¹¹. Niemniej jednak w nadchodzącej rewolucji armia musiała określić swoje stanowisko: popierać dotychczasowy reżim lub opowiedzieć się za ruchem wolnościowym.

Arabska Wiosna rozpoczęła się w Egipcie 25 stycznia 2011 roku w wyniku masowych protestów zapoczątkowanych internetową akcją „Dzień Gniewu”. Miejscem centralnych i najważniejszych wystąpień zbuntowanego społeczeństwa był kairski plac Tahrir. Za przyczyny buntu podaje się wysokie bezrobocie, ograniczenie praw obywatela i człowieka, korupcję, ubóstwo oraz autorytarne rządy H. Mubarak. Dla istniejącego układu władzy zagrożeniem były zapowiedzi przejęcia władzy przez Gamala Mubarak, który zapowiadał wprowadzenie szeregu zmian legislacyjnych. Syn rządzącego już szóstą kadencję prezydenta miałby zastąpić swojego, schorowanego ojca jako głowa państwa¹².

Kluczowe zdarzenia, które miały niebagatelny wpływ na sukces rewolucji miały miejsce na przełomie stycznia i lutego 2011 roku. W obliczu olbrzymiej rebelii Egipcjan armia odmówiła podjęcia drastycznych środków wobec protestujących i rozmieszczenia swoich oddziałów w miastach. 11 lutego 2011 roku H. Mubarak został zmuszony do ustąpienia, a władzę w kraju przejęła Najwyższa Rada Sił Zbrojnych składająca się z dwudziestu najwyższych oficerów armii. Zawieszona została konstytucja, rozwiązany został parlament, a wszystkie uprawnienia wykonawcze i legislacyjne przejęła Rada¹³.

¹⁰ M.C. Bassiouni, *Chronicles of the Egyptian Revolution and Its Aftermath: 2011-2016*, New York 2017, s. 64.

¹¹ H. Albrecht, A. Croissant, F.H. Lawson, *Armies and Insurgencies in the Arab Spring*, Philadelphia 2016, s. 184.

¹² Źródło: <http://www.haaretz.com/israel-news/mubarak-signals-egypt-succession-by-taking-son-to-washington-1.311264>, dostęp dnia: 28 stycznia 2017 r.

¹³ M.L. Haas, D.W. Lesch, *The Arab Spring. The Hope and Reality of the Uprisings*, Boulder 2017, s. 62.

Ten *quasi-konstytucyjny* organ zobowiązał się do zmiany ustawy zasadniczej, a także przeprowadzenie wyborów. Niemniej jednak, pod tymi społecznie oczekiwanymi postulatami, kryły się działania mające na celu umocnienie pozycji wojska.

Przede wszystkim rozpoczęto proces osądzania przedstawicieli obalonego reżimu. Zarzuty defraudacji środków pieniężnych usłyszeli między innymi członkowie rodziny H. Mubarak, w tym jego syn Gamal. Zanim rozpoczęły się prace nad nową konstytucją została wprowadzona Deklaracja Konstytucyjna, która przyznawała pełnię władzy wspomnianej rady. Na czele całego kolegium stanął Marszałek Tantawi, który miał zapewnić skuteczność przeprowadzanych reform. Wojskowi zwrócili się także przeciwko służbom bezpieczeństwa, które w czasie rewolucji popierały H. Mubaraka doprowadzając do gruntownych zwolnień. Rada stopniowo zaczęła się odsuwać od społeczeństwa doprowadzając do kolejnych rozruchów w przededniu wyborów parlamentarnych¹⁴.

Wraz ze spadkiem poparcia dla armii rosła pozycja ugrupowań islamistycznych, które postulowały, że jedyną szansą dla rozwoju Egiptu jest oparcie struktur państwa oraz jego ustawodawstwo na islamie. Dla liberalno-świeckich ruchów zagrożeniem zaczęło być Bractwo Muzułmańskie, które stanowiło naturalną opozycję dla armii. Do wyborów prezydenckich, które odbyły się w 2012 roku islamiści przystąpili pod szyldem Partii Wolności i Sprawiedliwości. Kandydatem tego ugrupowania na następcę H. Mubaraka był Muhammad Mursi. Jego przeciwnikiem natomiast był były premier za czasów obalonego dyktatora, były dowódca sił powietrznych Ahmed Szafik. Zwycięstwo M. Mursiego w drugiej turze wyborów zwiastowało nowy etap relacji państwo-armia¹⁵.

Wojsko wobec rządów Mohameda Mursiego

Wygrana kandydata Bractwa Muzułmańskiego było przełamaniem dotychczasowej tradycji, że Egipt był rządzony przez przedstawicieli armii. Jedną z pierwszych decyzji nowego prezydenta było rozwiązanie rządzącej Najwyższej Rady Sił Zbrojnych. Istniała możliwość wykorzystania korzystnych nastrojów społecznych do rozwiązania patologicznego systemu, w którym gospodarka i administracja była kontrolowana przez wojsko. Osiągnięcie tego celu wymagało jednak zawiązanie sojuszy politycznych z ugrupowaniami laickimi, świeckimi, których stanowiska były sprzeczne z programem politycznym przedstawionym przez Bractwo Muzułmańskie. Wbrew oczekiwaniom

¹⁴ P. Nziński, M. Lipa, *Porewolucyjny Egipt Wybrane aspekty społeczne i polityczne*, Kraków 2014, s. 13.

¹⁵ Źródło: <http://www.newsweek.pl/swiat/wybory-prezydenckie-w-egipcie--mohamed-mursi-wygral-w-ii-turze,93382,1,1.html>, dostęp w dniu: 28 stycznia 2017 r.

społecznym Prezydent Mursii nie chciał zawiązać tak radykalnej koalicji, ale rozpoczął proces eliminowania przeciwników swojego ugrupowania¹⁶.

Mohamed Mursi nie wybrał drogi współpracy ze świecką opozycją w obliczu silnej pozycji wojska, ale skupił się na skoncentrowaniu wokół siebie pełni władzy. W niedługim czasie posiadał kontrolę nad obiema izbami Konstytutywy pracującymi nad nową ustawą zasadniczą. Niemniej jednak nie udało mu się zmienić tych zapisów prawnych, które dawały armii autonomię. Proces konsolidacji władzy wokół Mursiego znany był jako *akhwanat al-dawla*, co oznacza przemianę Egiptu w duże Bractwo Muzułmańskie¹⁷. Intencją tegoż ugrupowania było stworzenie wielkiego ruchu muzułmańskiego, który by zapoczątkował wprowadzenie pełnego prawa szariatu w kraju.

Polityka bractwa spotkała się z oporem stronnictw laicki, świecki, które były odpowiedzialne za obalenie H. Mubarak. Przedstawiciele armii, którzy byli satysfakcjonowani utrzymaniem swoich przywilejów nie widzieli konieczności interweniowania w sytuację polityczną w kraju. W kadrze oficerskiej wojska brakowałoby osoby takiej jak chociażby G. Nasser by podjąć się próby zmiany władzy. Sytuacja jednak zmieniła się grudniu 2012 roku, kiedy dowódcy wojskowi zaprosili na rozmowę wszystkich przedstawicieli partii politycznych z prezydentem M. Mursim w celu omówienia obecnej sytuacji w państwie. Bractwo potraktowało działanie armii jako nieuzasadnioną interwencję w sprawy państwa i odwołali spotkanie¹⁸.

Postawa przedstawicieli Bractwa Muzułmańskiego i brak gotowości do tworzenia koalicji rządzącej stał się przyczynkiem do utraty władzy przez M. Mursiego. Na krajowej scenie politycznej pojawił się polityk, który doprowadzi do upadku rządu opartego na radykalnych islamistach. Tą postacią był minister obrony gen. Abd al-Fattah al-Sisi. Był on najmłodszym członkiem Najwyższej Rady Sił Zbrojnych, a jego pierwsze publiczne wystąpienie datuje się na 2011 rok, kiedy to poinformował opinię o przeprowadzanych testach medycznych na protestujących kobietach. Ze względu na swój stosunek do wiary otrzymał szybki awans na najwyższe miejsca w administracji Prezydenta Mursiego. Był wyrazem egipskiego nacjonalizmu i egipskich wartości państwowych. Dość znaczącym gestem ze strony młodego Generała było powoływanie

¹⁶ R. Abou-El-Fadl, *Revolutionary Egypt Connecting Domestic and International Struggles*, New York 2015, s. 164.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ R. Bauval, A. Osman, *The Soul of Ancient Egypt Restoring the Spiritual Engine of the World*, London 2015, s. 194.

się na osobę zabitego Anwara Sadata, który miał duchowo namaścić al-Sisiego na jego następcę¹⁹.

Generał, uważany za zwolennika rewolucji był przedstawicielem układu, który mimo zmiany ustawy zasadniczej w 2012 roku utrzymał pełną kontrolę nad swoim budżetem, przemysłem oraz pozostawał poza władztwem administracji rządowej. Wojsko w epoce Mursiego zajmowało pozycję arbitra i mogło swobodnie wpływać na polityczne zmiany w Państwie²⁰.

Generał Abd al-Fattah al-Sisi umiejętnie wykorzystywał dyktatorskie działania M. Mursiego jak chociażby zmiany w judykaturze do skupiania wokół siebie stronnictw opozycyjnych. Wielokrotnie również ostrzegał w publicznych wystąpieniach, że polityka Bractwa Muzułmańskiego doprowadzi kraj do głębokiego kryzysu na miarę tego przed obaleniem H. Mubarak. Opozycja świecka zbojkotowała pracę nad nową konstytucją z powodu braku poszanowania ich stanowiska przez islamistów i w efekcie porzuciła swoją działalność w Konstytucyjnym. M. Mursi odpowiadając na takie podejście ze strony swoich przeciwników, podpisał dekret, w którym wyłączył swoje rozstrzygnięcia od kontroli sądowej jak i gremium pracujące nad ustawą zasadniczą nie mogłoby zostać rozwiązane przez trzecią władzę²¹. Prezydent wywodzący się z Bractwa Muzułmańskiego z powodu podejmowanych czynności był określany jako Nowy Faraon Egiptu.

Decyzje podejmowane przez M. Mursiego stały się podstawą jego upadku. 30 czerwca 2013 roku miliony obywateli wyszło na ulice Egiptu wzywając prezydenta do opuszczenia stanowiska²². 1 lipca 2013 roku wojsko wezwało władze publiczne do poszanowania praw protestujących i uwzględnienie ich postulatów. Po upływie 48h armia zastrzegła sobie prawo do podjęcia interwencji, jeżeli rządzący nie zaakceptują żądań ludzi i nie zakończą konfliktu. Pod naciskiem ze strony wojskowych z administracji rządowej odeszło kilku ministrów. Prezydent Mursi odrzucił wezwanie armii i przedstawił swój plan na zaprowadzenie pokoju i modernizację kraju²³.

3 lipca 2013 roku gen. Sisi ogłosił usunięcie prezydenta ze stanowiska, zawieszenie ustawy zasadniczej, jak i zakomunikował, że tymczasowym prezydentem kraju będzie

¹⁹ A.F. Hassan, *Media, Revolution and Politics in Egypt The Story of an Uprising*, New York 2015

²⁰ T.Y. Ismael, J.S. Ismael, G.E. Perry, *Government and Politics of the Contemporary Middle East. Continuity and Change*, New York 2016, s. 406.

²¹ G.E. Perry, *The History of Egypt*, Santa Barbara 2016, s. 180.

²² Źródło: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-23115821>, dostęp w dniu: 30 stycznia 2017 r.

²³ Źródło: http://edition.cnn.com/2013/07/01/world/meast/egypt-protests/index.html?hpt=hp_t1, dostęp w dniu: 30 stycznia 2017 r.

Adly Mansour, przewodniczący Trybunału Konstytucyjnego²⁴. Plan obalenia Prezydenta Mursiego był *de facto* planem przygotowywanym od miesięcy. Przedstawiciele armii spotykali się z członkami świeckiej opozycji by opracować mapę drogową politycznych zmian w Egipcie. Warto również wskazać, że czołowi opozycjoniści jak Muhammad el Baradei i Amr Moussa uznawali obalenie M. Mursiego nie jako pucz, ale konieczną zmianę²⁵. W 2014 roku nowym Prezydentem Egiptu został gen. Sisi, który postanowił rozliczyć Bractwo Muzułmańskie z ich rządów i doprowadzić do uznania go za ugrupowanie terrorystyczne.

Podsumowanie

Autor w niniejszej publikacji pragnął wskazać, że wojsko oprócz funkcji obronnej pełni także rolę aktywnego aktora politycznego. Analogicznie jak to miało miejsce w Turcji w 2016 roku wojsko reprezentuje świecki wymiar władzy publicznej, które co do zasady występuje przeciwko dominującym na Bliskim Wschodzie ugrupowaniom islamistycznym. W Egipcie jakkolwiek tranzyt władzy i dokonywanie reform ustrojowych nie mogłyby odbywać się bez udziału wojska, które swoją pozycję uzyskały już za rządów prezydenta G. Nassera, a która była umacniana przez prezydenta A. Sadata i H. Mubaraką. Brak doświadczenia politycznego prezydenta Mursiego uniemożliwił mu przewidzenie reakcji wojska na swoje czynności legislacyjne, doprowadzając do jego upadku. Rola armii w przemianach politycznych w Egipcie nasuwa tezę, że podstawą porządku i bezpieczeństwa danego państwa jest zapewnienie należytej, cywilnej kontroli nad wojskiem.

Bibliografia:

- Abou - El - Fadl R., *Revolutionary Egypt Connecting Domestic and International Struggles*, New York 2015.
- Albrecht H., Croissant A., Lawson F.H., *Armies and Insurgencies in the Arab Spring*, Philadelphia 2016.
- Amin G., *Egypt in the Era of Hosni Mubarak 1981-2011*, New York 2011.
- Bassiouni M.C., *Chronicles of the Egyptian Revolution and its Aftermath: 2011-2016*, New York 2017.

²⁴ Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/Mohamed_Morsi#cite_note-149, dostęp w dniu: 30 stycznia 2017 r.

²⁵ C.R. Wickham, *The Muslim Brotherhood Evolution of an Islamist Movement*, New Jersey 2013, s. 299.

- Bauval R., Osman A., *The Soul of Ancient Egypt Restoring the Spiritual Engine of the World*, London 2015.
- Darraj S.M., *Hosni Mubarak Modern World Leaders*, New York 2007
- Haas, M.L.D., Lesch W., *The Arab Spring. The Hope and Reality of the Uprisings*, Boulder 2017.
- HassanA.F., *Media, Revolution and Politics in Egypt The Story of an Uprising*, New York 2015.
- Ismael T.Y., Ismael J.S., Perry G.E., *Government and Politics of the Contemporary Middle East Continuity and Change*, New York 2016.
- Martino J., *Egypt Goverment and Buisness Contacts Handbook*, Washington 2003.
- Mostafa D.S., *The EgyptianMilitary in Popular CultureContext and Critique*, London 2017.
- Nunns A., Idle N., *Tweets from Tahrir: Egypt'sRevolution as it Unfolded in the World of the People Who Made It*, New York 2012.
- Niziński P., Lipa M., *Porewolucyjny Egipt. Wybrane aspekty społeczne i polityczne*, Kraków 2014.
- Perry G.E., *The History of Egypt*, Santa Barbara 2016.
- Wickham C.R., *The Muslim Brotherhood Evolution of an Islamist Movement*, New Jersey 2013.
- <http://edition.cnn.com/>.
- <https://en.wikipedia.org/>.
- <http://www.haaretz.com/>.
- <http://www.newsweek.pl/>.
- <http://www.bbc.co.uk/>.

Nota o autorze:

Piotr Aszkiełowicz – doktorant w Katedrze Postępowania Administracyjnego i Sądowo-administracyjnego na Wydziale Prawa i Administracji w Olsztynie. Zainteresowania naukowe: ochrona przyrody, funkcjonowanie instytucji publicznych, procedur inwestycyjnych oraz przemian polityczno-społecznych na Bliskim Wschodzie.

Grupa Anonymous jako przykład ruchu hakywistycznego

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie grupy *Anonymous* - jej powstania, działalności oraz kontrowersji z nią związanych. W pierwszej części zostało wyjaśnione pojęcie hakywizmu, które przybiera coraz większe znaczenie w obecnych czasach. Kolejna część dotyczy działalności *Anonymous* wyjaśniając przyczyny powstania grupy, przedstawiając jej strukturę oraz hasła programowe, którymi się kierują. W trzeciej części artykułu zostały opisane wybrane akcje przeprowadzone przez członków grupy, które wpłynęły na środowisko międzynarodowe. W ostatniej części została dokonana próba oceny aktywności grupy z punktu widzenia społeczeństw, a także przedstawicieli polityki i międzynarodowych korporacji.

Słowa kluczowe: Anonymous, cyberprzestrzeń, haker, hakywista, hakywizm.

Summary

The paper's aim is a exemplification of the *Anonymous* group – its origin, activity and related controversies. In the first part, there is explained an idea of hacktivism, which is gaining increasing importance in the present time. Next part of the article refers to activity of the *Anonymous* and explains causes of origin, its structure and program. In the third part, there are described operations carried out by *Anonymous* members, which contributed the international community. In the last part was an attempt to assess the activity of the group from the point of view of societies as well as the representatives of the policy and international corporations.

Key words: Anonymous, cyberspace, hacker, hacktivist, hacktivism.

Wprowadzenie

Współcześnie Internet jest narzędziem, które towarzyszy człowiekowi niemal w każdej dziedzinie życia. Dzięki niemu jest w stanie między innymi skontaktować się z drugą osobą, która znajduje się nawet kilka tysięcy kilometrów dalej. Często ludzie, którzy mają kontakt ze sobą tylko poprzez wirtualny świat nigdy się nie widzieli. Wraz z rozwojem Internetu coraz więcej aktywności jest przenoszonych do sieci. W związku z tym w ostatnich latach powstało wiele nowych terminów np.: „cyberprzestrzeń”, „cyberterroryzm” czy „haktywizm”.

Anonymous jest jednym z przykładów grupy zrzeszającej użytkowników Internetu, której działania wywierające nacisk np. na rządzących czy lobbystów przeniosła z życia realnego do cyfrowej rzeczywistości. Celem artykułu jest weryfikacja tezy, że: „grupa *Anonymous* jest przykładem ugrupowania hakywistycznego”. W związku z tym Autor próbuje odpowiedzieć na następujące pytania badawcze:

- Czym jest haktywizm?
- Jak się przedstawia i czym się charakteryzuje aktywność grupy *Anonymous* (w wymiarze społecznym, ekonomicznym oraz politycznym)?
- Czy grupa *Anonymous* jest grupą hakywistyczną oraz jakie są tego przesłanki?

Aby dokonać próby potwierdzenia założonej tezy rozpoczęto rozważania od scharakteryzowania haktywizmu oraz przedstawienia jak to zjawisko jest definiowane w dostępnej literaturze. W kolejnej części dokonano analizy grupy *Anonymous* pod kątem genezy, realizowanego programu oraz struktury. Na koniec dokonano opisu dwóch akcji przeprowadzonych przez członków grupy, które odbiły się wyraźnym echem w mediach oraz świadomości społeczeństwa, rządów i korporacji międzynarodowych.

Przegląd literatury

Literatura przedmiotu dotycząca podjętego zagadnienia w dużej mierze dotyczy ogólnego bezpieczeństwa cybernetycznego państw. Istnieje niewiele pozycji, które analizują grupę *Anonymous*, szczególnie w kontekście pojęcia haktywizmu.

Przy charakteryzowaniu pojęcia haktywizmu przytoczono definicje autorstwa m. in. Andrzeja Chodubskiego zawartej w artykule pt. „Haktywizm jako zjawisko polityczne w cywilizacji informacyjnej”, zawartym w publikacji pod redakcją Marii Marczewskiej-Rytko pt. „Haktywizm (cyberterroryzm, hacking, protest obywatelski, cyber-

aktywizm, e-mobilizacja)”¹ czy Krzysztofa Liedela pt. „Cyberbezpieczeństwo – wyzwanie przyszłości. Działania społeczności międzynarodowej”, który został zawarty w pracy zbiorowej pt. „Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat”². Do opisu zjawiska haktywizmu Autor wykorzystał informacje zawarte w anglojęzycznych publikacjach: Andrew Chadwick pt. „Internet Politics States, Citizens and New Communication Technologies”³ oraz „Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners”⁴ autorstwa Jasona Andressa i Steva Winterfelda.

Interesującą pozycją, która pozwoliła dokonać analizy grupy Anonymous pod kątem jej powstania, struktury oraz realizowanych haseł programowych był artykuł Jarosława Macały pt. „Grupa Anonymous: cyberprzestępcy czy rycerze wolności? Polskie echa”⁵ w przytoczonej wyżej publikacji pod redakcją Marii Marczewskiej-Rytka. Przy realizacji tej części artykułu pomocny był także film dokumentalny reż. Briana Knappenbergera pt. „Anonymous – historia haktywizmu”⁶ oraz filmy opublikowane na portalu YouTube przez użytkownika „Anonymous Official”⁷.

Do analizy wybranych akcji przeprowadzonych przez członków grupy Anonymous pod kątem badanej problematyki wykorzystano przede wszystkim artykuły opublikowane na portalach internetowych takich jak: wspolczesna.pl, rp.pl, antyweb.pl czy rmf24.pl. Także interesującym portalem jest serwis dataspace.pl, dzięki któremu dokonano opisu ataku DDoS, który jest narzędziem wykorzystywanym podczas akcji przeciw umowie ACTA.

Haktywizm

Współczesny świat jest określany mianem cywilizacji informacyjnej. Obecnie charakterystyczne są takie zjawiska jak rozpad społeczeństwa masowego na rzecz zindywidualizowanych jego segmentów, w tym na społeczności kreatorów i wykluczonych,

¹ A. Chodubski, *Haktywizm jako zjawisko polityczne w cywilizacji informacyjnej*, [w:] *Haktywizm (cyberterrorizm, haking, protest obywatelski, cyberaktywizm, e-mobilizacja)*, red. M. Marczeńska-Rytka, Lublin 2014.

² K. Liedel, *Cyberbezpieczeństwo – wyzwanie przyszłości. Działania społeczności międzynarodowej*, [w:] *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T. R. Aleksandrowicz, Warszawa 2011.

³ A. Chadwick, *Internet politics states, citizens and new communication technologies*, Oxford 2006.

⁴ J. Andress, S. Wnnterfeld, *Cyber warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners*, Waltham 2011.

⁵ J. Macała, *Grupa Anonymous: cyberprzestępcy czy rycerze wolności? Polskie echa*, [w:] *Haktywizm (cyberterrorizm, haking, protest obywatelski, cyberaktywizm, e-mobilizacja)*, red. M. Marczeńska-Rytka, Lublin 2014.

⁶ Film dokumentalny: *Anonymous – historia haktywizmu*, reż. Brian Knappenberger, USA 2012, źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=0f0YtTyLqV0&t=1869s>, dostęp w dniu: 24.02.2017r.

⁷ Źródło: <https://www.youtube.com/user/AnonymousWorldvoce>, dostęp w dniu: 28.02.2017 r.

zaangażowanie techniki i technologii w całokształcie życia kulturowego, zastępowanie demokracji liberalnej władzą kreatorów jako działalności mającej na celu walkę i sprawowanie władzy, rozwój edukacji, który jest dostosowany do kształtowania nowej cywilizacji, który zapewnia kształcenie wykorzystując najnowsze mechanizmy i narzędzia informacyjne⁸. Według A. Chodubskiego w nowej rzeczywistości cywilizacyjnej ujawniają się nieznane wcześniej podmioty w życiu politycznym, które generowane są szczególnie przez splatające się skutki technizacji, demokratyzację życia kulturowego, edukację ukierunkowaną na umiejętność wykorzystywania technologii informacyjnych. Wśród podmiotów tych wyjątkową uwagę zwraca hakytywizm. Jest to ruch kulturowo-cywilizacyjny polegający na łączeniu aktywności politycznej z osiągnięciami techniki, w celu manifestowania sprzeciwu wobec działań w przestrzeni polityki⁹.

Pojęcie „hakytywizm” jest trudne do dokładnego zdefiniowania. Zazwyczaj zjawisko to łączy się z działalnością hakerów, którzy posiadają dużą wiedzę z zakresu programowania czy usług sieciowych, którzy mają możliwości dokonywania włamań do systemów komputerowych, z aktywnością społeczną i polityczną. Wiele definicji pojęcia „hakytywizm” zawiera w sobie informacje dotyczące przestrzeni, w której działalność ta jest wykonywana - Internetu. Tim Jordan definiuje to pojęcie jako „ruch społeczny, nowy rodzaj akcji bezpośredniej, działalność wykorzystująca Internet, skupiona na wirtualnej polityce”¹⁰. Z kolei Andrew Chadwick uważa, że hakytywizm to „akcja bezpośrednia, wykorzystująca techniczne właściwości Internetu, podjęta w celu osiągnięcia bezpośrednich celów”¹¹.

Niejednokrotnie hakytywizm jest traktowany jako zagrożenie dla bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni. Krzysztof Liedel zjawisko to przedstawił jako jeden z rodzajów cyberterroryzmu. Według niego hakytywizm to „kombinacja aktywizmu i działań przestępczych; wykorzystuje on metody hakerskie przeciwko określonym celom w Sieci, by zakłócić funkcjonowanie Internetu, nie powodując przy tym poważnych strat; działalność ta ma na celu nie tyle zniszczenie zasobów przeciwnika, ale przede wszystkim zwrócenie uwagi na dany problem”¹².

Kluczowym postulatem ruchów hakytywistycznych jest żądanie, aby każdy człowiek miał jak największy dostęp do informacji, zaś ich dystrybucja i przepływ powinny

⁸ J. Muszyński, *Spółeczeństwo informacyjne. Przewodnik, leksykon*, Warszawa 2010, s. 42-43.

⁹ A. Chodubski, dz.cyt., s. 125-126.

¹⁰ T. Jordan, *Hakerstwo*, Warszawa 2011, s. 90-92.

¹¹ A. Chadwick, dz.cyt., s. 129.

¹² K. Liedel, dz.cyt., s. 445-446.

być wolne, którego symbolem powinien być brak przeszkód w korzystaniu z komputerów i Internetu, swoboda umieszczania i dyskutowania z innymi użytkownikami¹³. Największymi zagrożeniami, które ograniczają wolność w sieci to ochrona własności prywatnej (w szczególności intelektualnej) i ochrona bezpieczeństwa państw, za którą odpowiadają rządzący. Zdaniem hакtywistów to właśnie państwa, które mają chronić swoich obywateli, korporacje i organizacje międzynarodowe najczęściej dążą do dławienia wolności w sieci, narzucając wygodne i zyskowe dla siebie reguły udostępniania i limitacji informacji. Chcą kontrolować ludzi dzięki kontroli nad informacją, która w dzisiejszym świecie często jest bardzo cenna. Działania hакtywistów mają kulturowy, ale także polityczny kontekst, ponieważ dotyczą dostępu do informacji, która bardzo często jest narzędziem władzy. Można ją uznać jako przejaw aktywności obywatelskiej, a także pewnego rodzaju cybernetycznego nieposłuszeństwa obywatelskiego¹⁴.

Hакtywizm obejmuje szerokie spektrum działań w sieci, które często są spektakularne, a nieraz stanowią pewien symbol oraz takich, które są agresywne wobec tych, którzy według hакtywistów naruszają wolność w sieci lub chcą ją naruszać. Najczęściej polegają one na zmianie zawartości stron internetowych, na ich podminowaniu, blokowaniu, umieszczaniu na nich wirusów itp. Takie działania są nie raz na pograniczu prawa, a często jest ono łamane, również z premedytacją. W związku z tym władze często określają hакtywistów mianem cyberprzestępców, a w skrajnych przypadkach, cyberterrorystów. W następstwie tego internetowi aktywiści są bardzo często ścigani przez wymiar sprawiedliwości¹⁵.

Anonymous - powstanie, struktura, program

Grupa *Anonymous* jest uważana za jedną z przodujących organizacji ruchu hакtywistycznego. Za jej początek uznaje się narodziny portalu 4.chan.org, który został założony w 2003 roku przez Christophera Poole'a. Użytkownicy umieszczali wszystko to, co chcieli. Niekiedy na portalu pojawiają się bardzo kontrowersyjne teksty, zdjęcia czy filmy. Internauci oceniali je bez identyfikacji i uwierzytelniania – jako „Anonymous”. Wielu członków *Anonymous* podczas publicznych wywiadów uważało, że skoro jest się anonimowym, to można mówić w sposób szczery i dosadny. W związku z tym

¹³ Źródło: <http://gadzetomania.pl/11106,haker-cracker-phreaker-czym-roznia-sie-od-siebie-sieciowi-przestepcy>, dostęp w dniu: 25.02.2017r.

¹⁴ J. Andress, S. Wnnterfeld, dz.cyt., s. 197.

¹⁵ Film dokumentalny: *Anonymous – historia hакtywizmu*.

grupa *Anonymous* zrodziła się jako pewnego rodzaju ruch, której nadrzędną wartością było odrzucenie wszystkich ograniczeń w sieci¹⁶.

Grupa ta pomimo faktu, że jej członkowie nie znają się osobiście, nigdy się osobiście nie widzieli wytworzyli pewną wspólnotę poglądów oraz wewnętrzną solidarność. Zbudowali pewnego rodzaju globalną subkulturę. Telewizja Fox News nazwała członków „hakerami na sterydach”¹⁷. Przynależność do grupy oraz jej strukturę charakteryzuje tajemniczość, a jej członkowie traktują siebie jako pewnego rodzaju elitę użytkowników Internetu. W filmach publikowanych przez członków grupy często używają stwierdzenia *We are Legion* (ang. „Jesteśmy Legionem”)¹⁸. Nawiązuje to do Nowego Testamentu, gdzie „Legion” stanowił wspólną nazwę wielu demonów, które opętały mieszkańców Ziemi. Demony te wygnał Jezus Chrystus¹⁹.

We wspólnych akcjach jest kształtowana globalna i płynna struktura ruchu, który jest pozbawiony centralnego przywództwa, hierarchii, kodeksu postępowania, ruchu bez legitymacji członkowskich, spontanicznego, dobrowolnego, opartego na wolności wstępu. W związku z tym łatwo jest się podszyć pod członków grupy *Anonymous*. Często trudno jest określić, które akcje sygnowane ich nazwą były nimi na pewno. Wystarczy swoje działania podpisać jako „Anonymous”²⁰.

Wynikające z takiej struktury formy działalności omijają tradycyjne drogi aktywności obywatelskiej, chociaż w świecie realnym też się nimi posługują. Według diagnozy zawartej w filmie dokumentalnym *We are the Legion* członkowie grupy *Anonymous* są jak lecące stado ptaków, do którego można się przyłączyć lub odłączyć. Ptaki te lecą spokojnie i nagle, dla potrzeb określonej akcji, za jednym, który odłącza się od grupy, liderem, skręcają razem w określonym kierunku. Z gromady, której pozornie nic nie łączy, stają się karną, dobrze zorganizowaną „armią Internetu”. Po wykonaniu zadania znowu się rozdziela²¹. Innym porównaniem może być porównania ruchu do roju pszczoł. „Pojawia się, atakuje w ściśle skoordynowany sposób i rozprasza – ale kto

¹⁶ J. Macała, dz.cyt., s. 172.

¹⁷ J. Dymek, *Powaga: hakerki, demokraci, tricksterzy i terrorystki*, źródło: <http://www.dwutygodnik.com/artukul/5616-powaga-hakerki-demokraci-tricksterzy-i-terrorystki.html>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

¹⁸ Film *Anonymous – New Year Important Message 2017*, źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=Szy5Wm09ukY>, dostęp w dniu: 24.02.2017 r.

¹⁹ *Nowy Testament. Ewangelia wg św. Marka*, źródło: <http://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=304>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²⁰ J. Macała, dz.cyt., s. 175-176.

²¹ Film dokumentalny *We are Legion...*

kieruje rojem? Rojenie się, czyli *swarming*, to właśnie przykładowa taktyka w społeczności sieciowej”²².

„Anonimowi” nie posługują się rozbudowanymi postulatami ideowymi. Mówią raczej o hasłach, które trafiają do osób głównie młodych. Jednak ludzie funkcjonujący w kręgach grupy *Anonymous* tworzą własną, kolektywną tożsamość, pluralistyczną i otwartą, swojego rodzaju wspólną wizję świata, z własną symboliką i systemem wartości, które kwestionują istnienie konkretnej organizacji i zauważają, że „*Anonymous* to raczej idea niż organizacja”, pod którą każdy może się podłączyć i używać elementów charakterystycznych dla grupy: logo, haseł etc.²³.

„Anonimowi” krytykują państwa i wielkie korporacje transnarodowe, które próbują kontrolować i inwigilować, narzucać swoje zdanie i przede wszystkim cenzurować Internet, a także wyznaczać limity dostępu do niego. W związku z tym walczą szeroko rozumianym systemem, który na różne sposoby próbuje ograniczyć wolność w sieci. Można uznać, że w ich akcjach chodzi o rywalizację tradycyjnego świata, ludzi i struktur, dla których sensem władzy jest kontrola nad informacją, z generacją łączącą nierozzerwalnie własną wolność z wolnością w sieci: „Internet chce narzucić swoje reguły światu tradycyjnemu i na odwrót. Świat tradycyjny próbuje okiełznać Internet i zorganizować go po swojemu”²⁴.

Akcja przeciw Sony

Pomiędzy 17 a 19 kwietnia 2011 roku członkowie grupy *Anonymous* złamali zabezpieczenia firmy Sony i przyczynili się do kradzieży danych z bazy firmy ok. 70 mln użytkowników Sony Play Station Network. Działania te oficjalnie motywowali wymuszeniem na producencie zgody na legalne modyfikowanie systemu operacyjnego, jaki jest w niej instalowany i wgranie np. systemu Linux²⁵, który oferowany jest na licencji *open source* (wolne oprogramowanie). Członkowie grupy znając się na możliwościach technologicznych konsoli Play Station 3, ocenili, że usuwając fabrycznie zainstalowany system operacyjny, mogą przyczynić się do polepszenia parametrów sprzętu między innymi poprzez zmniejszenie obciążenia procesora i zaoferować użytkownikowi do wykorzystania

²² M. Kuźmiński, *Anonimowi ustawodawcy*, źródło: <http://tygodnik.onet.pl/1,72936,druk.html>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²³ Tamże.

²⁴ M. Zawadzki, *Pierwsza wojna informacyjna*, źródło: <http://www.wikileaks-forum.com/index.php?topic=1278.0>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²⁵ Źródło: http://www.benchmark.pl/aktualnosci/Dzieki_hakerom_Linux_powraca_na_PS3-34868.html, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

dodatkowe możliwości np. uruchamianie na urządzeniu pirackich wersji gier²⁶. Członkowie grupy *Anonymous* tłumaczyli, że celem wszystkich działań było dobro użytkowników. Swoje stanowisko zamieścili na portalu Youtube.com²⁷. Sony jednak poinformowało społeczność internetową, że dane wykradzione koncernowi zostały wystawione na sprzedaż²⁸. Przykład niejednoznacznej oceny grupy *Anonymous* ukazuje, że z jednej strony grupa, która jest popularna wśród społeczeństwa. Ma poparcie w sprawie kradzieży danych osobowych, naruszania praw autorskich producentów gier i wydawców konsol do gry, twierdząc przy tym, że robi to w interesie ich użytkowników²⁹.

Grupa *Anonymous* a umowa ACTA

Umowa ACTA (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement*), to kontrowersyjne porozumienie, które w założeniu miało na celu ustalenie międzynarodowych standardów w walce z naruszeniami własności intelektualnej. Przedmiotem regulacji miały być kwestie związane z obrotem dobrami podrabianymi, zasady handlu lekami genetycznymi oraz problem rozpowszechniania dzieł, które są prawnie chronione (tzw. piractwo)³⁰.

Obywatele wielu państw wyrażali duże zaniepokojenie w związku z wprowadzeniem umowy w życie. Obawiano się między innymi, że umowa może doprowadzić do monitorowania danych przesyłanych w sieci³¹, zobowiązania dostawców Internetu do monitorowania ruchu w sieci czy zamykania stron internetowych zamykanych tylko na podstawie podejrzeń o rozpowszechnienie piractwa internetowego bez wiedzy ich właścicieli³². Oburzenie społeczeństwa wywoływały także obawy związane z delegalizacją żywności modyfikowanej czy regulowaniem praw w branży farmaceutycznej – jeśli leki,

²⁶ Źródło: <https://niebezpiecznik.pl/post/konsola-sony-ps3-znow-zhackowana/>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²⁷ Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=JUqYuanc1Lc>, data dostępu 25.02.2017 r.

²⁸ Źródło: http://www.benchmark.pl/aktualnosci/PSNGATE_Sony_odpowiada_dane_na_sprzedaz-34751.html, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²⁹ P. Potakowski, *Czy haker może wypowiedzieć wojnę? Kазus Wikileaks*, [w:] *Cyberterroryzm zagrożeniem XXI wieku. Perspektywa politologiczna i prawna*, red. A. Podraza, P. Potakowski, K. Wiak, Warszawa 2013, s. 233-234.

³⁰ *The Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA). Factsheet*, źródło: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_140836.11.08.pdf, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

³¹ *ACTA POLSKA ANONYMOUS. Ataki hackerów na strony rządowe*, źródło: <http://www.wspolczesna.pl/polska-i-swiat/art/5801661,acta-polska-anonymous-ataki-hackerow-na-strony-rzadowe,id,t.html>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

³² *ACTA – ustawa, która dotyczy WSZYSTKICH obywateli*, źródło: <http://www.morfiblog.pl/2012/01/21/acta-ustawa-ktora-dotyczy-wszystkich-obywateli/>, dostęp w dniu: 26.02.2017 r.

które łamią prawa związane z patentami mogą zostać wycofane z użytku nawet jeśli ratują ludzkie życie³³.

W związku z tym w styczniu 2012 roku miały miejsce ataki na strony internetowe korporacji oraz instytucji rządowych między innymi w USA, Francji, Irlandii, Słowenii, Polsce, Brazylii czy Parlamentu Europejskiego³⁴. Polegały one głównie na blokowaniu dostępu i zawieszaniu działania portali internetowych poprzez tak zwane rozproszone ataki powodujące odmowę dostępu (ang. *Distributed Denial of Service* - DDoS)³⁵. Polega on na wysyłaniu pakietów danych od ogromnej ilości użytkowników do serwera ofiary, w którym nie są w stanie się zmieścić. Tym samym zostaje zablokowana komunikacja serwera strony z Internetem. Dane ze świata nie są w stanie dotrzeć do adresata przez nadmiar niepotrzebnych danych. Tak samo jest z wysyłaniem odpowiedzi z serwera do użytkownika, ponieważ łącze internetowe jest zablokowane. Często można to porównać do sytuacji, kiedy łącze internetowe ulega awarii³⁶. W Polsce poprzez ataki DDoS zablokowane zostały między innymi strony internetowe sejm.gov.pl, prezydent.gov.pl, premier.gov.pl, abw.gov.pl, cert.gov.pl, ms.gov.pl, msz.gov.pl, mkidn.gov.pl, bor.gov.pl, cbs.policja.pl, policja.pl oraz strony poszczególnych polityków i partii politycznych³⁷.

Aktywność członków *Anonymous* odpowiedzialnych za akcje przeciwko ACTA zwróciła uwagę opinii publicznej m. in. w Polsce, co skutkowało dobrowolnym tzw. *blackoutem* („zaciemnieniem”) ponad 800 polskich portali internetowych w ramach protestu przeciw podpisaniu kontrowersyjnego porozumienia. Wśród witryn, które przystąpiły dokonały zaciemnienia były np. znany portal aukcyjny allegro.pl, oficjalna strona jednego z największych producentów gier w Polsce cdprojekt.pl, portal Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy (wośp.org.pl) czy popularne strony rozrywkowe takie jak demotywatory.pl, kwejk.pl oraz joemonster.org³⁸.

³³ Tamże.

³⁴ E. Łosińska, M. Płociński, W. Wybranowski, *Międzynarodowa akcja hakerów uderzyła w strony rządowe*, źródło: <http://www.rp.pl/artykul/796283-Anonymous-poszedl-na-wojne-z-Polska.html#ap-1>, dostęp w dniu: 27.02.2017 r.

³⁵ P. Dawidziuk, B. Łacki, M.P. Stolarski, *Sieć, Internet- znaczenie dla nowoczesnego państwa oraz problemy bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo teleinformacyjne państwa*, red. M. Madej, M. Terlikowski, Warszawa 2009, s. 55-56.

³⁶ *Co to jest atak DDoS i jak się przed nim chronić?*, źródło: https://dataspace.pl/ddos_broszura_web.pdf, dostęp w dniu: 27.02.2017 r.

³⁷ M. Grzelak, K. Liedel, *Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Zagrożenia i wyzwania dla Polski – zarys problemu*, „Bezpieczeństwo narodowe” 2012, nr II(22), s. 135.

³⁸ G. Marczak, *Już ponad 800 serwisów uczestniczy w dzisiejszym proteście przeciwko ACTA. Liczba ta szybko rośnie!*, źródło: <http://antyweb.pl/juz-ponad-800-serwisow-uczestniczy-w-dzisiejszym-protescie-przeciwko-acta-liczba-ta-szybko-rosnie/>, dostęp w dniu: 28.02.2017r.

W styczniu 2012 roku na portalu YouTube został opublikowany film, w którym członkowie grupy *Anonymous* przyznali się do blokowania rządowych stron w Polsce oraz wystosowali żądanie, aby polskie władze zaprzestały starań na rzecz podpisania umowy ACTA. W filmie tym znajdują się także treści skierowane do obywateli, namawiając ich do wyjścia na ulicę i przeprowadzania akcji protestacyjnych³⁹.

Akcje dokonywane w cyberprzestrzeni po pewnym czasie przeniosły się w końcu do świata rzeczywistego. 24 stycznia 2012 roku w wielu miastach w Polsce doszło do manifestacji przeciwników umowy ACTA. W zależności od źródeł w całym kraju przeciw porozumieniu piketowało od kilkunastu do nawet kilkudziesięciu tysięcy osób. Największe demonstracje odbyły się w Krakowie (około 15 tys. osób)⁴⁰.

Działania związane z walką przeciw umowie ACTA znalazły także swoje miejsce w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego RP* z 2013 roku, w której wykazano wysoką wagę integralności oraz poufności informacji przetwarzanych i przesyłanych za pośrednictwem współczesnych systemów teleinformatycznych⁴¹.

Zakończenie

Działalność grupy *Anonymous* jest aspektem, który należy rozpatrywać z różnych punktów widzenia. Z jednej strony jako ruch hakywistyczny często działają na granicy prawa a nawet nieraz je łamiąc, jak miało to miejsce podczas akcji przeciw Sony, kiedy członkowie grupy wykradli dane osobowe klientów firmy. Inną istotną kwestią jest luźna struktura grupy, której członkiem może stać się każda osoba w każdej chwili. Fakt ten wiąże się z zagrożeniem cyberterrorystycznym, który może dokonać osoba, która podaje się pod „Anonimowych”.

Z drugiej strony *Anonymous* można uznać za aktywistów, którzy są podmiotem, który ma możliwości kontroli rządów, korporacji transnarodowych oraz organizacji międzynarodowych i wywierania na nich wpływu, aby działały w zgodzie z interesem społecznym. Członkowie grupy często poprzez swoją działalność łamania zabezpieczeń serwerów wykazują luki w zabezpieczeniach między innymi ważnych systemów dla bezpieczeństwa państwa. Taki przypadek miał miejsce po blokadach witryn internetowych polskiej administracji rządowej w związku z akcją przeciw umowie ACTA. Wówczas

³⁹ Film *[ACTA] Wiadomość od Anonymous do premiera Tuska*, źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=Ldud3q85pOw&lc=z13ujdbzwmfltp3bv04cir3b0t3qix2ykus0k>, dostęp w dniu: 28.02.2017 r.

⁴⁰ *Stworzyliśmy z Wami mapę protestów*, źródło: <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-stworzyliśmy-z-wami-mape-protestow,nId,430940>, dostęp w dniu: 28.02.2017 r.

⁴¹ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 63.

opracowano specjalne wytyczne w zakresie ochrony portali informacyjnych administracji publicznej⁴².

Istotną kwestią jest także sposób postrzegania grupy *Anonymous* przez różne środowiska. Grupy związane z korporacjami czy z rządami traktują omawianą grupę jako zwykłych przestępców, którzy działają poza prawem. Z kolei ludzie młodzi postrzegają ich jako bohaterów, którzy interesują się losem społeczeństwa.

Bibliografia:

Andress J., Wnnterfeld S., *Cyber Warfare Tehniques, Tactics and Tools for Security Practitiones*, Waltham 2011.

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013.

Chawdick A., *Internet politics states, citizens and new communication technologies*, Oxford 2006.

Chodubski A., *Haktywizm jako zjawisko polityczne w cywilizacji informacyjnej*, [w:] *Haktywizm (cyberterroryzm, haking, protest obywatelski, cyberaktywizm, e-mobilizacja)*, red. M. Marczevska-Rytka, Lublin 2014.

Dawidziuk P., Łacki B., Stolarski M.P., *Sieć, Internet- znaczenie dla nowoczesnego państwa oraz problemy bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo teleinformacyjne państwa*, red. M. Madej, M. Terlikowski, Warszawa 2009.

Grzelak M., Liedel K., *Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Zagrożenia i wyzwania dla Polski – zarys problemu*, „Bezpieczeństwo narodowe” 2012, nr II(22).

Jordan T., *Hakerstwo*, Warszawa 2011.

Liedel K., *Cyberbezpieczeństwo- wyzwanie przyszłości. Działania społeczności międzynarodowej*, [w:] *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Warszawa 2011.

Macała J., *Grupa Anonymous: cyberprzestępcy czy rycerze wolności? Polskie echa*, [w:] *Haktywizm (cyberterroryzm, haking, protest obywatelski, cyberaktywizm, e-mobilizacja)*, red. M. Marczevska-Rysko, Lublin 2014.

Muszyński J., *Spółeczeństwo informacyjne. Przewodnik, leksykon*, Warszawa 2010.

Potakowski P., *Czy haker może wypowiedzieć wojnę? Kазus Wikileaks*, [w:] *Cyberterroryzm zagrożeniem XXI wieku. Perspektywa politologiczna i prawna*, red. A. Podraza, P. Potakowski, K. Wiak, Warszawa 2013.

<http://antyweb.pl/>.

⁴² Wytyczne w zakresie ochrony portali informacyjnych administracji publicznej wprowadzone przez Ministra Administracji i cyfryzacji, źródło: <http://www.cert.gov.pl/cer/wiadomosci/wiadomosci-ogolne/514,dok.html>, dostęp w dniu: 28.02.2017 r.

<http://biblia.deon.pl/>.
<http://gadzetomania.pl/>.
<http://trade.ec.europa.eu/>.
<http://tygodnik.onet.pl/>.
<http://www.benchmark.pl/>.
<http://www.cert.gov.pl/>.
<http://www.dwutygodnik.com/>.
<http://www.morfiblog.pl/>.
<http://www.rm24.pl/>.
<http://www.rp.pl/>.
<http://www.wikileaks-forum.com/>.
<http://www.wspolczesna.pl/>.
<https://dataspace.pl/>.
<https://niebezpiecznik.pl/>.
<https://www.youtube.com/>.

Film dokumentalny: *Anonymous – historia hakywizmu*, reż. Brian Knappenberger, USA 2012.

Film dokumentalny: *Anonymous – New Year Important Message 2017*.

Film dokumentalny: *[ACTA] Wiadomość od Anonymous do premiera Tuska*.

Nota o autorze:

Cezary Raczkowski – student studiów drugiego stopnia na kierunku Zarządzanie na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Absolwent Bezpieczeństwa Narodowego na tej uczelni. Stypendysta MNiSW w roku akademickim 2016/2017. Zainteresowania badawcze związane są z bezpieczeństwem w cyberprzestrzeni i branżą motoryzacyjną.

CZEŚĆ II

Wybrane elementy bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej

Pucz w Polsce - ocena zagrożenia w kontekście współczesnego dyskursu politycznego

Streszczenie

Na przełomie 2016 r. i 2017 r. miały miejsce w Polsce liczne protesty, będące formą sprzeciwu wobec działań i aktywności rządzącej w kraju partii oraz blokada mównicy sejmowej przez posłów opozycji przez kilkanaście dni. W kontrze do tej sytuacji liczni przedstawiciele sejmowej większości mówili o próbie przeprowadzenia „puczu”. Sformułowanie to było używane przez niektórych polityków bezrefleksyjnie i niezgodnie z rzeczywistością. Nie mniej nielegalny oraz sprzeczny z porządkiem prawnym charakter działań opozycji wymaga zwrócenia uwagi na poziom zagrożenia wystąpienia zamachu stanu w Polsce co jest celem artykułu. W wyniku analizy konkluzja jest klarowna – ryzyko wystąpienia zjawiska puczu dokonanego przez grupę spiskowców w oparciu o struktury siłowe jest niskie. Konstytucyjny, a także rzeczywisty rozdział armii i polityki oparty o cywilną kontrolę wojska przez Prezydenta oraz ministra obrony narodowej zmniejsza możliwości operacyjne potencjalnych spiskowców.

Słowa kluczowe: pucz, ryzyko przewrotu, dyskurs polityczny.

Summary

At the turn of 2016 and 2017 there were social protests against ruling party and a blockade of parliamentary lecture by opposition threw several days. Some of ruling party representatives commented those acts as a „coup”. This formulation was totally unthinkingly used by some politicians against the reality. No less illegal way of oppositional actions in parliament forces to analyse capabilities to occur the coup d’etat in modern Poland what is the aim of the paper. As a result of an analysis conclusion is clear – coup d’etat occurrence risk in Poland with active use of an army is low. Constitutional and real separation of policy and armed forces based on civilian control of army decreases operational potential of conspirators.

Keywords: coup, risk of coup, political discourse.

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo państwa - jego podtrzymanie i zapewnienie trwałości, to podstawowy obszar działalności najwyższych organów władzy wykonawczej i ustawodawczej. Jest nim, zarówno stan braku zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych¹, jak również stan umożliwiający rozwój i spokojne funkcjonowanie wszelkich podmiotów wchodzących w skład tego państwa.

Podstawowym założeniem funkcjonowania państwa demokratycznego jest supremacja władzy oraz kadencyjność osób zajmujących najwyższe stanowiska publiczne w danym państwie. Nie inaczej jest w Polsce, gdzie zgodnie z przyjętą w 1997 r. ustawą zasadniczą Sejm, Senat oraz Prezydent RP wybierani są na w wyborach powszechnych na okres odpowiednio czterech lub pięciu lat². Z kolei w państwie niedemokratycznym kadencyjność ta nie ma realnego zastosowania. Wybór jest więc pierwszym ze sposobów powierzania władzy w państwie. Drugim jest dziedziczenie charakterystyczne dla monarchii, zarówno o ograniczonych prerogatywach (np. Wielka Brytania, Dania czy Holandia), jak również takich, gdzie władca posiada absolutne uprawnienia do kierowania sprawami państwa i obywateli (np. Arabia Saudyjska, Oman czy Brunei).

Dwa wspomniane sposoby są legalne i powszechnie akceptowalne. Trzecim jest zamach stanu o czym wspomina Marek Bankowicz, czyli przejęcie kontroli nad państwem w wyniku użycia siły, zbrojnie lub cywilnie. Ten zaś jest całkowicie nielegalny, a uzyskane w jego wyniku zwierzchnictwo nad państwem niezgodne z dotychczasowymi zapisami prawa. W swojej najnowszej historii Polska doświadczyła prób zamachu stanu, które kończyły się powodzeniem (Przewrót Majowy z 1926 r.)³ oraz porażką (Pucz Januszajtisa z 1919 r.)⁴. Jej obywatele byli w kolejnych pokoleniach świadkami funkcjonowania zewnętrznie narzuconego systemu autorytarnego (1944-1989)⁵ oraz transformacji systemowej, której ostatecznym efektem jest w pełni demokratyczna Rzeczpospolita Polska. Historycznie jednak każdy system polityczny i każda forma władzy funkcjonowała tylko przez pewien okres, po którym następowały głębokie przemiany ustrojowe.

¹ Zob. P.D. Williams, *Badania bezpieczeństwa. Wprowadzenie*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, red. P.D. Williams, Kraków 2012, s. 1-12.

² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm. art. 98, 127.

³ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-2004*, Warszawa 2004, s. 50-55.

⁴ Tamże, s. 20.

⁵ Zob. W. Żebrowski, *Ewolucja systemu politycznego Polski w latach 1918-2007*, Olsztyn 2008, s. 195-304.

Na przełomie 2016 r. i 2017 r. miały miejsce w Polsce liczne protesty, będące formą sprzeciwu wobec działań i aktywności rządzącej w kraju partii Prawo i Sprawiedliwość oraz blokada mównicy sejmowej przez posłów opozycji przez kilkanaście dni. W kontrze do tej sytuacji liczni przedstawiciele sejmowej większości mówili o próbie przeprowadzenia „puczu”⁶ przez środowiska nieprzychylne PiS. Z kolei 15 stycznia 2017r. w TVP 1 wyemitowany został film para-dokumentalny reżyserii Ewy Świecińskiej pt. „Pucz”, traktujący o wydarzeniach z okresu 16 grudnia 2016 r. – 12 stycznia 2017 r.⁷, którego podstawową tezą było ukazanie kulisów przygotowywanego przez opozycję przewrotu.

Rozbieżności w medialnym dyskursie oraz postrzeganiu tych wydarzeń przez różne strony sporu oraz chęć naukowego spojrzenia na nie stały się motywacją dla niniejszego opracowania. Jego podstawowym celem jest odpowiedź na pytanie: Jakie jest zagrożenie przeprowadzenia w Polsce zamachu stanu?

Realizacja przedstawionych założeń będzie wymagała przyjęcia odpowiedniej ścieżki badawczej. Jej pierwszym etapem będzie przedstawienie podstawowych założeń teoretycznych i definicyjnych „puczu”. Dzięki temu możliwe będzie skonfrontowanie opinii poszczególnych aktorów politycznych z wynikami badań naukowców zajmujących się kwestiami związanymi z zamachami stanu. Na koniec zaś autor podejmie się próby autorskiej analizy stanu zagrożenia wystąpienia zjawiska zamachu stanu w Polsce w oparciu o szereg czynników ekonomicznych, społecznych i politycznych.

Pucz a „pucz” z przełomu lat 2016 i 2017

Pytanie o to czym jest pucz nie jest bezzasadne. W literaturze można bowiem dostrzec rozdzielność pojęć zamachu stanu, przewrotu i puczu, tak w Polsce⁸, jak i za granicą⁹, a które według autora są sobie tożsame¹⁰. W proponowanej przez autora definicji zamachu stanu jako: „nagłej, siłowej i nielegalnej próbie zmian personalnych

⁶ Źródło: <http://www.wsieciprawdy.pl/kaczynski-we-wsieci-to-byl-pucz-pnews-3075.html>, dostęp w dniu: 05.07.2017 r.; <https://wpolityce.pl/polityka/321115-ryszard-terlecki-to-byl-pucz-operetkowy-pomysl-polityczny-zastapienia-obrad-rozroba-sie-nie-powiodl>, dostęp w dniu: 05.07.2017 r.

⁷ Źródło: <http://www.tvp.info/28642034/sukces-tvp-pucz-obejrzalo-ponad-3-mln-widzow>, dostęp w dniu: 06.07.2017 r.; <https://www.youtube.com/watch?v=39bAPEPqtBc>, dostęp w dniu: 06.07.2017 r.

⁸ Zob. M. Bankowicz, *Zamach stanu. Studium teoretyczne*, Kraków 2009, s. 17-49.

⁹ J.M. Powell, C.L. Thyne, *Global Instances of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset*, „Journal of Peace Research” 2011, vol. 48(2), s. 252.

¹⁰ Pełniejszy wywód na ten temat został przeprowadzony na łamach Przeglądu Geopolitycznego: P. Schmidt, *Zamachy stanu w Egipcie (2013) i Turcji (2016) – podstawy sukcesu i przyczyny porażki*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 20, s. 86-94.

w obrębie egzekutywy przeprowadzonej przez siły zbrojne lub ich część, przy wykorzystaniu sprzyjających warunków społecznych, ekonomicznych i politycznych”¹¹.

W tym świetle wydarzenia z przełomu lat 2016 i 2017 nie mogą zostać nazwane „puczem”, gdyż ich autorami działań wymierzonych przeciwko partii posiadającej większość w parlamencie (czyli wobec władzy ustawodawczej) byli politycy partii opozycyjnych – cywile. Tu należałoby odnieść się do faktu, iż w literaturze znaczna część autorów uznaje zamach stanu jako aktywność w pierwszej kolejności cywilną, we wtórej wojskową¹². Ten pogląd jest całkowicie błędny, gdyż spośród 459 prób zamachu stanu jakie miejsce w latach 1946-2016, zaledwie 21 zostało przeprowadzonych bez aktywnego wsparcia armii¹³. Działania partii opozycyjnych nie były również wymierzone bezpośrednio w egzekutywę, lecz w legislaturę. Nie można jednak pominąć rzeczywistej nielegalności działań przez nich podjętych – blokowanie obrad izby niższej polskiego parlamentu jest bowiem niezgodne z regulaminem Sejmu.

Była to więc aktywność niezgodna z wewnętrznymi uwarunkowaniami pracy izby, lecz nie przewrót, gdyż ten niesie za sobą znacząco dalsze skutki systemowe i personalne. Koniecznym wydaje się w tej perspektywie zweryfikowanie hipotezy o możliwości przeprowadzenia zamachu stanu w Polsce.

Metodyka analizy

W celu przeprowadzenia analizy konieczne jest odpowiednie dobranie badanych czynników, których występowanie wydatnie wpływa na prawdopodobieństwo przeprowadzenia puczu w danym państwie przez zamachowców. Musi ona być wielopłaszczyznowa i odnosić się do znacznego obszaru życia politycznego oraz społecznego. Za podstawowe kategorie czynników należy uznać te o charakterze ekonomicznym, politycznym oraz społecznym. W wyniku selekcji czynników autor proponuje wybór 3 w każdej z płaszczyzn:

1) Czynniki ekonomiczne:

a) Wstrząsy ekonomiczne – w krótkiej perspektywie czasowej (2-3 lata wstecz) trwający kryzys gospodarczy w państwie lub/i regionie zwiększa ryzyko przeprowadzenia puczu przez grupę konspiratorów, ponieważ skutki obniżonej koniunktury wpływają na

¹¹ Tamże, s. 89.

¹² M. Janowitz, *Military Institutions and Coercion in the Developing Countries*, Chicago 1977, s. 49; E. Luttwak, *Coup d'état: A Practical Handbook*, London 1968, s. 22-24; R.H.T. O'Kane, *The Likelihood of Coups*, Avebury 1987, s. 22-37.

¹³ Zob. P. Schmidt, *Zamachy stanu na świecie w latach 1946-2016*, [w:] *Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power*, red. R. Korzeniowski, P. Schmidt, Olsztyn 2017, s. 177-195.

wzrost społecznego niezadowolenia wobec rządzących, a także zmniejszają opór wobec podejmowanych działań w nich wymierzonych (Turcja 1980 r.);

b) Dominujący udział wojska w gospodarce narodowej – wzrost ekonomicznej roli sił zbrojnych i podmiotów wchodzących w ich skład wpływa na podniesienie obszarów bezpośredniego i pośredniego wpływu tych struktur na funkcjonowanie najwyższych organów władzy państwowej, jednak w obliczu zagrożenia interesów ekonomicznych armii możliwe jest wykorzystanie jej zasobów w celu zapobieżenia takim działaniom (np. Egipt 2013 r.)

c) Rozwarstwienie społeczne (wraz z ogólnym poziomem rozwoju gospodarczego) – pojmowane przez pryzmat mierzalności Indeksu Giniego. Im większy stopień nierówności ekonomicznej społeczeństwa, tym wyższe prawdopodobieństwo przeprowadzenia udanego puczu w danym państwie (np. znacząco bardziej realne jest przeprowadzenie przewrotu w Tajlandii charakteryzującej się współczynnikiem na poziomie 48,4%, aniżeli w Finlandii o wyniku 21,5%¹⁴);

2) Czynniki polityczne:

a) Niedemokratyczny reżim polityczny – rewolucje znacząco częściej mają miejsce w państwach, gdzie władza nie jest sprawowana zgodnie z założeniami ustroju demokratycznego. Autorytarni przywódcy polityczni częściej stają się celem takiego ataku.

b) Niestabilność ośrodków władzy – rozumiana jako wysoka częstotliwość zmian w obszarze władzy wykonawczej, licznych konfliktów w ramach organów ustawodawczych powodujących obniżenie sprawności realizacji zadań państwa oraz częstotliwość wyborów powszechnych.

c) Podłoże historyczne – wcześniejsze doświadczenia związane z wystąpieniem zamachu stanu w danym państwie. Liczne, pozytywnie zweryfikowane, teorie potwierdzają, iż nawet nieudana próba przewrotu zwiększa prawdopodobieństwo jej powtórzenia w przyszłości (szczególnie w perspektywie krótko- i średnioterminowej).

3) Czynniki społeczne:

a) Struktura religijna oraz etniczna państwa i regionu – jednolite społeczeństwo pod względem pochodzenia oraz wyznania zmniejsza szanse zawiązania oraz powodzenia spisku przeciwko sprawującym władzę w państwie;

¹⁴ Źródło: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html#pl>, dostęp w dniu: 05.07.2017 r.

b) Niski poziom edukacji społeczeństwa – wraz ze spadkiem poziomu edukacji i wyższym wskaźnikiem analfabetyzmu zwiększa się szansa na brak społecznego sprzeciwu wobec siłowych zmian przeprowadzanych w danym państwie;

c) Wysoki prestiż społeczny armii–siły zbrojne mają za podstawowe zadanie dbać o bezpieczeństwo obywateli, a w sytuacjach kryzysowych wspierać również działania innych służb. Niejednokrotnie jednak mogą być postrzegane jako elitarne, a zarazem jako jedyne dające szansę na dobrobyt i zaspokojenie ambicji młodych ludzi. Dzięki takim przymiotom armia może być również podstawą kariery politycznej, przez co jej polityczna rola wykracza poza obszar bezpieczeństwa. Wówczas indywidualne ambicje dowódców wojskowych w obszarze kierowania sprawami państwa stają się podstawą potencjalnego spisku, którego efektem końcowym jest obalenie dotychczasowej głowy państwa.

Analiza czynników wpływających na możliwość przeprowadzenia puczu we współczesnej Polsce

Wyniki przeprowadzonych badań zostały zaprezentowane w tabeli 1.

Tabela 1. Czynniki wpływające na możliwość przeprowadzenia przewrotu w Polsce

Kategoria	Czynnik	Polska
Czynniki ekonomiczne	Wstrząsy ekonomiczne	-
Czynniki ekonomiczne	Dominujący udział wojska w gospodarce narodowej	-
Czynniki ekonomiczne	Rozwarstwienie społeczne i ogólny poziom rozwoju ekonomicznego	+/-
Czynniki polityczne	Niedemokratyczny reżim polityczny	-
Czynniki polityczne	Niestabilność ośrodków władzy	-
Czynniki polityczne	Podłoże historyczne	+/-
Czynniki społeczne	Struktura etniczna oraz religijna państwa i regionu	-
Czynniki społeczne	Niski poziom edukacji społeczeństwa	-
Czynniki społeczne	Wysoki prestiż społeczny armii	+/-

Źródło: Opracowanie własne autora.

Koniunktura gospodarcza Polski w XXI w. jest stosunkowo stabilna z regularnym wzrostem gospodarczym na poziomie 3% w okresie 1990-2014¹⁵. Nawet w okresie głównej fazy kryzysu gospodarczego w latach 2008-2012 polska gospodarka nie zanotowała recesji podczas, gdy większość krajów UE takiej sytuacji zaznała. Co więcej wzrost PKB w 2015 r. wyniósł 3,8%, zaś w 2016 r. 2,7%¹⁶. Pomimo pewnych tendencji spadkowych rozwój gospodarczy kraju nie wykazuje tendencji recesyjnych.

Ponadto sektor wojskowy w Polsce, o ile znaczący, nie jest dominującym podmiotem gospodarki narodowej. Budżetowe wydatki na armię zgodnie z wymogami członkostwa w NATO oscylują w granicach 2% PKB¹⁷, zaś obroty Polskiej Grupy Zbrojeniowej S.A. w granicach 5 mld zł¹⁸. W perspektywie udziału wojska w kształtowaniu gospodarki m.in. międzywojennej Polski¹⁹ lub współczesnego Egiptu²⁰ oznacza względnie ograniczoną rolę gospodarczą tego sektora.

Mierzony współczynnikiem Giniego poziom rozwarstwienia społecznego według danych Banku Światowego za 2014 r. wynosił w Polsce 32,08²¹, a według CIA World Factbook w 2015 r. wyniósł 30,8²². Oznacza to wynik w granicach średniej UE. W tym miejscu należy wziąć jednak pod uwagę, iż poziom rozwoju ekonomicznego Polski w porównaniu do krajów, które przystąpiły do UE przed 2004 r. jest znacząco niższy.

W sferze politycznej pierwszym z czynników podejmowanych przez znaczną liczbę autorów jest demokratyczny lub niedemokratyczny system rządów w danym państwie. Jak wykazują badania wpływ armii na życie polityczne jest znacząco wyższy

¹⁵ D. Leszczyński, *Przeobrażenia gospodarcze w Polsce w latach 1989-2016*, „Refleksje” 2015, nr 12, s. 34-36.

¹⁶ Źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rachunki-narodowe/statystyka-sektora-instytucji-rzadowych-i-samorzadowych/komunikat-dotyczacy-deficytu-i-dlugu-sektora-instytucji-rzadowych-i-samorzadowych-w-2016-r-1,24.html>, dostęp w dniu: 20.06.2017 r.; źródło: <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/pkb-polski-wzrost-gospodarczy-2016-dane-gus,7,0,2304263.html>, dostęp w dniu: 20.06.2017 r.

¹⁷ *The Secretary's General Annual Report 2016*, źródło: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_142149.htm, s. 30.

¹⁸ Źródło: <http://pgzsa.pl/>, dostęp w dniu: 20.06.2017 r.

¹⁹ Bezpośrednio przed II Wojną Światową Polska przeznaczała (lata budżetowe od 1936/1937 do 1939/1940) na wojsko i zbrojenia ponad 40 % wydatków całego budżetu państwowego, W. Stachiewicz, *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935 – 1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998, s. 318.

²⁰ Y. Sayigh, *Above the state: The Officers' Republic in Egypt*, Washington D.C. 2012, źródło: <http://carnegie-mec.org/2012/08/01/above-state-officers-republic-in-egypt-pub-48972>, dostęp w dniu: 8.07.2017 r.

²¹ Źródło: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2014&start=1981&view=map>, dostęp w dniu: 22.06.2017 r.

²² Źródło: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pl.html>, dostęp w dniu: 22.06.2017 r.

w krajach niedemokratycznych, szczególnie autorytarnych²³. Ten czynnik w odniesieniu do współczesnej Polski jest jednak klarowny – system polityczny RP w wyniku transformacji ustrojowej po 1989 r. jest demokratyczny pomimo kształtu dyskursu oraz sporów politycznych. Delikty konstytucyjne potencjalnie popełniane przez organy władzy państwowej jedynie oddalają ten system od założeń wzorcowych.

W perspektywie formatywnego okresu lat 1989-2017 gabinetem rządowym kierowało 15 liderów politycznych na czele 16 gabinetów²⁴. Daje to średnią ok. 1,5 roku funkcjonowania każdego z gabinetów, jednak należy podkreślić, że w latach 2007-2017²⁵ gabinetem Rady Ministrów kierowało czworo premierów: Jarosław Kaczyński, Donald Tusk, Ewa Kopacz oraz Beata Szydło. Zauważalna jest więc tendencja stabilizująca.

Ostatnim elementem brany pod uwagę w obszarze politycznych aspektów wpływających na ryzyko wystąpienia zamachu stanu jest historyczne podłoże pod taką aktywność wywrotową. Jak wskazują badania²⁶ wystąpienie zjawiska zamachu stanu w danym państwie znacząco zwiększa prawdopodobieństwo jego wystąpienia również w przyszłości. Doświadczenia okresu międzywojennego - próba puczu Januszajtisa z 1919 r. oraz udany Przewrót Majowy z 1926 r., a także partyzancka działalność opozycji wobec nowych władz we wczesnym okresie PRL - mogłyby być podstawą dla zjawiska pułapki zamachu stanu. Szczególnie ze względu na silnie pozytywny odbiór społecznym wydarzeń z maja 1926 r. Jednak upływ czasu wydatnie zmniejsza możliwości wykorzystania tego symbolu w celach zawiązania spisku.

Ostatnią grupą czynników, które należy wykorzystać w trakcie analizy potencjału zagrożenia wystąpieniem zamachu stanu w Polsce, są kwestie społeczne. Dostrzec należy, że Polska jest krajem wybitnie jednolitym etnicznie, narodowościowo²⁷ oraz religijnie²⁸. Jest to jednak czynnik kooperatywny – wymagający współistnienia z niskim poziomem rozwoju ekonomicznego. Przykładem jest niewątpliwie obszar Ameryki Środkowej i Południowej w drugiej połowie XX w., gdzie poza Afryką miało miejsce

²³ M. Svolik, *Power Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes*, „American Journal of Political Science” 2009, vol. 53, no. 2, s. 477-94.

²⁴ Źródło: <https://www.premier.gov.pl/ludzie.html>, dostęp w dniu: 25.06.2017 r.

²⁵ Stan na czerwiec 2017 r.

²⁶ J.B. Londregan, K.T. Poole, *Poverty, the Coup Trap, and the Seizure of Executive Power*, „World Politics” 1990, Vol. 42, s. 151-183; A. Belkin, E. Schofer, *Toward a Structural Understanding of Coup Risk*, „Journal of Conflict Resolution” 2003, Vol. 47(5), s. 594-620; F. Lehoucq, A. Perez-Linan, *Breaking Out The Coup Trap: Political Competition and Military Coups in Latin America*, „Comparative Political Studies” 2014, Vol. 47(8), s. 1105-1129.

²⁷ Zaledwie ok. 2% mieszkańców Polski to osoby innej narodowości niż tutejsza. Do największych grup należą Niemcy, Ukraińcy, Białorusini, Rosjanie, Litwini, Czesi i Słowacy.

²⁸ Przeszło 90% mieszkańców deklaruje wyznanie katolickie lub ogólniej chrześcijańskie.

najwięcej prób przewrotu, a jest to obszar niemal zdominowany przez katolicyzm. Z kolei w analogicznym przedziale czasowym Europa doświadczyła zaledwie kilku przewrotów, które z kolei miały miejsce właśnie w krajach stosunkowo nisko rozwiniętych – Portugalii, Grecji i Hiszpanii. Stan rozwoju gospodarczego współczesnej Polski w połączeniu z brakiem różnorodności społecznej jest wątplą podstawą spisku, w przeciwieństwie do maja 1926 r., kiedy to mniejszości etniczne i religijne stanowiły ok. 40% mieszkańców.

Kolejnym elementem wykorzystanym dla potrzeb niniejszego opracowania jest poziom wykształcenia społeczeństwa. Obowiązkowa edukacja do 18 roku życia niemal całkowicie usuwa problem analfabetyzmu wśród obywateli RP. Oznacza to powszechne rozumienie języka urzędowego oraz nabyte umiejętności rozumienia tekstu pisanego i mówionego. Wykształcone społeczeństwo jest mniej podatne na manipulację oraz bardziej skłonne do oporu wobec siłowej, nielegalnej zmiany w obrębie egzekutywy.

Ostatnim analizowanym czynnikiem jest społeczne postrzeganie armii, jej prestiż oraz wskaźnik zaufania. Polskie siły zbrojne we wszystkich badaniach sondażowych w drugiej dekadzie XXI w. znajdują się wśród grup zawodowych o najwyższym stopniu społecznego zaufania. Rokrocznie ok. 90% respondentów wyraża ufność wobec wojska. Wpływa na to wiele czynników, począwszy od konstytucyjnego i realnego rozdziału sił zbrojnych oraz sfery polityki (cywilnej kontroli nad armią), poprzez wielokrotne wykorzystywanie potencjału struktur wojskowych do wsparcia cywilów w trakcie klęsk żywiołowych, na etosie żołnierza-obroncy kończąc. Można więc uznać za właściwe stwierdzenie, iż prestiż polskiego wojska jest wysoki. Nie mniej w okresie transformacji ustrojowej po 1991 r. żaden czynny w służbie żołnierz nie sprawował kontroli nad resortem obrony jako konstytucyjny minister.

Podsumowanie

Konkludując wyniki przeprowadzonej powyżej analizy należy podkreślić, iż realne ryzyko wystąpienia zjawiska puczu dokonanego przez grupę spiskowców w oparciu o struktury siłowe jest niskie. Konstytucyjny, a także rzeczywisty rozdział armii i polityki oparty o cywilną kontrolę wojska przez Prezydenta oraz ministra obrony narodowej zmniejsza możliwości operacyjne potencjalnych spiskowców. Ponadto umiarkowany udział wojska w tworzeniu gospodarki narodowej, której koniunktura w perspektywie krótko- i średnioterminowej jest stabilna. Dodatkowo obywatele RP są stosunkowo dobrze wykształceni, a tworzone przez nich społeczeństwo jednolite etnicznie religijnie.

Co więcej odnotować należy relatywnie wysoki poziom stabilności najwyższych organów władzy wykonawczej oraz ustawodawczej.

W związku z powyższym znaczna nierównomierność rozdziału dóbr, wysoki prestiż sił zbrojnych oraz historycznie pozytywne postrzeganie dziedzictwa Zamachu Majowego kierowanego przez Józefa Piłsudskiego nie zmienia ogólnego stanu braku zagrożenia przeprowadzeniem zamachu stanu w Polsce.

Bibliografia:

1) Dokumenty:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

The Secretary's General Annual Report 2016, [dostęp online:] http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_142149.htm.

2) Publikacje naukowe:

Bankowicz M., *Zamach stanu. Studium teoretyczne*, Kraków 2009.

Belkin A., Schofer E., *Toward a Structural Understanding of Coup Risk*, „Journal of Conflict Resolution” 2003, Vol. 47(5), s. 594-620.

Janowitz M., *Military Institutions and Coercion in the Developing Countries*, Chicago 1977.

Lehoucq F., Perez-Linan A., *Breaking Out The Coup Trap: Political Competition and Military Coups in Latin America*, „Comparative Political Studies” 2014, Vol. 47(8), s. 1105-1129.

Leszczyński D., *Przeobrażenia gospodarcze w Polsce w latach 1989-2016*, „Refleksje” 2015, nr 12, s. 27-46.

Londregan J.B., Poole K.T., *Poverty, the Coup Trap, and the Seizure of Executive Power*, „World Politics” 1990, Vol. 42, s. 151-183.

Luttwak E., *Coup d'état: A Practical Handbook*, London 1968.

O'Kane R.H.T., *The Likelihood of Coups*, Avebury 1987.

Powell J.M., Thyne C.L., *Global Instances of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset*, „Journal of Peace Research” 2011, vol. 48(2), s. 249-259.

Roszkowski W., *Historia Polski 1914-2004*, Warszawa 2004.

Sayigh Y., *Above the state: The Officers' Republic in Egypt*, Washington D.C. 2012, [dostęp online:] <http://carnegie-mec.org/2012/08/01/above-state-officers-republic-in-egypt-pub-48972>.

Schmidt P., *Zamachy stanu na świecie w latach 1946-2016*, [w:] *Bezpieczeństwo w wymiarze soft power i hard power*, red. R. Korzeniowski, P. Schmidt, Olsztyn 2017.

Schmidt P., *Zamachy stanu w Egipcie (2013) i Turcji (2016) – podstawy sukcesu i przyczyny porażki*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 20, s. 86-94.

Stachiewicz W., *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935 – 1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998.

Svolik M., *Power Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes*, „American Journal of Political Science” 2009, vol. 53, no. 2, s. 477-94.

Williams P.D., *Badania bezpieczeństwa. Wprowadzenie*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, red. P.D. Williams, Kraków 2012.

Żebrowski W., *Ewolucja systemu politycznego Polski w latach 1918-2007*, Olsztyn 2008.

3) Źródła internetowe:

<https://data.worldbank.org/>

<http://pgzsa.pl/>

<http://stat.gov.pl/>

<https://wpolityce.pl/>

<https://www.cia.gov/>

<https://www.money.pl/>

<https://www.premier.gov.pl/>

<http://www.wsieciprawdy.pl/>

<http://www.tvp.info/>

<https://www.youtube.com/watch?v=39bAPEPqtBc/> [film dokumentalny pt. *Pucz*]

Nota o autorze:

Paweł Schmidt – doktorant na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie w zakresie nauk o polityce. Zainteresowania naukowe: zamach stanu, przywództwo polityczne, studia strategiczne, Turcja i Egipt w przestrzeni międzynarodowej.

.

Działania nieregularne Wojsk Obrony Terytorialnej RP

Streszczenie

Artykuł zawiera opis organizacji Wojsk Obrony Terytorialnej RP. W charakterystyce zadań przewidzianych dla nowego rodzaju Sił Zbrojnych RP przedstawia dyskusję nad zadaniami partyzanckimi. Na jej tle prezentuje zakres oraz konieczną organizację zadań wywiadu i kontrwywiadu. Dokonuje także opisu uwarunkowań powodzenia przeprowadzenia zadań wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Wskazuje na możliwości wykorzystania ponadczasowych rozwiązań w zakresie wywiadu i kontrwywiadu w warunkach zajęcia terytorium kraju przez agresora.

Słowa kluczowe: Wojska Obrony Terytorialnej, zadania partyzanckie Wojsk Obrony Terytorialnej, organizacja oraz zadania wywiadu i kontrwywiadu w ramach zadań partyzanckich Wojsk Obrony Terytorialnej.

Summary

The article describes the organization of the Territorial Defence Forces of the Republic of Poland. The specification of the tasks provided for the new kind of Polish Armed Forces allows to discuss about the irregular tasks. Using it as a background, the article shows the scope and necessary organization of the tasks for intelligence and counterintelligence. It also describes the conditions for the successful implementation of the tasks of the intelligence and counterintelligence. Moreover, the article points out the possibilities of using timeless solutions in terms of intelligence and counter intelligence, in case of the aggressor's invasion.

Keywords: Territorial Defence Forces, irregular tasks, partisan tasks for the Territorial Defence Forces, organization of the tasks for intelligence and counterintelligence within partisan tasks for the Territorial Defence Forces.

Wprowadzenie

W dniu 1 stycznia 2017 roku weszła w życie nowelizacja ustawy o powszechnym obowiązku obrony. Wniosła ona najważniejszą zmianę w postaci powołania Wojsk Obrony Terytorialnej jako piątego – obok lądowych, powietrznych, morskich i specjalnych – rodzaju sił zbrojnych. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej powołał w dniu 30 grudnia 2016 roku generała brygady Wiesława Kukulę na dowódcę nowej formacji.

Decyzja o utworzeniu organizacji nowego rodzaju Sił Zbrojnych stanowi w istocie kontynuację koncepcji rozwiązań obrony obywatelskiej, która bliska była Polakom od wielu pokoleń. Wojska Obrony Terytorialnej z pewnością wzmocnią potencjał obronny Polski. Zgodnie z przyjętymi przez Ministerstwo Obrony Narodowej założeniami żołnierze na czas pokoju zaangażowani będą m. in. w ograniczanie negatywnych skutków wywołanych klęskami żywiołowymi. Natomiast zasadniczym zadaniem nowego rodzaju sił zbrojnych na czas mobilizacji i wojny będzie zwiększanie potencjału odstraszania poprzez wzmocnienie wojsk operacyjnych oraz prowadzenie samodzielnych działań antykrzysowych, antydywersyjnych, antyterrorystycznych i antydezinformacyjnych. Podjęcie takich działań wymagać będzie, oprócz wyposażenia w odpowiednie środki walki, ogromnego wysiłku szkoleniowego i organizacyjnego.

Celem artykułu jest opis organizacji nowego rodzaju Sił Zbrojnych – Wojsk Obrony Terytorialnej RP oraz projekcja potencjalnych zadań w obszarze działań nieregularnych, szczególnie w zakresie wywiadu i kontrwywiadu.

Koncepcja organizacji Obrony Terytorialnej – nowego rodzaju Sił Zbrojnych RP oraz wskazane rekomendacje

Patrząc z perspektywy historycznej obrona terytorium Rzeczypospolitej siłami zbrojnymi do tego wyodrębnionymi spoza wojsk operacyjnych nie stanowi w naszych dziejach szczególnego *novum*. Samoobrona terytorialna organizowana była już w dobie Rzeczypospolitej Szlacheckiej w okresie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta i ucieczce Henryka Walezego. Szeroko odczuwano wtedy pośród stanu szlacheckiego potrzebę organizowania własnych, regularnych oddziałów zbrojnych, które mogłyby być wykorzystane zarówno dla potrzeb zabezpieczenia bytu społeczności danego wojewódz-

stwa, jak i dla celów obrony państwa¹. Idei tej posłużyło tworzenie wojsk powiatowych na terenie ówczesnej Małopolski i Rusi Czerwonej.

Świadomość rosnących zagrożeń ze strony potencjalnych agresorów – Związku Radzieckiego i hitlerowskich Niemiec - prowadziła w dobie dwudziestolecia międzywojennego do kolejnego doświadczenia z tworzeniem jednostek obrony terytorialnej – batalionów Obrony Terytorialnej. Głównym jednak motywem utworzenia w listopadzie 1936 r. nowej formacji było wykorzystanie nadwyżki osobowej rezerwistów, w szczególności zagospodarowanie przez wojsko mężczyzn mających przydział do pospolitego ruszenia oraz młodocianych niepodlegających obowiązkowi poboru. Ostatecznie zdecydowano o utworzeniu 14 batalionów Obrony Narodowej jako formacji cywilno-wojskowej o zaciągu ochotniczym. Formacja ta traktowana była jako wojsko lokalne, związane z konkretnym regionem Polski, przeznaczone do jego obrony².

Bataliony Obrony Narodowej zorganizowano zasadniczo na Pomorzu, Wielkopolsce, Górnym Śląsku oraz Małopolsce. Wypada zaznaczyć, że w przeddzień agresji Niemiec hitlerowskich na Polskę zmobilizowano 55 Dywizję Piechoty Rezerwowej złożoną jedynie z batalionów Obrony Narodowej Górnego Śląska, Zagłębia i zachodniej Małopolski. Jednostki te znakomicie spisały się w wojnie obronnej i złożyły broń jako regularne oddziały Wojska Polskiego w dniu 20 września 1939 roku na Lubelszczyźnie dopiero wobec przeważającej siły agresorów, to znaczy Wehrmachtu oraz Armii Czerwonej. W okresie PRL-u w ramach organizacji lądowych wojsk Obrony Terytorialnej sformowano ogółem jedną brygadę, 18 pułków i 67 batalionów powiązanych lokalizacyjnie z podziałem administracyjnym kraju³.

Najnowsza koncepcja organizacji sił obrony terytorialnej - w sumie podobnie, jak istniało to w okresie PRL-u - zakłada działanie na trzech poziomach, ściśle powiązanych z podziałem administracyjnym – kraju, województwa i powiatu. Na poziomie krajowym ma powstać dowództwo obrony terytorialnej w zreformowanym Sztabie Generalnym WP. W każdym województwie ma zostać powołane dowództwo brygady obrony terytorialnej, a w każdym mieście wojewódzkim - batalion obrony terytorialnej. Na najniższym poziomie, który ma być podstawą systemu, ma zostać utworzona jedna kompania (ok. 100 ludzi) w każdym powiecie. Docelowo - za kilka lat - mają powstać 364 kompa-

¹ D. Kupisz, *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572 – 1717*, Lublin 2008, s. 11.

² L. Wyszczelski, *Armia rezerwowa II Rzeczypospolitej. Społeczeństwo pod bronią 1918-1939*, Warszawa 2014, s. 251,

³ T. Banaszek, *Obrona Terytorialna Kraju w województwie kieleckim (1963-1975): organizacja i działalność*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, 2013, z. 14(65/2), s. 213.

nie. Będą pogrupowane w 86 batalionów (po 4-5 kompanii) podległych wojewódzkim brygadam (po 3-4 bataliony). Łącznie brygad obrony terytorialnej ma być 17; dwie mają powstać na Mazowszu, które jest najrozleglejszym województwem. Każda brygada ma liczyć 1,5-2,5 tys. żołnierzy. W sumie w obronie terytorialnej ma służyć około 52 tys. żołnierzy.

Celem utworzenia na nowo wojsk obrony terytorialnej jest:

- Wzmocnienie potencjału odstraszenia przez wsparcie wojsk operacyjnych,
- Uzyskanie zdolności do samodzielnego prowadzenia działań nieregularnych (szczególnie przeciw kryzysom, dywersji, terroryzmowi i dezinformacji),
- „Wzmocnienie patriotycznych i chrześcijańskich fundamentów naszego systemu obronnego oraz sił zbrojnych”⁴.

System szkolenia żołnierzy w kompaniach powiatowych przewiduje średnio 30 dni szkoleń w roku – raz w miesiącu w weekend oraz raz w roku przez kilka dni na poligonie.

Założenia organizacyjne przewidują, że lekka broń i indywidualne wyposażenie żołnierzy będą przechowywane w komendach powiatowych policji, które mają odpowiednie magazyny. Cięższe uzbrojenie ma być przechowywane w magazynach na poziomie batalionów i brygad. Samo formowanie wojsk obrony terytorialnej ma być podzielone na cztery etapy. W pierwszym - mają powstać trzy brygady na wschodzie kraju (na Podlasiu, Lubelszczyźnie i Podkarpaciu). Pierwsze brygady mają osiągnąć gotowość organizacyjną w 2017 roku, ostatnie – do końca 2019 r. Po sformowaniu każda brygada ma zostać poddana trzyletniemu szkoleniu. Ma ono zakończyć się do końca 2021 roku.

Brygady WOT będą miały zróżnicowany skład w zależności od specyfiki danego województwa. Jedne będą złożone przede wszystkim z jednostek ochrony, inne – z jednostek bardziej manewrowych, w tym również przeznaczonych do działań nieregularnych.

Formowaniu obrony terytorialnej ma towarzyszyć stworzenie w świetle założeń prawa nowej kategorii żołnierzy-ochotników. Dodatkowo przykładana będzie duża waga do kształtowania morale żołnierzy budowanego na podstawie bogatych tradycji, a odtwarzanych z historii szczególnie postaci żołnierzy niezłomnych.

⁴ *Obrona terytorialna: 17 brygad, 35 tys. żołnierzy. Tak będzie wyglądać nowy rodzaj wojsk w Polsce*, źródło: www.forsal.pl, dostęp w dniu: 19 maja 2016 r.

Do podstawowych problemów związanych z organizacją obrony terytorialnej należą:

- Braki w infrastrukturze – za mało koszar, strzelnic i magazynów, których budowę trzeba będzie rozważyć za kilka lat;
- Braki kadrowe, szczególnie wśród oficerów starszych. Część z nich miałoby przejść do wojsk obrony terytorialnej z wojsk operacyjnych, część rekrutowana może być z grona rezerwistów.

Tworzenie organizacji obrony terytorialnej wymaga odpowiedzi na pytanie: Dla kogo ma być tworzona ta struktura? Odpowiedź związana jest z wyobrażeniem dotyczącym samej doktryny wojennej. Otóż wydaje się to być całkiem zrozumiałe, że podstawowym beneficjentem całej koncepcji są zdecydowanie lokalne społeczności, a nie jakieś terytorium. Pokutują tu w świadomości autorów rozwiązań stare przekonania o potrzebie obrony terytorium. Tymczasem współczesne działania wojenne, jak można to zauważyć na wybranych przykładach (choćby wojna we wschodniej Ukrainie), to działania lokalne, hybrydowe, punktowe i krótkookresowe.

W związku z powyższym obronie winny podlegać skupiska lokalnych społeczności, szczególnie w dużych ośrodkach miejskich, gromadzących w sobie potencjał intelektualny, jako niezwykle cenny współcześnie zasób. Proponowane rozwiązania ignorują ten fragment dorobku kultury bezpieczeństwa, stawiając na przestarzałe rozwiązania organizacyjne w wydaniu kompanii powiatowych, obejmujących działaniami obronnymi w istocie bardzo zróżnicowane co do liczby ludności, potencjału biznesowego, czy naukowego jednostki samorządu terytorialnego. Czy zatem kompania powiatu np. Siemiatycze na Podlasiu jest równoważna kompanii powiatu grodzkiego Kraków w Małopolsce? Czy takie siły wystarczą do obrony lokalnych społeczności? Wydaje się, że organizacja obrony terytorialnej (a może lepiej - narodowej?) powinna sięgać liczby około 10-krotnie większej, niż zakłada się, a zatem 520 tysięcy żołnierzy – ochotników. W przeciwnym wypadku projektowane siły 52 tysięcy żołnierzy nie będą w stanie niczego obronić, ani efektywnie przejść do podziemia w razie podjęcia się okupacji zajętego terenu przez siły zbrojne agresora. Potencjał zatem sił Obrony Terytorialnej wyrażony liczbą żołnierzy powinien zdecydowanie odstraszać każdego agresora.

Zupełnie odrębną kwestią organizacji Obrony Terytorialnej wydaje się być dysponowanie odpowiednimi środkami technicznymi. Charakterystyka współczesnej, ale i przyszłej obrony wskazuje wyraźnie na nasycenie pola walki środkami o wysokim

poziomie techniki i technologii, w tym pocisków zdalnie sterowanych. Przewiduje się także masowe wykorzystanie dronów. Rodzi się zatem pytanie: jak dalece profesjonalnie, szczególnie w skupiskach miejskich oraz dla celów zapewnienia skutecznej ochrony obiektów infrastruktury krytycznej, przygotowane będą siły Obrony Terytorialnej?

Określając rekomendacje, jakie wynikają z zaprezentowanych powyżej rozważań dla przyszłych działań sił OT, należy zwrócić uwagę na potrzebę:

- Szczegółowej identyfikacji charakteru działań przyszłej wojny, w której miałyby dojść do użycia sił obrony terytorialnej;
- Szczegółowej identyfikacji obiektów infrastruktury krytycznej podlegających ochronie - w powiązaniu z oceną ich znaczenia dla tych skupisk ludności, w których tkwi poważny potencjał intelektualny niezbędny do wykorzystania w działaniach na rzecz tworzenia bezpieczeństwa i rozwoju państwa;
- Identyfikacji oceny potencjału intelektualnego niezbędnego do wykorzystania dla wyżej wymienionych poczyną;
- Przeprowadzenia mapowania dla powyższych identyfikacji, co stanowić może podstawę do dyslokacji sił i środków OT;
- Dokonania szczegółowej kategoryzacji jednostek sił OT o niezbędnym wymaganym potencjale, uwzględniającej także opis potencjału zdolności do podjęcia przyszłych ewentualnych działań partyzanckich w ramach specyfik lokalnych, a stanowiącej efekt gruntownej analizy wynikającej z powyższych ustaleń.

Istota i zakres działań nieregularnych

Ujmując system obronny państwa w świetle rozwiązań doktrynalnych należy wskazać, że doktryna stanowi podstawą dla sprawnego i skutecznego systemu obronnego państwa. R. Szeremietiew wskazując na środki, które powinny być „filarem” systemu obronnego Rzeczypospolitej i zalicza do nich m. in. działania nieregularne w masowej skali, jako podstawową formę walki wojsk obrony terytorialnej z przeważającymi siłami agresora, polegającą na unikaniu czołowego, frontalnego starcia z silniejszym przeciwnikiem oraz atakowaniu z zaskoczenia słabych elementów w ugrupowania wojsk przeciwnika, w jego infrastrukturze wojskowej – logistyce, komunikacji, dowodzeniu itd., przy maksymalnym wykorzystaniu walorów obronnych terenu⁵. Wydaje się, że doświadczenia

⁵ Źródło: www.nowastrategia.org.pl/obrona-terytorialna/, dostęp w dniu: 6 lutego 2017 r.

wynikające z działań Armii Krajowej podczas II wojny światowej mogą zostać wykorzystane przy tworzeniu nowoczesnej obrony terytorialnej prowadzącej działania nieregularne,

Rozszerzając pojęcie działań nieregularnych można wskazać na pojęcie działań precyzyjnych⁶. Działania precyzyjne to rodzaj działań nieregularnych w postaci ofensywnych operacji prowadzonych z zaskoczenia przez wyspecjalizowane formacje z użyciem takich środków walki, które umożliwiają mniejszym nakładem wysiłku zbrojnego niszczyć obiekty oraz obezwładniać system bezpieczeństwa przeciwnika i tym samym wymuszać jego uległość polityczną. Pod pojęciem tym rozumie się również system przedsięwzięć mających umożliwić prowadzenie walki o charakterze manewrowo-zaczepnym przez małe wyspecjalizowane, wysoce mobilne i skuteczne (precyzyjne ogniowo) jednostki bojowe wojsk operacyjnych.

Celem działań precyzyjnych jest sparaliżowanie funkcjonalne władz nieprzyjaciela (okupanta) z minimalnym użyciem siły i wymuszenie na nim uległości w pożądanym kwestiach. Wspomnianą uległość tę można uzyskać poprzez destabilizację jego systemów istotnych dla bezpieczeństwa państwa – logistycznego (lub gospodarki państwa) i dowodzenia siłami zbrojnymi oraz kierowania państwem czy zniszczenie obiektów infrastruktury krytycznej. Wypada również wyraźnie podkreślić, że formą nieregularnych działań precyzyjnych jest terroryzm.

Polska stanowi kraj o istotnych możliwościach wykorzystania potencjału działań nieregularnych w obronie państwa. W tym zakresie działania nieregularne powinny zasadniczo zagospodarować lokalny potencjał intelektualny, głównie na rzecz tworzenia sieci powiązań wywiadowczych i kontrwywiadowczych.

Przesłanki wdrożenia koncepcji działań wywiadu i kontrwywiadu

W polskiej literaturze przedmiotu brak zupełnie rozważań na temat organizacji i zadań wywiadu i kontrwywiadu w realizacji zadań nieregularnych (partyzanckich) przewidzianych dla Wojsk Obrony Terytorialnej. Także nie można odnaleźć w materiałach Ministerstwa Obrony Narodowej jakichkolwiek założeń dotyczących wyżej wymienionych działań.

Tymczasem Polska stanowi kraj o istotnych możliwościach wykorzystania potencjału działań nieregularnych w obronie państwa. Działania nieregularne jako forma walki

⁶ R. Jakubczak, K. Gąsiorek, H.M. Krolkowski, J. Marczak, *Działania nieregularne. Element strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Warszawa 2011, s. 75.

zbrojnej polegają na unikaniu regularnej walki (otwartej konfrontacji w czołowym starciu), co groziłoby zniszczeniem lub poniesieniem strat nieopłacalnych w odniesieniu do ewentualnych korzyści (determinuje to zatem działanie z zaskoczenia). Zgodnie z koncepcją działań nieregularnych powinny one zagospodarować lokalny potencjał intelektualny na rzecz tworzenia sieci powiązań wywiadowczych i kontrwywiadowczych.

Należy przyjąć założenie, że przyszła wojna to wojna koalicyjna. Oznacza to, że także w warunkach okupacji nie zaniknie potrzeba realizacji zadań wywiadowczych. Nie zaniknie także potrzeba ochrony depozytu informacji oraz samych depozytariuszy.

Rozpatrując środowisko przyszłych działań nieregularnych w warunkach okupacji wypada zauważyć, że z pewnością zabraknie dostępu do Internetu, lub będzie on pod wielką kontrolą okupanta. Oznacza to, że należy zarzucić wizję walki z wykorzystaniem świata wirtualnego na rzecz tworzenia w pełni realnych układów sieciowych. Orientacja ta wymaga zatem dużo wcześniejszego przygotowania wizji walki, organizacji zespołów zadaniowych oraz szkolenia.

Niezależnie od rodzaju prowadzonych zadań (regularnych czy nieregularnych) Wojska Obrony Terytorialnej powinny posiadać zorganizowany aparat rozpoznania. Bliskość przyszłego terenu działań, ludzi, znajomość topografii w pełni winny posłużyć do wykorzystania na rzecz sukcesu poczyną, głównie kontrwywiadowczych, ale i także wywiadowczych. Motywacja w postaci udziału w każdej formie walki z okupantem szczególnie winna być wykorzystywana przez lokalnych dowódców.

Należy także zwrócić uwagę na to, iż działania nieregularne, aby były istotnie podejmowane z uzyskaniem efektu zaskoczenia, wymagają podjęcia osłony kontrwywiadowczej.

Organizacja i zadania wywiadu i kontrwywiadu

Sieci wywiadu i kontrwywiadu w ramach właściwości terenowej Wojsk Obrony Terytorialnej winny być przygotowane zawczasu pod względem szkolenia, tworzenia potencjału wykonywania zadań oraz w pełni zakonspirowane. Do podejmowanych zadań powinni być typowani kandydaci wcześniej obserwowani, o dużym potencjale wiedzy, kontaktach w lokalnym środowisku, o sprawdzonej lojalności i niezbędnej motywacji. Kandydaci powinni być szkoleni przez specjalistów wywiadu i kontrwywiadu wojskowego oraz cywilnego, lecz sami oficerowie służb nie powinni wchodzić w skład komórek wywiadu ze względu na duże zagrożenie obserwacją ich dotychczasowej działalności przez służby agresora, łącznie z możliwością ich likwidacji.

Niezwykle ważną kwestią pozostaje nie tyle budowanie samych powiązań sieciowych przyszłych działań, co stworzenie możliwości centralnego gromadzenia wszelkich informacji w postaci raportów, a na ich podstawie sporządzania analiz i przesyłania do dowództw wojsk sojusznicznych. Należy pamiętać, że w warunkach działań partyzanckich brak jest krajowych jawnych ośrodków władzy. Skuteczność wszelkich poczynania wywiadowczych będzie wymagać zatem wcześniejszego stworzenia i wyszkolenia ogniw sieci kurierskich.

Wszelkie zadania wywiadowcze realizowane w ramach działań partyzanckich Wojsk Obrony Terytorialnej polegają głównie na gromadzeniu informacji dotyczących lokalnego działania, które winny być zdobywane na polecenie w koordynacji z wytycznymi dowództw wyższego szczebla. Zalecenia takie winny obejmować także poczynania kontrwywiadowcze. Lecz konkretna inicjatywa dotycząca osłony kontrwywiadowczej winna wywodzić się ze szczebla lokalnego dowództwa.

Do zdań wywiadu i kontrwywiadu należałoby m. in.:

- Rozpoznanie struktury władz bezpieczeństwa okupanta;
- Rozpoznanie systemu zarządzania gospodarką na potrzeby okupacji;
- Zabezpieczenie przed infiltracją i zdekonspirowaniem przez agentów i donosicieli;
- Gromadzenie wiedzy o stopniu rozpoznania przez aparat okupanta własnych struktur podziemia, a także wszelkich planowanych wobec niego działań;
- Obserwacja i analiza wszelkiego ruchu wojsk okupanta, ze szczególnym uwzględnieniem: węzłów drogowych, kolejowych, a w szczególności lotnisk, łącznie ze sposobami zabezpieczenia i ochrony, wyposażenia, wykorzystując wiedzę członków lokalnych społeczności, a także polskich pracowników zaplecza technicznego i remontowego;
- Gromadzenie wiedzy na temat budowy i remontów sieci dróg, torów kolejowych, sieci przesyłowych;
- Rozpoznanie aktywności produkcji przemysłowej, zaopatrzenia, organizacji i lokalizacji przedsiębiorstw oraz firm działających na rzecz aparatu okupanta, wraz z wszelkimi powiązaniami między nimi;
- Rozpoznawanie źródeł i możliwości finansowania działań komórek wywiadu i kontrwywiadu.

Zasadnicza koncepcja działania Wojsk Obrony Terytorialnej odwołuje się do działania lokalnego, budowanego w oparciu o lokalne struktury. Prezentowany powyżej zestaw działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych stanowi jedynie podstawowy katalog. „Lokalność” działań w warunkach partyzanckich (czyli prowadzonych pod okupacją wojsk agresora) pozwala jedynie na pewną „wycinkowość” zdobywania informacji wywiadowczych, ale jednak niezwykle ważną. Pozwala ona bowiem prowadzić do zbudowania całościowych ocen. Swoista „lekkość” samego działania Wojsk Obrony Terytorialnej konsekwentnie buduje „lekkość” zakresu działań wywiadu i kontrwywiadu. Pozostaje ona jako zdecydowania różna, niż by to realizowano tak, jak dla przykładu wojsk operacyjnych. Niemniej jednak stanowi o istotnie wymownym ogniwie silnego oporu wobec działań agresora. Bowiem w sytuacji okupacji jedynie działania wcześniej przygotowane (a zatem jeszcze w warunkach pokoju) mogą sprawić, iż wywiad i kontrwywiad mogą przyczynić się wyrządzenia wielkich szkód wojskom agresora, wywołując jednocześnie efekt silnego podtrzymania na duchu lokalnej społeczności.

Jednostki Wojsk Obrony Terytorialnej przechodząc do działań nieregularnych, w tym partyzanckich, ustępują zasadniczo pola na rzecz działań zakamuflowanych wcześniej ogniw wywiadu i kontrwywiadu, których uprzednio przygotowane działania mogą zasadniczo wywołać wiele różnorodnych szkód w organizacji i poczynaniach aparatu oraz wojsk okupanta. Wszelkie działania wywiadowcze byłyby oparte na lokalnym potencjale intelektualnym. Przygotowane przez wywiad i kontrwywiad analizy stanowiłyby m. in. podstawę do podejmowania wszelkich działań dywersyjnych wobec aparatu okupanta.

Bibliografia

- Banaszek T., *Obrona Terytorialna Kraju w województwie kieleckim (1963-1975): organizacja i działalność*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, z. 14(65)/2.
- Jakubczak R., Gąsior K., Krolikowski H.M., Marczak J., *Działania nieregularne. Element strategii bezpieczeństwa narodowego Polski*, Warszawa 2011.
- Kupisz D., *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572 – 1717*, Lublin 2008.
- Wyszczelski L., *Armia rezerwowa II Rzeczypospolitej. Społeczeństwo pod bronią 1918-1939*, Warszawa 2014.
- Obrona terytorialna: 17 brygad, 35 tys. żołnierzy. Tak będzie wyglądać nowy rodzaj wojsk w Polsce*, [dostęp online:] <http://www.forsal.pl/>

www.nowastrategia.org.pl/obrona-terytorialna/

Nota o autorze:

Mirosław Kwieciński – doktor habilitowany, Uniwersytet Warszawski, Wydział Zarządzania, 2001. Prezes Zarządu Fundacji Instytut Wywiadu Gospodarczego w Krakowie; Kierownik Katedry Zarządzania Informacją i Bezpieczeństwem w Biznesie na Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Profesor w Zakładzie Zarządzania PWSZ im. Stanisława Pigonia w Krośnie. Zainteresowania badawcze koncentrują się wokół teorii i praktyki wywiadu gospodarczego (biznesowego) w zarządzaniu przedsiębiorstwami.

Analiza porównawcza polskich jednostek specjalnych

Streszczenie

Siły specjalne ze względu na swoją specyfikę oraz tajemniczy charakter stanowią bardzo interesujący materiał do prowadzenia badań naukowych. Sfera ta w dalszym ciągu nie jest zbadana. W polskiej literaturze brakuje badań związanych z operacjami specjalnymi, w tym z instrumentami operacji specjalnych, czyli siłami specjalnymi. Dzięki dobremu wyszkoleniu żołnierze tych jednostek są uważani za jednych z najlepszych.

Celem niniejszego artykułu jest przeprowadzenie analizy porównawczej polskich sił specjalnych. Artykuł okazuje pojęcie oraz szerokie spektrum operacji specjalnych. Każda z poszczególnych jednostek Wojsk Specjalnych jest przystosowana do prowadzenia różnych operacji specjalnych, dlatego też analiza ma za zadanie przedstawienie jednolitego systemu Wojsk Specjalnych funkcjonujących w Polsce..

Słowa kluczowe: analiza porównawcza, Wojska Specjalne, operacje specjalne.

Summary

Special forces, because of their specificity and mysterious character, are very interesting material for scientific research. This sphere is still not explored. In Polish literature there is a lack of research related to special operations, including special operations instruments, ie special forces. Thanks to good training, the soldiers of these units are considered one of the best.

The purpose of the paper is to carry out comparative analysis of Polish special forces. This article shows the concept and a broad spectrum of special operations. Each of the individual Special Forces units is adapted to conduct a variety of special operations, so the analysis is to provide a unified system of Special Forces operating in Poland.

Keywords: comparative analysis, Polish Special Forces, special operations.

Wprowadzenie

Wojskowe jednostki specjalne na przestrzeni lat wielokrotnie udowadniały swoje znaczenie dla bezpieczeństwa militarnego Polski, jak również wpływ na politykę zagraniczną kraju¹. Dobrze wyszkolone wojska specjalne mogą odgrywać ważną rolę w stosunkach międzynarodowych. Wojska Specjalne w Polsce jako oddzielny Rodzaj Sił Zbrojnych RP został utworzony dopiero 4 kwietnia 2007 roku. Powołany został na mocy *Ustawy o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw z 2007 roku*². W ich skład weszły, istniejące wówczas, trzy jednostki sił specjalnych: Jednostka Wojskowa Komandosów, Jednostka Wojskowa Formoza oraz Jednostka Wojskowa GROM. W późniejszych latach powstały kolejne nowe jednostki: Jednostka Wojskowa Nil i Jednostka Wojskowa Agat.

Celem artykułu jest próba analizy porównawczej polskich Wojsk Specjalnych oraz przedstawienie systemu ich działania. Aby wykonać ten cel konieczna będzie odpowiedź na następujące pytania badawcze:

1. Jaką rolę odgrywają w systemie bezpieczeństwa państwa?
2. Do jakich zadań są przystosowane?
3. Która z jednostek posiada największe doświadczenie bojowe?

Do porównania użyte zostały kategorie, które pozwolą na zobrazowanie podobieństw oraz różnic w poszczególnych jednostkach specjalnych takie jak: selekcja (nabór), doświadczenie bojowe, przystosowanie oraz ich zadania. W artykule został omówiony system kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi.

Jednym z istotnych elementów wykorzystanych w poniższej analizie jest sposób rekrutacji kandydatów do jednostek Wojsk Specjalnych. Omówienie procesu selekcji pozwoli na zobrazowanie przebiegu rekrutacji oraz przedstawienie zadań jakie musi spełnić kandydat do wojsk specjalnych. Kolejnym elementem jest doświadczenie bojowe polskich jednostek specjalnych. Udział w licznych operacjach oraz misjach specjalnych w różnych rejonach świata może świadczyć o elitarności polskich jednostek. Każda z jednostek jest przystosowana do prowadzenia działań w różnych środowiskach, dlatego też jednostki zostały porównane pod względem przystosowania oraz zadań jakie musi spełniać w systemie Wojsk Specjalnych.

¹ M. Lasoń, *Wojskowa Formacja Specjalna im. Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej GROM jako instrument polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 4, s. 7-28.

² *Ustawa o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw z dnia 24 maja 2007* (Dz.U. 2007, nr 107, poz. 732).

Operacje specjalne

Nieodłącznym elementem sił specjalnych są działania specjalne. *Słownik terminów i definicji NATO (AAP-6)* określa działania specjalne jako „działania wojskowe prowadzone przez specjalnie wyznaczone, zorganizowane, dobrane, wyszkolone i wyposażone siły wykorzystujące niekonwencjonalne techniki i metody działania”³. Wojska specjalne w świetle tej definicji są jednostkami w pełni przystosowanymi do prowadzenia operacji specjalnych. W Stanach Zjednoczonych definicje sił specjalnych oraz operacji specjalnych zamieszczone są w *Doctrine for Joint Special Operations*⁴ z 16 lipca 2014 r. Opisuje ona zadania jednostek specjalnych oraz precyzuje czym są operacje specjalne. Według tej publikacji operacje specjalne są to „działania niekonwencjonalne prowadzone przez specjalnie wyszkolone i uzbrojone grupy bojowe”⁵. Operacje te charakteryzują się wysoką trudnością taktyczno-operacyjną oraz są ściśle tajne. Działania specjalne mogą być prowadzone na terenie kraju w czasie pokoju jak i wojny oraz na terytoriach wrogich podczas konfliktów zbrojnych, czy też operacji antyterrorystycznych. Można wyróżnić dziewięć podstawowych zadań jednostek specjalnych:

- Akcje bezpośrednie;
- Rozpoznanie specjalne;
- Zapobieganie proliferacji broni masowego rażenia;
- Kontrterroryzm;
- Działania niekonwencjonalne;
- Wsparcie wojsk regularnych oraz jednostek policji;
- Odbijanie zakładników;
- Działania przeciwpartyzanckie;
- Akcje ratownicze.

Należałoby w tym miejscu wyjaśnić czym są poszczególne w/w elementy. Mianowicie akcje bezpośrednie są to działania polegające na krótkotrwałych uderzeniach oraz działaniach ofensywnych na małej skali. Akcje bezpośrednie w porównaniu z działaniami konwencjonalnymi są znacznie trudniejsze ze względu na duże zagrożenia wynikające z miejsca, w którym te działania są prowadzone. Można wyszczególnić pięć charakterystycznych działań. Pierwszym z nich są rajdy, zasadzki oraz bezpośrednie

³ *Słownik terminów i definicji NATO (AAP-6)*, źródło: http://wcnjk.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6PL.pdf, dostęp w dniu: 20.01.2017 r.

⁴ *Special Operations*, „Joint Publications. 3-0 Series Operations” 2014, vol. 5, s. 10, źródło: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_05.pdf, dostęp w dniu: 20.01.2017 r.

⁵ Tamże, s. 180.

ataki. Operacje te zazwyczaj polegają na zniszczeniu lub przejęciu strategicznie wyznaczonych celów np. zniszczenie linii komunikacyjnych, przejęciu magazynów broni czy też pojmanie personelu. Kolejnym działaniem są ataki z dużych odległości do których wykorzystuje się broń precyzyjną lub za pomocą operacji informacyjnych. Naprowadzanie uderzeń lotnictwa z (ang. *Terminal Attack Control*) są to działania polegające na identyfikacji celu oraz precyzyjnym wyznaczaniu ich lokalizacji. Następnie operacje ewakuacyjnej personelu polegają na odnalezieniu, zlokalizowaniu oraz uratowaniu personelu czy też wyposażenia znaczącego dla bezpieczeństwa narodowego. Ostatnim z nich są operacje przeciw celom powierzchniowym. Polegają one na abordażach, przeszukianiach oraz zajęciach celów morskich.

Innym działaniem należącym do wojsk specjalnych jest rozpoznawanie specjalne. Rozpoznanie ma na celu pozyskiwanie dokładnych informacji o przeciwniku. Informacje te mogą dotyczyć jego położenia, uzbrojenia i liczebności oraz terenu działania. Z biegiem czasu terroryzm ewoluował oraz stał się bardzo istotnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego. Dlatego też ważnym elementem działań wojsk specjalnych jest fizyczne zwalczanie terroryzmu. Na terenie kraju zajmują się tym jednostki policyjne, między innymi Biuro Operacji Antyterrorystycznych oraz Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji, ale w przypadkach, gdy te jednostki nie będą w stanie przeprowadzić danego działania mogą zostać użyte siły zbrojne w szczególności Jednostka Wojskowa GROM. Do tej pory fizyczne zwalczanie terroryzmu przez siły zbrojne miało miejsce w misjach zagranicznych, m.in. w Iraku i w Afganistanie.

Samo działanie sił specjalnych może odbywać się w różnych środowiskach – wodnych, lądowych oraz w powietrzu⁶. Ze względu na ten podział możemy wyróżnić różne taktyki specjalne stosowane przez wojska regularne jak również jednostki specjalne. W środowisku lądowym możemy wyróżnić dwa rodzaje taktyk: zieloną oraz czarną. Zielona taktyka jest to zakres pojęć dotyczących działań w terenach otwartych, niezurbanizowanych (lasach, pustyniach czy też łąkach). Zasadniczymi elementami zielonej taktyki jest patrolowanie, obserwacja, zasadzki oraz inne działania ofensywne. Taktyka ta znajduje zastosowanie również w działaniach policyjnych. Natomiast czarna taktyka dotyczy działań w terenie zurbanizowanym, szczególnie podczas działań kontrterrorystycznych, ratowania zakładników czy też zatrzymań wysokiego ryzyka. Czarna taktyka charakteryzuje się walkami w pomieszczeniach zamkniętych (ang. *Close Quarters*

⁶ M. Ryan, C. Mann, A. Stilwell, *Encyklopedia oddziałów specjalnych*, Warszawa 2003, s. 7-8.

Battle)⁷. Ostatnią z taktyk stosowanych w operacjach specjalnych jest taktyka niebieska⁸ obejmująca działania w środowisku wodnym - w szczególności techniki przerzutu grup specjalnych drogą wodną, działania abordażowe oraz konterrorystyczne⁹ w terenach morskich. W badanej literaturze bardzo często pojawia się określenie czerwonej taktyki, niestety takie określenie jest mylne¹⁰. W działaniach specjalnych możemy wyróżnić tzw. TCCC (ang. *Tactical Combat Casualty Care*)¹¹, co w bezpośrednim tłumaczeniu oznacza taktyczno-bojową opiekę nad poszkodowanym. Natomiast TCCC nie stanowi odrębnej taktyki, a wręcz przeciwnie jest istotnym uzupełnieniem taktyki zielonej, czarnej oraz niebieskiej.

Bardzo ważnym elementem w sprawnym prowadzeniu działań wojskowych jest jasny, właściwie skonstruowany system dowodzenia i kierowania armią. Dowodzenie jest to podstawowa forma kierowania wojskami, do kształtowania elementów gotowości oraz zdolności bojowej. Wojska Specjalne stanowią jeden z pięciu rodzajów Sił Zbrojnych RP, dlatego też na pełną sprawność bojową składa się system dowodzenia w polskiej armii. Wstąpienie Polski do NATO pozwoliło na rozwój polskiej armii, a w szczególności jednostek specjalnych. Pełna akceptacja strategicznych koncepcji Sojuszu Północnoatlantyckiego stawiała nowe wyzwania przed polskimi jednostkami specjalnymi. W 2007 r. utworzono Dowództwo Wojsk Specjalnych (DWS) z siedzibą w Krakowie. Dowództwo te pełniło zarazem rolę Force Provider, czyli posiadało niezależność w szkoleniu czy też wyposażeniu wojsk specjalnych oraz Force User, zdolność do pełnego dowodzenia jednostkami. Takie rozwiązanie pozwalało na autonomię i spójność prowadzenia działań specjalnych. W tym systemie problem stanowiła duża liczba instytucji odpowiedzialnych za dowodzenie wojskiem. W 2014 r. zlikwidowano Dowództwo Wojsk Specjalnych. Spowodowane to było przeprowadzeniem reformy systemu dowodzenia i kierowania siłami zbrojnymi w Polsce. Sama reforma miała wprowadzić ujednolicony system dowodzenia wojskiem. Wdrożone zmiany miały charakter zmiany strategicznej. Na schemacie 1. został przedstawiony aktualny (po reformie) schemat dowodzenia i kierowania Siłami Zbrojnymi.

⁷ Zob. <http://ludziarmii.pl/podstawy-dzialan-cqb/>, dostęp w dniu: 15.01.2017 r.

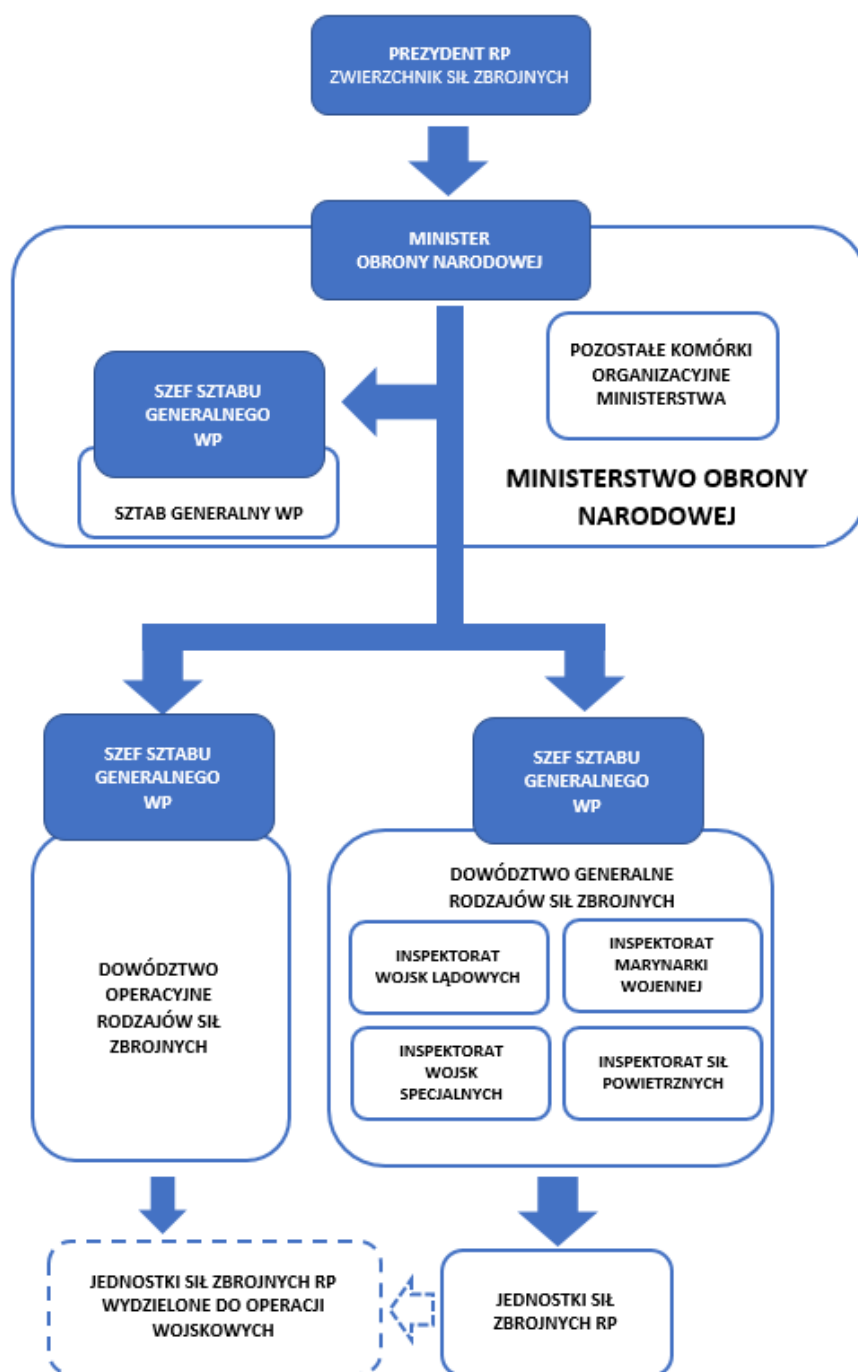
⁸ M. Łukaszewicz, *Roman Polko. Gromowładny*, Kraków 2005, s. 97.

⁹ K.K.Soyka, K. Kotowski, *Cel za horyzontem. Opowieść snajpera GROM*, Wołowiec 2015, s. 105.

¹⁰ Źródło: <http://www.special-ops.pl/leksykon/id62,czerwona-taktyka> dostęp w dniu: 15.01.2017 r.

¹¹ Zob. <http://www.special-ops.pl/artukul/id623,tactical-combat-casualty-care-powstrzymaj-kazda-smierc-ktorej-mozna-uniknac>, dostęp w dniu: 15.01.2017 r.

Schemat 1. System Dowodzenia i Kierowania Siłami Zbrojnymi po reformie z 2014 r..

Źródło: Opracowanie własne autora na podstawie: *Ustawa z dnia 21 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy o urzędzie Ministra Obrony Narodowej oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. 2013 poz. 852).

Na mocy tej reformy powstały dwa dowództwa – Dowództwo Generalne Rodzajów Sił Zbrojnych oraz Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych. Dowództwo Generalne odpowiada za kierowanie wojskiem w czasie pokoju, zapewnia też zaplecze

logistyczne oraz prowadzi szkolenia. Natomiast Dowództwo Operacyjne dowodzi jednostkami wydzielonymi do działań w czasie kryzysu lub wojny oraz w trakcie misji poza granicami kraju. Dowództwo Wojsk Specjalnych zostało przekształcone w Inspektorat Wojsk Specjalnych. Głównymi założeniami tej reformy było ograniczenie roli Sztabu Generalnego WP, rozformowanie dowództw Rodzajów Sił Zbrojnych oraz przekształcenie Dowództwa Operacyjnego w Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych.

W obecnym systemie najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych RP jest prezydent. W czasie pokoju sprawuje on władzę za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej. Ten zaś kieruje całokształtem działalności wojska w czasie pokoju, kryzysu oraz wojny. Do pomocy ma Sztab Generalny Wojska Polskiego oraz Dowódcę Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych i Dowódcę Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych. W skład ministerstwa wchodzi również pozostałe komórki organizacyjne.

Aktualnie trwają prace nad kolejną reformą systemu. Po audycie przeprowadzonym w Ministerstwie Obrony Narodowej w 2016 r. okazało się, że nieprecyzyjnie określono zakres działania dowództw oraz kompetencji Szefa Sztabu Generalnego WP. W wyniku reformy z 2014 r. nie przeprowadzono reorganizacji dowództw, tylko zostały bezpośrednio przekształcone w inspektoraty. Działania szefa MON, Antoniego Macierewicza wskazują na to, że reforma zlikwiduje inspektoraty, na miejsce których powstaną nowe dowództwa poszczególnych sił zbrojnych.

Charakterystyka Wojsk Specjalnych

Jednostka Wojskowa Komandosów została sformowana w 1961 r. jako 26 Batalion Rozpoznawczy podlegający 6 Pomorskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej¹². Przeznaczona była do wykonywania zadań specjalnych na głębokich tyłach przeciwnika. W 1964 r. jednostka została przeformowana na 1 Batalion Szturmowy¹³ oraz została wyłączona ze struktur 6 Dywizji. Batalion ten był elitarną jednostką przeznaczoną do działań specjalnych o charakterze dywersyjnym i rozpoznawczym na głębokim zapleczu przeciwnika¹⁴. Jednostka prowadziła działania m.in. w Wietnamie Południowym oraz na Bliskim Wschodzie. 8 października 1993 r. rozpoczęto przeformowanie batalionu w 1

¹² Źródło: <http://www.special-ops.pl/leksykon/id136,jednostka-wojskowa-komandosow>, dostęp w dniu: 15.01.2017 r.

¹³ M. Olton, *Zanim uderzył GROM. Historia jednostek specjalnych i wojsk powietrznodesantowych Wojska Polskiego*, Warszawa 2013 s. 91.

¹⁴ Źródło: <https://www.cisiiskuteczni.pl/jestem-komandosem/formacje-kontynuowane>, dostęp w dniu: 15.01.2017 r.

Pułk Specjalny Komandosów¹⁵. Zdolność bojową osiągnęła w 1994 r.. Przeznaczona była do prowadzenia działań niekonwencjonalnych, rozpoznania specjalnego, akcji bezpośrednich oraz wsparcia militarnego. Żołnierze jednostki brali udział w wielu operacjach wojskowych w ramach Polskiego Kontyngentu Wojskowego m.in. w Afganistanie, Czadzie, Iraku, Kongo, Macedonii, Pakistanie oraz Syrii. 1 października 2011 r. jednostka przekształciła się w Jednostkę Wojskową Komandosów. JWK jest w stanie prowadzić pełen zakres operacji specjalnych. Operacje te mogą być prowadzone w środowisku lądowym oraz w wodach śródlądowych. Do zadań jednostki należy¹⁶ rozpoznanie specjalne, akcje bezpośrednie, wsparcie militarne, przeciwdziałanie działaniom nieregularnym, przeciwdziałanie rozpowszechnianiu broni chemicznej, biologicznej, nuklearnej oraz uwalnianie zakładników. Kandydaci do służby w tej jednostce przechodzą sprawdzian sprawności fizycznej, a następnie kilkudniowy kurs zwany selekcją. Sama selekcja przypomina tę do Jednostki Wojskowej GROM. Składa się ona z kilku elementów, m.in. marszu oraz biegu w terenach górskich, ćwiczeń fizycznych, jak również wiele testów pamięciowych oraz psychotestów. Komandos z Lublińca przechodzą podstawowe szkolenia ogólnowojskowe, spadochronowe, nurkowe oraz górskie. Żołnierze przechodzą szkolenia z zakresu skoków spadochronowych w systemie HALO/HAHO¹⁷, prowadzenia obserwacji, łączności czy też przetrwania (SERE¹⁸).

Kolejną jednostką specjalną funkcjonującą w Polsce jest Jednostka Wojskowa FORMOZA. Została utworzona 13 listopada 1975 r.¹⁹ jako Wydział Płetwonurków (niejawna nazwa to Wydział Działań Specjalnych²⁰), który był podporządkowany 3 Flotylli Okrętów Marynarki Wojennej. Jednostka przeznaczona była do rozpoznania podwodnego, minowania oraz akcji dywersyjnych w środowisku wodnym. W listopadzie 1990 r. Wydział Działań Specjalnych został rozformowany, a jego żołnierze zostali przeniesieni

¹⁵ Źródło: http://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=356&Itemid=27, dostęp w dniu: 16.01.2017 r.

¹⁶ Źródło: <https://www.cisiiskuteczni.pl/jestem-komandosem/zadania-jednostki> dostęp w dniu 16.01.2017r.

¹⁷ HALO jest akronimem od *High Altitude-Low Opening*, co oznacza otwarcie spadochronu na niewielkiej wysokości. Obiekt zrzucony przelatuje szybko przez strefę rażenia, a w bezpiecznej odległości od ziemi jego pęd jest wyhamowywany otwarciem spadochronu. HAHO jest akronimem od *High Altitude-High Opening*, co oznacza otwarcie spadochronu na znacznej wysokości, przeważnie około 8000 metrów nad ziemią. Żołnierz wyposażony w kompas i inne środki nawigacji oraz spadochron umożliwiający sterowanie lotem ma za zadanie dotrzeć do wyznaczonej strefy lądowania, po drodze wykonując ewentualnie zadanie bojowe w rodzaju odpalenia pocisku kierowanego.

¹⁸ SERE (*Survival, Evasion, Resistance, Escape* – Przetrwanie, unikanie, opór w niewoli oraz ucieczka) to działania podejmowane przez personel wojskowy na wypadek oderwania od sił własnych lub zestrzelenia nad terytorium wroga.

¹⁹ Źródło: <http://www.special-ops.pl/leksykon/id137,jednostka-wojskowa-formoza>, dostęp w dniu: 16.01.2017 r.

²⁰ M. Olton, dz.cyt., s.132

do Grupy Specjalnej Płetwonurków Marynarki Wojennej. Grupa ta była przeznaczona do działań w zbiornikach wodnych jak również na wybrzeżach. Zadania jednostki praktycznie się nie zmieniły. Uzupełnione zostały o działania poszukiwawczo-ratownicze. Jednostka ta brała udział w Polskim Kontyngencie Wojskowym Wielonarodowych Morskich Sił Kontroli Dostaw w Zatoce Perskiej²¹, a później w operacji *Iraqi Freedom*.

W 2007 r. jednostka została przeformowana oraz zmieniła nazwę na obecną, a z początkiem 2008 r. została wyłączona ze struktur Marynarki Wojennej i została podporządkowana Dowództwu Wojsk Specjalnych. Sam proces selekcji praktycznie nie różni się od pozostałych jednostek, ponieważ została oparta na wzorcach innych jednostek takich jak GROM i Navy SEAL. Jednostka ta przeznaczona jest do działań w charakterze wodnym oraz wodno-lądowym, dlatego też główny nacisk jest na szkolenia w operacjach wodnych. Obszar działania jednostki nie skupia się wyłącznie na działaniach morskich, dlatego też komandosi są przygotowani do prowadzenia operacji w środowisku lądowym, gdzie mogą stanowić ważny element szturmowy. Jednostka Wojskowa GROM, czyli Grupa Reagowania Operacyjno-Manewrowego²². Jednostka ta została sformowana 13 lipca 1990 r. i przez pierwsze lata podlegała pod Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Od 1999 do 2007 r. jednostka była bezpośrednio podporządkowana Ministrowi Obrony Narodowej, a od 2007 r. Dowództwu Wojsk Specjalnych. Jednostka przeznaczona była do wykonywania zadań antyterrorystycznych i działań specjalnych, rozpoznawczych, dywersyjnych i ratowniczych. GROM uczestniczył w wielu operacjach typu policyjnego i wojskowego jak np. na Haiti, na Bałkanach, w Zatoce Perskiej i w Afganistanie²³. Pierwszą zagraniczną misją jednostki była misja na Haiti. Operacja ta rozpoczęła się na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa z 31 lipca 1994 r. Głównym zadaniem jednostki była ochrona zagranicznych VIP-ów. W 1996 r. GROM stanowił grupę pierwszego uderzenia na wypadek sytuacji kryzysowych. Jednostka brała wtedy udział w misji na Bałkanach, gdzie dokonano zatrzymania serbskiego zbrodniarza Slavka Dokmanovicia zwanego „rzeźnikiem z Vukowaru”²⁴. W latach 2003-2004 oraz 2007-2008 jednostka uczestniczyła w misji *Iraqi Freedom*, gdzie w marcu 2003 r. operatorzy GROM zdobyli jeden z najbardziej strategicznych obiektów irackiej części Zatoki Perskiej – terminal przeładunkowy KAAOT (*Khawar Al Amaya Offshore Terminal*). Zdobycie portu Umm

²¹ Tamże, s. 205.

²² H. Królikowski, *Wojskowa Formacja Specjalna GROM im. Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej 1990-2000*, Gdańsk 2001, s. 29.

²³ J. Rybak, *GROM.PL2. Tajne operacje polskich sił specjalnych*, Warszawa 2009, s. 153.

²⁴ Źródło: http://www.defence24.pl/news_little-flower-starannie-przygotowana-operacja-zakonczone-wielkim-sukcesem-grom-u, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

Kasr pozwoliło na otworzenie bramy do południowo-wschodniej części Iraku. Przez wiele lat selekcja do jednostki była oparta na rekrutacji do *Special Air Service*.

W późniejszych latach jednostka ukształtowała swój własny model selekcji. Wstępna selekcja do jednostki obejmuje sprawdzian fizyczny oraz test psychologiczny. Następnie kandydaci przechodzą do głównego etapu selekcji, czyli do kilkudniowego sprawdzania w bardzo trudnych warunkach terenowych. Po ukończeniu kandydatów czeka kilkumiesięczne szkolenia mające na celu sprawdzenie predyspozycji do wykonywania konkretnych działań przez żołnierzy.

Jednostka Wojskowa NIL powstała 2 grudnia 2008 r.²⁵ jako Jednostka Wsparcia Dowodzenia i Zabezpieczenia Wojsk Specjalnych. Jednostka ta została powołana do realizacji wsparcia informacyjnego, dowodzenia oraz zabezpieczenia logistycznego wszelkich operacji specjalnych prowadzonych przez Wojska Specjalne. W szczegółowy obszar działania Jednostki Wojskowej NIL²⁶ wchodzi między innymi organizacja i realizowanie różnego rodzaju przedsięwzięć związanych z systemem dowodzenia. Kolejnym działaniem jakie można wyróżnić jest zabezpieczenie informacyjne operacji specjalnych. Zabezpieczenie to polega na wydzieleniu elementów wsparcia dla zespołów bojowych oraz komponentów innych jednostek specjalnych. Jednostka ta zajmuje się również zabezpieczeniem finansowym i logistycznym wojsk specjalnych. Kolejnym obszarem działań jest zabezpieczanie systemu dowodzenia oraz kierowania komponentów wojsk specjalnych w misjach i operacjach realizowanych w ramach Polskich Kontyngentów Wojskowych. Ostatnim elementem działań tej jednostki jest organizowanie systemu zabezpieczenia logistycznego, głównie na potrzeby realizacji operacji specjalnych. Jednostka wykonuje również działania rozpoznania osobowego tzw. HUMINT²⁷, elektromagnetycznego tzw. SIGINT²⁸ oraz operacji specjalnych. Struktura jednostki obejmuje cztery zespoły²⁹ - Zespół Wsparcia Informacyjnego, Zespół Dowodzenia, Zespół Zabezpieczenia Logistycznego oraz Grupę Zabezpieczenia Medycznego.

Z kolei Jednostka Wojskowa AGAT została sformowana 1 lipca 2011 r. na mocy Decyzji szefa MON³⁰. Głównymi zadaniami jednostki są działania dywersyjne na tyłach

²⁵ Źródło: <http://jw4724.wp.mil.pl/pl/19.html>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

²⁶ Źródło: <http://www.special-ops.pl/leksykon/id139,jednostka-wojskowa-nil>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

²⁷ Źródło: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/intelligence-human-intelligence.html>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

²⁸ Źródło: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/intelligence-signals-intelligence-1.html>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

²⁹ Źródło: <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/19540?t=Swieto-Wojsk-Specjalnych-Jednostka-Nil>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

³⁰ Źródło: <http://agat.wp.mil.pl/pl/38.html>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

przeciwnika. Jednostka jest przystosowana do prowadzenia działań pozorujących i zabezpieczających. AGAT przeznaczony jest do prowadzenia lądowych akcji bezpośrednich, operacji antyterrorystycznych oraz ochrony infrastruktury krytycznej³¹. Jednostka ta jest lekką formacją szturmową wyposażoną w broń przeciwpancerną oraz maszynową.

Analiza porównawcza

Pierwszym etapem tej analizy będzie porównanie systemu naboru do jednostek. W Wojskach Specjalnych proces rekrutacji nazywany jest selekcją, która weryfikuje przygotowanie psychofizyczne kandydatów oraz ich motywację do pełnienia służby. Polska opracowując swój system selekcji do jednostek specjalnych wzorowała się na rozwiązaniach brytyjskiego SAS-u. Pomimo, że rekrutacja odbywa się na podobnych zasadach, a wymagania są bardzo wysokie to sam proces w poszczególnych jednostkach różni się przede wszystkim zadaniami oraz poziomem trudności. Proces ten różni się ze względu na przeznaczenia jednostki. O angaż do służby w jednostkach specjalnych mogą ubiegać się osoby będące zawodowymi żołnierzami, jak również osoby cywilne, niekarane, posiadające minimum średnie wykształcenie oraz zaświadczenie od lekarza o braku przeciwwskazań do wzmożonego wysiłku fizycznego. Selekcja zazwyczaj odbywa się dwa razy w roku: jesienią i wczesną wiosną.

Bardzo istotną cechą jednostek specjalnych jest ich doświadczenie bojowe. Polskie jednostki wielokrotnie brały udział w wielu zagranicznych misjach oraz operacjach specjalnych. Za najbardziej doświadczoną bojowo jednostkę uważa się Jednostkę Wojskową GROM. Pomimo tego, że nie jest to najstarsza jednostka jej wyszkolenie oraz uniwersalność pozwala na zdobywanie doświadczenia w najtrudniejszych zadaniach. Kolejnymi jednostkami z dużym doświadczeniem jest JWK oraz FORMOZA. Obie te jednostki wielokrotnie brały udział w Iraku czy Afganistanie, natomiast doświadczenie dwóch ostatnich jednostek jest bardzo niskie. Spowodowane jest to tym, że AGAT i NIL są formacjami istniejącymi od niedawna.

Każda z wyżej opisanych jednostek stanowi pewien element systemu Wojsk Specjalnych w Polsce. Poszczególne organizacje są przystosowane do wykonywania operacji specjalnych w różnych środowiskach. Jednostka Wojska Komandosów w Lublińcu przygotowana jest do prowadzenia działań specjalnych poziomu taktycznego oraz operacyjnego. Zdolna jest do prowadzenia działań samodzielnie jak również wspierając

³¹ Źródło: <http://archiwalny.mon.gov.pl/pl/artukul/11492>, dostęp w dniu: 13.01.2017 r.

wojska regularne oraz operacyjne. JWK może prowadzić działania zaczepne na głębokim zapleczu przeciwnika, posiada zdolności przenikania oraz eksfiltracji tj. ewakuacja szpiega z terytorium wroga. FORMOZA ze względu na środowisko, w którym działa przeznaczona jest do działań typowo szturmowych, abordażowych. Ze względu na bardzo dobre wyszkolenie oraz sprzęt jest w stanie prowadzić działania ratownicze na terenach morskich. GROM jako najlepiej wyszkolona i najbardziej uniwersalna jednostka w Polsce przeznaczona jest do wykonywania zadań takich jak prowadzenie działań innych niż wojna (ang. *Military Operations Other Than War*), gdzie przykładem takiego działania może być ewakuacja rannych, odbijanie zakładników, fizyczne zwalczanie terroryzmu, ewakuacja oraz ochrona VIP-ów z terenów zagrożonych działaniami wojennymi, prowadzenie bojowych akcji ratowniczo-poszukiwawczych, akcje bezpośrednie, rozpoznanie specjalne jak również wsparcie militarne wojsk oraz jednostek policji. Jednostka Wojskowa AGAT w działaniach bojowych pełni funkcję zabezpieczającą oraz pozorującą, polegającą na zdezorientowaniu wojsk przeciwnika w celu wprowadzenia innych jednostek specjalnych, bądź pomocy w działaniach wojsk regularnych. Jednostka Wojskowa NIL przeznaczona jest do prowadzenia rozpoznania wojskowego oraz specjalnego. Jednostka ma za zadanie zapewniać zabezpieczenie logistyczne i łącznościowe.

Podsumowując należy podkreślić, że polskie jednostki specjalne wchodzące w skład Wojsk Specjalnych, stanowią jeden z ważnych elementów Sił Zbrojnych RP. Jednostki te odgrywają istotną rolę w systemie bezpieczeństwa państwa. Formacje specjalne w czasie pokoju szkolą wojska regularne, policję oraz Wojska Obrony Terytorialnej, natomiast w czasie konfliktu zbrojnego są strategicznym instrumentem przeznaczonym do prowadzenia działań specjalnych. Najlepiej wyszkoloną jednostką jest jednostka Wojskowa GROM. Wynika to z jej historii, sposobu szkolenia, doświadczenia bojowego oraz wyposażenia. GROM dzięki tym elementom stanowi jedną z elitarnych formacji specjalnych na świecie. Każda jednostka odpowiedzialna jest za prowadzenie różnych zadań, gdzie razem stanowią system Wojsk Specjalnych. Największym problemem związanym z polskimi siłami specjalnymi jest marnowanie potencjału jaki one posiadają. W praktyce brak jest możliwości użycia jednostek w celu zwalczania zagrożeń terrorystycznych, co jest sprzeczne z charakterem ich działania. Dlatego ważnym elementem związanym z zwalczaniem zagrożeń terrorystycznych będzie stworzenie systemu, który umożliwi sprawne prowadzenie działań na terenie kraju. Kolejnym problemem jest brak środków na dozbrajanie jednostek. W Wojskach Specjalnych w dalszym ciągu brakuje śmigłowców, środków transportów oraz dronów rozpoznawczych. Wojska Specjalne

od samego początku istnienia stawały się elementem gry politycznej. Zmiany kadrowe zapoczątkowane zmianami władzy w Polsce destabilizowało jednostki oraz ich struktury dowodzenia. Wojska Specjalne stanowią ciekawy z naukowego punktu widzenia element Sił Zbrojnych. W dalszym ciągu nie jest on odkryty i może stanowić źródło dalszych badań nad tematyką sił specjalnych.

Bibliografia:

- Goławski A., *Czas cenny jak siła ognia, Polska Zbrojna*, Warszawa 2011.
- Królikowski H., *Wojskowa Formacja Specjalna GROM*, Warszawa 2013.
- Lasoń M., *Wojskowa Formacja Specjalna im. Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej GROM jako instrument polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2005
- Łukaszewicz M., *Roman Polko. Gromowładny*, Kraków 2005.
- Marcinko R., *Komandos*, Kraków 2012.
- Olton M., *Zanim uderzył GROM. Historia jednostek specjalnych i wojsk powietrznodesantowych Wojska Polskiego*, Warszawa 2013.
- Polko R., *Grom w działaniach przeciwterrorystycznych*, Warszawa 2008.
- Ryan M., Mann C., Stilwell A., *Encyklopedia Oddziałów Specjalnych*, Warszawa 2003.
- Rybak J., *GROM.PL2. Tajne operacje polskich sił specjalnych*, Warszawa 2009.
- Rybak J., *Komandosi. Jednostki Specjalne Wojska Polskiego*, Warszawa 2003.
- Soyka K.K., Kotowski K., *Cel za horyzontem. Opowieść snajpera GROM*, Wołowiec 2015.
- www.agat.wp.mil.pl
- www.defense24.pl
- www.jw4724.wp.mil.pl
- www.polska-zbrojna.pl
- www.special-ops.pl

Nota o autorze:

Dawid Zieleniewski – absolwent studiów licencjackich na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Przewodniczący Koła Naukowego Bezpieczeństwa Narodowego działającego przy Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Zainteresowania badawcze: jednostki specjalne, operacje specjalne, bezpieczeństwo militarne.

Rola, misje i zadania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa narodowego państwa

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej jako podstawowych sił i środków wydzielonych przez Polskę do zabezpieczenia jego interesów i prowadzenia walki zbrojnej. Siły Zbrojne RP pełnią ważną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa na terenie naszego kraju. Udzielają wsparcia podmiotom odpowiedzialnym za utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Sprawne funkcjonowanie SZ RP wymaga dobrze działającego systemu kierowania i dowodzenia. Ponadto są również istotnym elementem systemu zarządzania kryzysowego oraz podstawą potencjału obronnego. Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej pełnią swoją misję i wykonują zadania wynikające z *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, *Strategii bezpieczeństwa narodowego RP* i *Strategii obronności RP*.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo narodowe, system bezpieczeństwa narodowego, Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej, system obronny.

Summary

The aim of the article is to show the Polish Armed Forces as fundamental forces and funds set aside by Poland to protect the national interests and carry out armed struggle. The Armed Forces of the Republic of Poland perform an important role in ensuring security of our country. Provide support to entities responsible for maintaining internal security. The smooth functioning of the Polish Armed Forces requires well performing command and control system. What is more, it is also an essential component of crisis management system and base of defence potential. The Armed Forces of Poland carry out their missions and fulfil the tasks arising from the Constitution of the Republic of Poland, the National security strategy and National defence strategy.

Key words: national security, system of national security, Polish Armed Forces, defence system.

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo jest kategorią o podstawowym znaczeniu dla cywilizacji, towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów. *Słownik języka polskiego* określa bezpieczeństwo jako stan spokoju, w którym nie istnieje żadne zagrożenie¹, natomiast w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego* bezpieczeństwo to teoria i praktyka zapewnienia możliwości przetrwania i realizacji własnych interesów przez dany podmiot, poprzez wykorzystywanie szans, podejmowanie wyzwań, redukowanie ryzyka oraz przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów².

Do naczelných atrybutów każdego państwa należy własna, suwerenna polityka bezpieczeństwa, w tym polityka obronna. Państwo organizuje wiele przedsięwzięć, w których realizacji uczestniczą różnorodne podmioty. Wszystkie one tworzą system bezpieczeństwa narodowego. Jego spójne i efektywne funkcjonowanie zapewnia państwu oraz jego obywatelom nie tylko odpowiednią ochronę przed zagrożeniami, ale również właściwą reakcję w przypadku ich wystąpienia.

Podstawowymi podmiotami systemu zarządzania bezpieczeństwem w Polsce są Prezydent RP, Premier, Rada Ministrów, wojewoda, starosta, wójt, burmistrz i prezydent miasta w zależności od aktualnego zagrożenia dotychczasowego stanu rzeczy. Aby zapewnić bezpieczeństwo władze publiczne wykorzystują do zwalczania zagrożeń wszelkie posiadane siły i środki, które są ze sobą wzajemnie powiązane, dzięki czemu tworzą podsystem obronny państwa. Celem systemu jest odpowiednie przygotowanie i racjonalne wykorzystywanie posiadanych zasobów w celu zapobiegania wyzwaniom oraz zagrożeniom naruszającym przetrwanie państwa i narodu. Sprawność działania podsystemu obronnego i skuteczność realizacji powierzonych mu zadań decydują o jakości potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej. Ogólnie potencjał ten tworzą:

- Służba zagraniczna (dyplomacja) pracująca na rzecz bezpieczeństwa,
- Siły Zbrojne RP wraz z wojskowymi służbami specjalnymi,
- Przemysł obronny.

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP) są zasadniczą instytucją powołaną do realizacji polskiej polityki bezpieczeństwa. Ich organizacja, siła i sprawność decyduje o suwerenności państwa oraz o zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego. Wpływa także na pozycję państwa w stosunkach międzynarodowych.

¹ *Słownik języka polskiego*, źródło: <http://sjp.pwn.pl/>, dostęp w dniu: 15.02.2017 r.

² *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 247.

Chciałabym przedstawić problematykę udziału Sił Zbrojnych, ich poszczególnych elementów składowych w zapewnieniu bezpieczeństwa państwu i jego obywatelom. Zatem w przeanalizowaniu tytułowego problemu konieczna będzie odpowiedź na następujące pytania badawcze: Jaką rolę pełnią Siły Zbrojne RP w systemie bezpieczeństwa narodowego państwa? oraz Jakie są zadania Sił Zbrojnych w Polsce?

Pojęcie bezpieczeństwa narodowego

Często bezpieczeństwo narodowe utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa, przy czym „bezpieczeństwo narodowe” jest pojęciem szerszym, ponieważ nie tylko skupia się na ochronie i obronie państwa jako całości czy instytucji, ale również koncentruje się na ochronie wewnętrznych wartości każdej jednostki. Waldemar Kitler twierdzi, iż pojęcie bezpieczeństwa narodowego rozszerza tradycyjne rozumienie bezpieczeństwa państwa o ochronę wartości oraz potrzeb, które decydują o przetrwaniu narodu. Wspiera realizację celów i interesów konkretnym jednostkom i grupom społecznym. Według tego autora bezpieczeństwo narodowe stanowi nadrzędną wartość pośród innych celów państwa oraz przesądza o ich efektywnej realizacji. Dotyczy również celów obejmujących wartości, interesy, potrzeby oraz wskazuje na poziom swobody w osiąganiu tych celów. Bezpieczeństwo jako proces obejmuje różne działania w obszarze stosunków międzynarodowych i wewnętrznych oraz przedsięwzięcia obronne i ochronne, mające na celu stworzenie sprzyjających warunków do funkcjonowania państwa na arenie międzynarodowej i wewnętrznej oraz przeciwstawianie się zagrożeniom i wyzwaniom bezpieczeństwa narodowego. Zapewnia bezpieczeństwo państwu jako instytucji politycznej, jej suwerenności, integralności, a także nienaruszalności granic. Jest ochroną społeczeństwa, jego dóbr i środowiska wobec zagrożeń, które mogą ograniczyć jego funkcjonowanie lub godzą w wartości narodowe podlegające szczególnej ochronie. Dotyczy przeciwstawiania się wyzwaniom i zagrożeniom, jak również zapewnia korzystne warunki do realizacji celów narodowych i rozwoju narodowego na tle politycznym, kulturowym, ekonomicznym³.

W literaturze znaleźć można wiele definicji bezpieczeństwa narodowego. Wśród nich wyróżnić należy definicję, według której „bezpieczeństwo narodowe to najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, grup społecznych oraz jednostek, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki,

³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 27-28.

m.in. o charakterze: dyplomatycznym, kulturowym, militarnym oraz ekonomicznym, gwarantujące trwałość, wolny od zakłóceń byt i rozwój narodowy państwa, w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dobór i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie”⁴. Z kolei Stanisław Dworecki określa bezpieczeństwo narodowe jako „faktyczny stan wewnętrznej stabilności, który wskazuje na brak występowania jakichkolwiek zagrożeń”⁵.

Obronność posiada bezpośredni związek z bezpieczeństwem narodowym i determinuje jego stan, a wymagany poziom bezpieczeństwa uaktywnia określone potrzeby i możliwości w zakresie obronności państwa. W przypadku zagrożeń zewnętrznych o charakterze militarnym, bezpieczeństwo narodowe może być zapewnione poprzez sprawność obronności państwa przeciwdziałająca zagrożeniom mające negatywny wpływ na jego trwałość oraz rozwój. Obronność obejmuje, zarówno własny potencjał i zdolności państwa, jak i uwarunkowania wypracowane wspólnym wysiłkiem wielu państw w wyniku zawartych układów oraz sojuszy obronnych. Zatem obronność państwa możemy zdefiniować jako stosowne zorganizowane i przygotowane zasoby oraz podejmowane działania zmierzające do przeciwstawienia się zagrożeniom, dotyczy problemów poszukiwania strategii, tworzenia odpowiednich struktur wojskowych oraz racjonalnego wykorzystania potencjału różnorodnych zasobów w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego oraz sprzyjających warunków do rozwoju społeczeństwa. Zmienność środowiska bezpieczeństwa wymaga bieżącego monitoringu zagrożeń i nieustannego dostosowywania systemu obronności państwa do nowych wyzwań⁶.

Charakterystyka systemu bezpieczeństwa narodowego

System bezpieczeństwa państwa można przedstawić w czterech ujęciach: podmiotowym, przedmiotowym, strukturalnym oraz formalnym. W ujęciu podmiotowym, to ogół podmiotów realizujących określone funkcje dotyczące zapewnienia sprzyjających warunków dla bezpiecznego funkcjonowania państwa oraz ochrony ludności i majątku narodowego przed konsekwencjami oddziaływań kryzysowych oraz wojennych. Z kolei w ujęciu strukturalnym, to podmioty wykonujące swoje obowiązki na wszystkich szcze-

⁴ Tamże, s. 31.

⁵ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994, s. 16, cyt. za B. Wiśniewski, *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Szczepiwo 2013, s. 42.

⁶ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce*, w: *Obronność jako dyscyplina naukowa*, red. A. Polak, K. Krakowski, Warszawa 2015, s. 37-43.

blach organizacyjnych państwa. Posiadają wyodrębnioną przez prawo strukturę organizacyjną. Ujęcie przedmiotowe obejmuje różnorodne działania, której przedmiotem jest chronione dobro, zapewnienie niezależności politycznej, jak również działanie w imieniu państwa. Natomiast ujęcie formalne oznacza całokształt sprawowanej działalności przez podmioty w zakresie ich kompetencji w ramach przyznanego im przez przepisy prawa⁷.

Skuteczność systemu bezpieczeństwa narodowego determinowana jest przez: efektywność oraz kompatybilność organów państwowych i samorządu terytorialnego, jak również relacje współdziałania podmiotów odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa oraz poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Ważnym aspektem jest poziom akceptacji przez społeczeństwo oraz uwarunkowania danego państwa. Funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa narodowego można analizować na trzech poziomach. Pierwszy poziom obejmuje zdolność rządu do oddziaływania na procesy bezpieczeństwa oraz wpływania na politykę państwa, zmierzająca do uzyskiwania państwowych celów w dziedzinie bezpieczeństwa zgodna z potrzebami i oczekiwaniami społecznymi. Drugi poziom odwołuje się do zmian występujących w procesie tworzenia bezpieczeństwa i jej funkcjonalności poprzez realizowanie określonych zadań oraz dobór właściwych środków i metod. Poziom trzeci odnosi się do utrzymania systemu, adaptacji i dostosowania się do zmian zachodzących w środowisku. Ważnym aspektem jest usprawnianie działań podmiotów stanowiących elementy systemu oraz tworzenie baz normatywnych⁸.

Pojęcie systemu bezpieczeństwa narodowego definiowane jest jako ogół chronionych interesów narodowych i powiązanych ze sobą organów administracji publicznej, organizacji państwowych i społecznych oraz stowarzyszeń wraz z ich siłami i środkami, angażujących się w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego zgodnie z Konstytucją i normami prawnymi. W nieco innym podejściu system bezpieczeństwa narodowego tworzą podmioty, przedmioty oraz relacje wzajemnie się oddziałujące i łączące podmioty i przedmioty. Według E. Zabłockiego „system bezpieczeństwa narodowego stanowi całość sił (podmiotów) oraz środków przeznaczonych przez państwo do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa, odpowiednio do tych zadań zorganizowana (w podsystemy i ogniwa), przygotowywana i utrzymywana. Składa się z kierowania i szeregu podsystemów wykonawczych⁹.

⁷ B. Wiśniewski, *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Szczytno 2013, s. 119-122.

⁸ E. Zabłocki, *Kategorie. Zagrożenia. System bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 80-81.

⁹ Tamże, s. 82-86.

Na system bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej składają się wszystkie odpowiedzialne za bezpieczeństwo w świetle Konstytucji RP i odpowiednich ustaw organy władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Organami władzy ustawodawczej są Sejm i Senat, natomiast władzy wykonawczej Prezydent RP, Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów oraz centralne organy administracji rządowej. Ważną rolę spełniają władze samorządowe oraz inne podmioty prawne. Istotnymi elementami systemu bezpieczeństwa narodowego są siły zbrojne, które uczestniczą w operacjach pokojowych imisjach zagranicznych, a także służby i instytucje rządowe zobowiązane do przeciwdziałania zagrożeniom oraz zapewnienia bezpieczeństwa. Władzę ustawodawczą pełnią sądy i trybunały¹⁰.

Rola, misje i zadania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w systemie bezpieczeństwa narodowego państwa

Siły Zbrojne RP to wyspecjalizowany organ państwa służący do obrony oraz ochrony jego interesów, a w razie potrzeby prowadzenia walki zbrojnej w celu osiągnięcia założonego celu politycznego. Natomiast w innym ujęciu Siły Zbrojne to siły i środki wydzielone przez państwo do zabezpieczenia jego interesów oraz prowadzenia walki zbrojnej, składające się z różnych rodzajów i wielkości wojskowych jednostek¹¹.

Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej pełnią swoją misję i wykonują zadania wynikające z *Konstytucji RP*, *Strategii bezpieczeństwa narodowego RP* i *Strategii obronności RP*. Zostały one skonkretyzowane w szczegółowych planach operacyjnych narodowych i sojuszniczych w ramach NATO.

Każde państwo inaczej określa misje swoich sił zbrojnych adekwatnie do pozycji geopolitycznej, celów politycznych oraz tradycji państwowych. Siły Zbrojne RP utrzymują gotowość do pełnienia takich misji jak:

- misje orężne, do których należy odstraszanie nieprzyjaciół i obrona Polski oraz udział w obronie wspólnej NATO, a także udział w misjach pokojowych w ramach ONZ, NATO i OBWE;

¹⁰ A. Wawrzuś, *Bezpieczeństwo. Strategia. System. Teoria i praktyka w zarysie*, Warszawa 2015, s. 145.

¹¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, wydanie drugie, Warszawa 2002, źródło: <https://www.scribd.com/doc/98030285/S%C5%81OWNIK-TERMINOW-Z-ZAKRESU-BEZPIECZE%C5%83STWA-NARODOWEGO-AON>, dostęp w dniu: 15.02.2017 r.

- misje nieorężne, które obejmują: tworzenie poprzez wychowanie i szkolenie wojskowe więzi państwowych, narodowych i społecznych oraz wsparcie władz i społeczeństw w sytuacjach szczególnych zagrożeń i potrzeb;
- misja koordynacji obronnej w zakresie koordynacji wojskowych i cywilnych przygotowań oraz działań w obronie narodowej¹².

Według *Strategii Obronności Rzeczypospolitej Polskiej* SZ RP zobowiązane są do wykonywania trzech rodzajów misji: zapewnienie obrony państwa i przeciwstawienie się agresji, uczestnictwo w procesie stabilizacji sytuacji międzynarodowej oraz w działaniach reagowania kryzysowego i humanitarnych, a także wspomaganie w zagwarantowaniu bezpieczeństwa wewnętrznego oraz pomoc społeczeństwu.

W misji zapewnienia potencjału państwa do obrony i przeciwstawienia się agresji w ramach zobowiązań sojuszniczych, Siły Zbrojne RP podtrzymują gotowość do wykonywania zadań dotyczących obrony i ochrony nienaruszalności granic RP, uczestniczą w działaniach antyterrorystycznych w kraju i poza nim oraz w rozwiązywaniu lokalnego lub regionalnego konfliktu zbrojnego na obszarze odpowiedzialności NATO lub poza nim, a także biorą udział w operacji obronnej poza obszarem kraju odpowiednio do zobowiązań sojuszniczych i w prowadzeniu strategicznej operacji obronnej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Natomiast w misji uczestnictwa w procesie stabilizacji sytuacji międzynarodowej oraz w działaniach reagowania kryzysowego i humanitarnych wymaga utrzymywania przez Siły Zbrojne RP sił i zdolności do współudziału w operacjach pokojowych i reagowania kryzysowego prowadzonych przez NATO, UE i ONZ oraz działań humanitarnych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe, rządowe i inne, a także uczestnictwa w współpracy wojskowej w zakresie rozwoju i posługiwania się środkami budowy zaufania i bezpieczeństwa. Z kolei w misji dotyczącej współuczestnictwa w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego i pomocy społeczeństwu, Siły Zbrojne RP zobowiązane są do pełnienia zadań obejmujących monitorowanie i ochrona przestrzeni powietrznej oraz wspomaganie w ochronie granicy lądowej i wód terytorialnych, sprawowanie działalności rozpoznawczej i wywiadowczej oraz monitorowanie skażeń promieniotwórczych, chemicznych i biologicznych na terytorium kraju, a także oczyszczanie terenu z materiałów wybuchowych i przedmiotów niebezpiecznych pochodzenia wojskowego. Wykonują akcje poszukiwawczo-ratownicze oraz udzielają pomoc

¹² *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku. Podręcznik do przysposobienia obronnego dla studentek i studentów*, red. R. Jakubczak, A. Skrabacz, K. Gąsiorek, Warszawa 2003, s. 182-183.

władzom państwowym, administracji publicznej oraz społeczeństwu w zwalczaniu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków¹³.

Siły Zbrojne RP w czasie pokoju zobowiązane są do posiadania zdolności operacyjnych, które zagwarantują integralność terytorialną i nienaruszalność granic państwa,

oraz ochronę i obronę przestrzeni powietrznej kraju, a także udział w operacjach międzynarodowych zgodnie z przyjętymi zobowiązaniami sojuszniczymi. W przypadku konfliktu zbrojnego o małej skali Siły Zbrojne RP zapewniają obronę Polski posiadany potencjałem obrońnym utrzymywany w czasie pokoju. Z kolei na wypadek konfliktu zbrojnego o dużej skali Siły Zbrojne RP zobowiązane są do strategicznego rozwinięcia całości sił i utrzymywania ważnych obiektów i obszarów Polski oraz do przyjęcia na terytorium państwa Sił Wzmocnienia Sojuszu Północnoatlantyckiego, a także udziału w sojuszniczej operacji obronnej¹⁴. Konstytucyjnym zadaniem Sił Zbrojnych jest ochrona niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, niepodzielności jego terytorium oraz zagwarantowanie bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic¹⁵. Siły Zbrojne RP stoją na straży pokoju oraz suwerenności. W związku powyższym mogą brać udział w zapobieganiu klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków, operacjach antyterrorystycznych i z zakresu ochrony mienia, akcjach poszukiwawczych oraz ratowania lub ochrony zdrowia i życia ludzkiego, oczyszczaniu terenów z materiałów wybuchowych i niebezpiecznych pochodzenia wojskowego oraz ich usuwaniu, a także w wypełnianiu zadań z zakresu zarządzania kryzysowego¹⁶.

Jednym z istotnych zadań armii jest operacyjne przygotowanie terytorium państwa do przeciwstawienia się zagrożeniu wojennemu, które w dużym stopniu może zdecydować o zdolności państwa do obrony i o jego sile obronnej, a tym samym może przesądzić o bezpieczeństwie narodowym. Zatem istotny wpływ na przebieg akcji mają zasoby państwa, modernizacja lotnisk i portów morskich oraz infrastruktury drogowej, ukształtowanie terenu, a także nowoczesny sprzęt i technologie¹⁷.

Według *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* do najważniejszych zadań przygotowawczych w obszarze obrony narodowej trzeba zaliczyć podtrzymywanie rozwoju zdolności operacyjnych Sił Zbrojnych, której podstawą jest

¹³ *Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009, pkt 76-79.

¹⁴ Tamże, pkt 81.

¹⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, art. 26, ust. 1-2).

¹⁶ *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 1967, nr 44, poz. 220, art. 3, ust. 1-2).

¹⁷ B. Pacek, *Udział Sił Zbrojnych RP w bezpieczeństwie wewnętrznym państwa*, Warszawa 2013, s. 88-89.

uzyskiwanie nowoczesnego sprzętu wojskowego i rozwój jego zabezpieczenia. Istotą jest zorganizowanie nowego jakościowo narodowego systemu obrony powietrznej, w tym przeciwrakietowej. Istotny wpływ ma dalsza rozbudowa systemów informacyjnych tak, aby Siły Zbrojne RP zdobyły przewagę w rozpoznaniu obszaru i w środowisku sieciocentrycznym. Ważnym aspektem jest zapewnienie ciągłości wsparcia oraz zwiększenie mobilności wojsk lądowych, a także rozwijanie sprawności do rozpoznania i przeciwdziałania różnorodnym zagrożeniom asymetrycznym. Zdolnościom operacyjnym sprzyja poziom wyszkolenia i umiejętności zastosowania profesjonalnej techniki wojskowej i informatycznej, która przełoży się na podniesienie poziomu działań w cyberprzestrzeni, czyli cyberobrony. Konieczne jest systematyczne podwyższanie efektywności systemów dowodzenia i kierowania Siłami Zbrojnymi RP¹⁸.

Dla możliwości zagwarantowania efektywnego wykonywania działań prewencyjno-stabilizacyjnych, kryzysowych oraz wojennych Siły Zbrojne RP będą skupiały swoją uwagę na zdobyciu i utrzymaniu podstawowych zdolności operacyjnych, takich jak: gotowości bojowej i mobilizacyjnej, efektywności wywiadu i rozpoznania wojskowego, efektywności dowodzenia, elastyczności reagowania i mobilności, skuteczności rażenia oraz żywotności wojsk. System mobilizacyjny i gotowość bojowa Sił Zbrojnych RP wskazuje na gotowość obronną państwa oraz możliwości bojowe sił zbrojnych. W czasie pokoju, w ramach stałej gotowości, siły zbrojne zobowiązane są do reagowania na polityczno-militarne i pozamilitarne zagrożenia kryzysowe. W razie potrzeby będą mogli wykorzystać dostępne siły i środki ratownictwa oraz osłony strategicznej, a także kontyngenty wojskowe. Z kolei efektywność wywiadu oraz rozpoznania wojskowego determinowana jest przez częste i wiarygodne dostarczanie organom państwa i dowódcom wojskowym informacji o zagrożeniach, potencjalnym przeciwniku i ukształtowaniu terenu w rejonach zainteresowania operacyjnego. Zatem ważnym aspektem jest zapewnienie stałego nadzoru nad zainteresowanym obszarem i informowanie o wszelkich sygnałach napięć i zarzewiach konfliktów, które mogą naruszyć bezpieczeństwo państwa. Efektywność wywiadu nie wynika wyłącznie z działalności własnych sił i środków lecz system ten wspierany jest przez inne organizacje państwowe i sojusznicze. Natomiast istotą efektywności dowodzenia jest zagwarantowanie dowódcom na wszystkich szczeblach aktualnych i pełnych danych do planowania, organizowania, kierowania oraz kontrolowania przebiegu działań, a także doskonałe działanie techniczne, informacyjne

¹⁸ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, pkt 117, źródło: <https://www.bbn.gov.pl/ftp/SBN%20RP.pdf>, dostęp w dniu: 15.02.2017 r.

i funkcjonalne systemów dowodzenia w czasie pokoju z potrzebami czasu wojny i zgodnie z sojusznikami. Następnie elastyczność reagowania jest efektywne podczas, gdy wojsko jest w stanie przejść ze stanu stałej gotowości w jej wyższe stany i bezzwłocznie rozpocząć różne rodzaje działań. Konieczne jest posiadanie mobilnych wojsk wyposażonych w odpowiednie środki transportu lądowego, morskiego i powietrznego. Czynniki te stanowią podstawę dla prowadzenia współczesnych operacji militarnych. Z kolei skuteczność rażenia jest warunkowana nasyceniem bronią precyzyjną, która zmniejsza prawdopodobieństwo uderzeń omyłkowych. Siły Zbrojne RP mogą zastosować specjalne środki rażenia w działaniach reagowania kryzysowego. Odpowiednio skoordynowane planowanie operacyjne oraz wykorzystanie właściwych typów broni i wyposażenia wojskowego skutecznie wpłynie na skuteczność rażenia wojska¹⁹.

Zakończenie

System bezpieczeństwa Polski, ewoluuje, dostosowując się do potrzeb kraju, jak i do nowych wyzwań. Bezpieczeństwo jest zmiennym i dynamicznym procesem, który wymaga nakładów i zaangażowania różnorodnych podmiotów w jego utrzymanie poprzez zastosowanie odpowiednich sił i środków w celu zabezpieczenia potrzeb społecznych. Siły Zbrojne RP są jednym z nadrzędnych i fundamentalnych narzędzi bezpieczeństwa narodowego, bez którego państwo nie byłoby w stanie pełnić swych podstawowych zadań w zapewnieniu bezpieczeństwa swoim obywatelom i możliwości rozwoju. Siły Zbrojne są największą i najlepiej zorganizowaną częścią organizacji państwowej, a także podstawowym elementem systemu obronności państwa. Jej skuteczne funkcjonowanie przesądza o suwerenności, trwałości, stabilności oraz sile państwa. Dba o zapewnienie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Siły Zbrojne są jednym z głównych wskaźników, które mają wpływ na pozycję i znaczenie w stosunkach międzynarodowych. Siły Zbrojne realizują zadania prewencyjno-stabilizacyjne w czasie pokoju i zapobiegają zewnętrznym zagrożeniom militarnym. Z kolei najważniejszą misją wojska jest zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej. Zatem SZ pełnią ważną rolę na terenie naszego kraju, są istotnym podmiotem bezpieczeństwa.

¹⁹ M. Biniak-Pieróg, Z. Zamiar, A. Żyromski, *Wybrane problemy systemów bezpieczeństwa*, Wrocław 2015, s. 137-139.

Bibliografia:

- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
- Biniak-Pieróg M., Zamiar Z., Żyromski A., *Wybrane problemy systemów bezpieczeństwa*, Wrocław 2015.
- Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 1994.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).
- Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa Polski w XXI wieku. Podręcznik do przysposobienia obronnego dla studentek i studentów*, red. R. Jakubczak, A. Skrabacz, K. Gąsiorek, Warszawa 2003.
- Pacek B., *Udział Sił Zbrojnych RP w bezpieczeństwie wewnętrznym państwa*, Warszawa 2013.
- Słownik języka polskiego*, [dostęp online:] <http://sjp.pwn.pl/>.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Wydanie drugie, Warszawa 2002, [dostęp online:] <https://www.scribd.com/doc/>.
- Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.
- Strategia obronności Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2009.
- Tomaszewski A., *Obronność w teorii i praktyce*, w: *Obronność jako dyscyplina naukowa*, red. A. Polak, K. Krakowski, Warszawa 2015.
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. 1967, nr 44, poz. 220).
- Wawrzusiszyn A., *Bezpieczeństwo. Strategia. System. Teoria i praktyka w zarysie*, Warszawa 2015.
- Wiśniewski B., *System bezpieczeństwa państwa. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Szczytno 2013.
- Zabłocki E., *Kategorie. Zagrożenia. System bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013.

Nota o autorze:

Magdalena Karwel – absolwentka (lic.) Bezpieczeństwa Narodowego w Insytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

CZEŚĆ III

Bezpieczeństwo – pomiędzy prawem, polityką a historią

Nadrzędność polityki nad prawem w państwie demokratycznym.

Wybrane zagadnienia

Streszczenie

Niniejszy artykuł przedstawia rozważania dotyczące związków prawa i polityki. Podjęto próbę ukazania nadrzędności polityki wobec praw do chwili zmaterializowania się jej w postaci norm prawnych. Od momentu ustanowienia prawa polityka musi być realizowana jedynie na jego podstawie i w jego granicach, a każde od niego odstępstwo powinno rodzić stosowne konsekwencje.

Słowa kluczowe: polityka, prawo, suweren, ustrój polityczny, demokracja.

Summary

The present article is presenting concerning dissertations trade union laws and policies. An attempt to show was made, that the politics could have a precedence over the right to the moment of for her materializing in the form of legal norms. From the moment of establishing the law the politics must be carried out only based on the law and in of him border, every departure from the established law should parent appropriate for committing the act legal consequences.

Keywords: politics, law, overlord, political system, democracy.

Wprowadzenie

Współcześnie często słyszy się, że pewne zachowania niezgodne z prawem można usprawiedliwić względami politycznymi. Poglądy tego rodzaju są nieuprawnione, a ich racjonalne uzasadnienie jest niemożliwe. Wydaje się, że formułowanie tego rodzaju tez wynika z powierzchownej wiedzy o działalności określonej władzy w ustroju demokratycznym. W pierwszej kolejności chodzi być może o pomijanie znaczenia rozumienia polityki jako sztuki rządzenia. Trafne wyjaśnienie zjawiska takiego jak polityka zastosował Tadeusz Bodio, który - przeprowadziwszy analizę źródłosłowa i tradycji ujmowania polityki - stwierdził, że „nie ma uniwersalnej definicji polityki, ponieważ jest ona zjawiskiem złożonym i wieloaspektowym”¹. Głoszenie poglądów wykazujących nadrzędność polityki nad prawem wymaga zatem daleko idącej wstrzeźliwości.

T. Bodio wymienia różne koncepcje polityki: klasyczną, koercyjną, konsensualną, konfliktową oraz koncepcję polityki bez ideologii. Na potrzeby niniejszego opracowania warto szerzej omówić trzy pierwsze, a więc: klasyczną, korekcyjną i konsensualną. Zgodnie z pierwszą koncepcją (klasyczną), sięgającą tradycji greckiej, określa się politykę jako sztukę zarządzania państwem (wspólnotą). Polityka odnosiła się do kierowania sprawami miast (polis), pozostającymi poza tradycyjnymi i religijnymi unormowaniami. Według drugiej koncepcji (korekcyjnej), bardziej precyzyjnej, polityka jest właściwa państwu prawa. W tym znaczeniu żadna z tych wartości nie jest nadrzędna, a zatem wzajemnie się one równoważą. Koncepcję tę doprecyzował Tadeusz Klementewicz, twierdząc, że polityka to prawomocne stosowanie środków publicznej regulacji, także przymusu, nie tylko wobec ciała człowieka, ale też dóbr materialnych będących jego własnością². Podejście to wskazuje na możliwość stosowania przez państwo instrumentów regulacji stosunków międzyludzkich, łącznie z zastosowaniem środków przymusu fizycznego, które są jednak ściśle przez prawo określone, kontrolowane, wykorzystywane przez prawomocną władzę i służą utrzymaniu ładu demokratycznego. Nie może być tu mowy o polityce przemocy i uznaniowości stosowanej przez państwa autorytarne czy totalitarne. Akceptowanie tego rodzaju przymusu musi więc wynikać z konieczności ochrony wszelkich dóbr otoczenia politycznego i jego władzy.

Gdybyśmy więc przyjęli stanowisko aprobujące nadrzędność polityki nad prawem, wówczas można byłoby założyć, że władza sprawowana jest jedynie przez lud,

¹ Por. T. Bodio, *Polityka* [w:] *Wiedza o społeczeństwie. Zarys wykładu*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2000, s. 134-135.

² Por. T. Klementewicz, *Polityka i jej poznawanie*, [w:] *Homo politicus. Wstęp do nauki o polityce*, red. S. Filipowicz, Warszawa 1993, s. 17-18.

a więc podmiot, który nie musi mieć wiedzy socjologicznej, politologicznej czy jakiegokolwiek innej dotyczącej życia społecznego. Celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy polityka może być nadrzędna wobec prawa?

Polityka a prawo

Przechodząc więc do merytorycznych rozważań, należy zastanowić się, co było pierwsze: polityka czy prawo? Jako wzorzec należy tu uznać oczywiście państwo demokratyczne i prawa w nim obowiązujące. Otóż wydaje się, że pierwotna była idea państwa demokratycznego bez norm prawnych regulujących jego funkcjonowanie. W erze nowożytnej jednym z autorów koncepcji takiego państwa był John Locke ze swoją ideą społeczeństwa obywatelskiego. Władza według niego wywodzi się z umowy, którą można oddać innym w sposób naturalny i tym samym nałożyć na siebie okowy obywatelskiej ugody. W swoich rozważaniach uwagę skupia na ciele politycznym, które traktuje jako związek ludzi gotowych respektować wolę większości. W związku z skutkiem naturalnej polityki i zrzeczenia się pewnych wartości na rzecz innych prowadzi do wspólnotowego sprawowania władzy. Władza ta nie może być żadną dobroczynną mocą i bóstwem, lecz wyłącznie narzędziem, które winno być wykorzystane w ściśle określony sposób i podlegać kontroli.

Sprawowanie władzy nie może być jednak skupione w jednych rękach. Zdaniem Locke'a, musi ono być podzielone na stanowienie prawa, rozstrzyganie sporów i egzekucje wyroków. Według koncepcji Jana Jakuba Rousseau wolność obywatelska oparta na równości jest doskonalszym jej rodzajem. Koncepcja państwa demokratycznego musi się więc zmaterializować w formie prawnej. Tak też się stało i w Polsce. To zmaterializowanie się idei demokratycznej odbyło się późno, bowiem dopiero transformacja ustrojowa rozpoczęta w 1989 r. doprowadziła do zmiany ustroju politycznego. Na potrzeby idei należy było zatem zmienić prawo. Nowela grudniowa *Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* z 1989 r., zmieniająca dotychczasowy podstawowy akt normatywny - *Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej* - miała donośne znaczenie: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej” głosił jeden z jej artykułów³.

Uchwalenie przez Sejm RP *Ustawy konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej*

³ Ustawa z 29 grudnia 1989 r. o zmianie *Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Dz.U. 1989, nr 75, poz. 444 - akt nie obowiązujący w aktualnym porządku prawnym).

*Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym*⁴ ponownie potwierdziło moc prawną idei państwa demokratycznego. Treść tej tzw. „małej konstytucji” uchwalonej w 1992 r. w sposób syntetyczny została określona w tytule tego aktu. Regulowała ona organizację oraz funkcjonowanie władzy ustawodawczej, czyli Sejmu i Senatu RP oraz wykonawczej, tj. Prezydenta RP i Rady Ministrów. Tak więc idea stała się prawem, którego twórcy zamienili ostatecznie odejście od modelu ustrojowego okresu konstytucjonalizmu socjalistycznego. Uchylono przepisy *Konstytucji PRL* z 1952 r. określające ówczesnie obowiązujący ustroj jako socjalistyczny i wprowadzono nowe regulacje stanowiące podstawę ustroju politycznego i gospodarki rynkowej. Nowa konstytucja stanowiła, że organami państwa w zakresie władzy ustawodawczej są Sejm i Senat RP, w zakresie władzy wykonawczej - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, w zakresie władzy sądowniczej - niezależne sądy. „Mała konstytucja” z 1992 r. przestała obowiązywać z dniem wejścia w życie ustawy zasadniczej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., czyli w dniu 17 października 1997 r.

Wymieniona Konstytucja RP w sposób ostateczny ugruntowała ustroj polityczny, wskazując w art. 2 naczelną formułę, według której Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Rozwijając więc znaczenie niniejszej formuły, należy zauważyć, że obowiązek stanowienia jasnych, zrozumiałych i jednoznacznych przepisów wynika z konstytucji. Trafne więc będzie zawsze bezpośrednie powołanie się przez sąd na zasadę demokratycznego państwa prawnego przy stwierdzaniu nieważności przepisów nieprecyzyjnych⁵.

Uzasadnianie działań niezgodnych z prawem względami politycznymi przeczy naczelnej zasadzie ustrojowej państwa demokratycznego, lecz nie tylko. Istotna w tym wypadku jest także inna reguła zawarta w art. 7 konstytucji RP. Z jej treści bowiem jasno wynika, że organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Jak trafnie zauważył Paweł Król, zasada praworządności ma na gruncie konstytucji autonomiczne znaczenie. Odnosi się do całej działalności państwowej, dotyczy niepodzielnie wszystkich organów władzy publicznej - organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej - które muszą się legitymować podstawą prawną do działa-

⁴ *Ustawy konstytucyjnej z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym* (Dz.U. 1992, nr 84, poz. 426 - akt nie obowiązujący w aktualnym porządku prawnym).

⁵ Por. także J. Wilk, *Glosa do wyroku WSA z dnia 19 grudnia 2011 r.*, III SA/Wr 568/11.

nia, a nadto baczyć, aby tak podejmowane działanie nie było sprzeczne z jakąkolwiek normą powszechnie obowiązującego prawa⁶.

Wszystkie działania i podejmowane przez właściwe osoby muszą być zatem podejmowane w ramach obowiązującego prawa. Wszystko więc, co jest niedozwolone, pozostaje w sprzeczności z prawem. Samo sprawowanie władzy nie może też być dziełem przypadku. Ogólne ramy sprawowania legitymizowanej władzy odnajdziemy już w konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., a w szczególności w art. 4 wskazującym na sprawowanie władzy przez naród w formie pośredniej lub bezpośredniej. Zdobycie władzy w sposób urągający demokratycznym regułom państwa prawnego nie może być zalegalizowane. Władza w państwie nie może pochodzić znikąd, określone osoby muszą ją zdobyć zgodnie ze standardami demokratycznymi, a więc w wyniku wyborów.

W naszej sytuacji procedurę wyborczą bardzo ogólnie reguluje konstytucja, szczegółowo zaś ustawa z 5 stycznia 2011 r. – *Kodeks wyborczy*⁷. Kandydatów na posłów i senatorów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy. Jego zapisy zakazują m.in. kandydowania jednocześnie do Sejmu i Senatu⁸. Mając na względzie jak największy stopień legitymizacji władzy, zarówno indywidualni kandydaci niezależni, jaki partie polityczne muszą podejmować działania zmierzające do przekonania suwerena do własnego programu wyborczego, co odbywa się w ramach kampanii wyborczej. Tak więc uprawnienie partii politycznych i osób niezależnych do zgłaszania kandydatur jest zrozumiałe i nie powinno być kwestionowane. Jednak to partie stanowią główny motor kampanii wyborczej, to one odgrywają w niej rolę decydującą, opracowując *credo* wyborcze, które następnie ich kandydaci prezentują wyborcom i propagują je. To partie wreszcie odgrywają główną rolę w procesie funkcjonowania parlamentu, stąd też przyznanie im tego prawa należy uznać za konieczne i zasadne.

Wybory odbywają się więc na podstawie przepisów prawa wyborczego. Zakresu regulacji wyborczej obejmuje wszystkie poziomy, a więc wybory centralne, lokalne, prezydenta RP oraz wybory zewnętrzne do PE. Wspomniana kampania wyborcza będąca narzędziem demokratycznego państwa prawa odbywa się również według reguł prawnych. Jak trafnie zauważyła Anna Rakowska-Trela, jej przedmiotem jest zorganizowana aktywność uczestników rynku politycznego, podejmowana w okresie bezpośrednio po-

⁶ P. Król, *Stanowienie prawa przez administrację publiczną a zasada praworządności*, „Casus” 2014, nr 4, s. 14-20

⁷ Ustawa z 5 stycznia 2011 r. *Kodeks wyborczy* (Dz.U. 2011, nr 21 poz. 112).

⁸ Por. art. 100 ust. 2 *Ustawy z 2 kwietnia 1997 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.)

przedzającym wybory, mająca na celu osiągnięcie określonych korzyści politycznych, czyli najczęściej wybranie kandydata na określone stanowisko lub do określonego organu przedstawicielskiego. Wykorzystuje się przy tym instrumenty marketingu politycznego i różne metody komunikowania z wyborcami, daje wyborcom szansę na uzyskanie informacji o rywalizujących ugrupowaniach, kandydatach i ich programach, a także na artykułowanie swoich poglądów i potrzeb⁹. Tak więc i w tym przypadku musi być zachowana równowaga prawa i polityki. Można więc przyjąć, że polityka przyczyniła się do zmaterializowania w formie kodeksu wyborczego zasad i procedur wyłaniania władzy. W tej kwestii również nie może być od nich odstępstw.

Określony w kodeksie wyborczym zakres regulacji musi być przestrzegany, w przeciwnym razie uczestnicy wyborów, niezależnie od poziomu ich przeprowadzania, będą pociągnięci do odpowiedzialności karnej. Chodzi tu przede wszystkim o prowadzenie agitacji wyborczej w miejscach niedozwolonych, umieszczanie materiałów wyborczych w miejscach niedozwolonych, brak oznaczenia komitetu wyborczego, zbieranie podpisów poparcia pod naciskiem, w miejscach niedozwolonych oraz za korzyść, prowadzenie agitacji w czasie ciszy wyborczej, prowadzenie agitacji wyborczej bez pisemnej zgody pełnomocnika wyborczego, podawanie przed zakończeniem głosowania wyników badań opinii publicznej, podawanie w związku z wyborami wyników badań opinii publicznej. To tylko niektóre z 25, za które grozi odpowiedzialność karna¹⁰.

Powstawanie partii politycznych i prowadzenie przez nie działalności także muszą być zgodne z obowiązującym prawem. Należy tu wymienić ustawę z 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych¹¹, która reguluje całokształt funkcjonowania ugrupowań politycznych. Artykuł pierwszy owego aktu prawnego definiuje pojęcie partii politycznej, którą określa jako dobrowolną organizację, występującą pod określoną nazwą, stawiającą sobie za cel udział w życiu publicznym poprzez wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy publicznej. Do partii politycznej przestrzegającej reguł demokracji może należeć każdy obywatel RP, który ukończył 18. rok życia. Działania partii politycznych muszą być więc zgodne z konstytucją RP; prawo narzuca partiom politycznym granice ich działalności. W konstytucyjnej zasadzie pluralizmu politycznego występują pewne ograniczenia, które są niezgodne z ideą państwa demokratycznego. Konstytucja RP w art. 13 zakazuje bowiem istnienia

⁹ A. Rakowska-Trela, *Prawa wyborców w kampanii wyborczej*, „Studia Wyborcze” 2015, nr 20, s. 7.

¹⁰ Por. art. 501–516 *Kodeksu wyborczego*.

¹¹ *Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych*, (Dz.U. 1997, nr 155, poz. 924 ze zm.).

partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa.

Już z art. 42 ustawy o partiach politycznych wynika, że w sprawach oceny zgodności z konstytucją celów lub działalności partii politycznych właściwy jest Trybunał Konstytucyjny. Jeżeli więc wyda on orzeczenie o niezgodności z celów lub działalności partii politycznej z ustawą zasadniczą wówczas, sąd niezwłocznie wydaje postanowienie o wykreśleniu partii politycznej z ewidencji. Także zmiana statutu partii politycznych musi być zgodna z obowiązującą konstytucją. Partia polityczna jest obowiązana niezwłocznie powiadomić o niej Sąd Okręgowy w Warszawie, nie później jednak niż 14 dni od dnia dokonania zmian w statucie¹².

Zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego, przynależność do określonej partii politycznej nie zamyka drogi do ubiegania się o podjęcie pracy lub służby na konkretnym stanowisku, z którym wiąże się zakaz takiej przynależności¹³. Dopiero z chwilą przyjęcia kandydata, jego wyboru lub mianowania, zastosowanie mają odpowiednie przepisy prawa zakazujące członkostwa w partii politycznej. Zatem z chwilą przyjęcia do służby dotychczasowe członkostwo w partii politycznej ustaje.

Odmienne przedstawia się m.in. niedopuszczalność przynależności sędziów do partii politycznych. W tym wypadku sytuacja prawna jest oczywista, bowiem z treści art. 178 Konstytucji RP wynika zasada niezawisłości sędziowskiej. Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko konstytucji oraz ustawom. Sędzia nie może zatem należeć do partii politycznej, związku zawodowego, ani prowadzić działalności publicznej niedającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Zakończenie

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy zauważyć, że choć, co prawda, nie ma prawa bez polityki, to jednak żadna z tych wartości nie ma pozycji nadrzędnej. Zarówno ustrój polityczny RP, jak i innych państw demokratycznych opiera się na

¹² Oprócz zmiany statutu, partia polityczna jest również zobowiązana do powiadomienia sądu o zmianach adresu siedziby partii i zmianach w składzie organów uprawnionych w statucie do reprezentowania partii na zewnątrz oraz do zaciągania zobowiązań majątkowych.

¹³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 10 kwietnia 2002 r., nr K26/00.

stanowieniu prawa przez pochodzące z wyborów organy różnych szczebli, których skład jest odzwierciedleniem aktualnych preferencji politycznych społeczeństwa. Każda zatem uchwalona przez Sejm ustawa, każde rozporządzenie Rady Ministrów lub też poszczególnych ministrów pokazują mniej lub bardziej widoczne tło tych preferencji i stworzonych przez nie podziałów.

Przyjęta koncepcja przez wymienionych na początku artykułu politologów i analizowane prawo wyraźnie i pokazuje, że polityka jest prawem i każde działanie polityczne musi być mu podporządkowane. A zatem można przyjąć, że ustanowione prawo wyznacza kierunki polityki. Nie oznacza to jednak braku interakcji polityki na prawo. Tak sytuacja również jest możliwa, bowiem wyłonione metodami demokratycznymi władze państwa mogą to prawo zmienić. Ważne jest jednak, aby nie dochodziło to tzw. „manii legislacyjnej”, która jest istotnym zagrożeniem dla państwa demokratycznego. Suweren i jego przedstawiciele są zobowiązani do przestrzegania prawa, które sami ustanowili. Nieuprawnione jest twierdzenie, że uzasadnione zarzucanie przedstawicielowi suwerena naruszenia prawa ma jedynie polityczny charakter. Wybrane przez suwerena władze muszą godzić politykę z prawem. W przeciwnym razie grozi im odpowiedzialność karna za popełnianie czynów zabronionych w ramach uprawianej polityki.

Oddzielanie tych dwóch wartości może mieć zastosowanie w innych przypadkach, m.in. w sytuacji, gdy jakaś partia polityczna lub aktor polityczny traci poparcie społeczne. Z przyczyn oczywistych tego rodzaju sytuacja nie może skutkować jakąkolwiek odpowiedzialnością.

Bibliografia:

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. 1992, nr 84, poz. 426).

Ustawa z 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. nr 75, poz. 444).

Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych, (Dz.U. 1997, nr 155, poz. 924 ze zm.).

Ustawa z 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy (Dz.U. 2011, nr 21 poz. 112).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 10 kwietnia 2002 r., nr K26/00.

Literatura:

Bodio T., *Polityka w: Wiedza o społeczeństwie. Zarys wykładu*, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Warszawa 2000.

Klementewicz T., *Polityka i jej poznawanie*, w: *Homo politicus. Wstęp do nauki o polityce*, red. S. Filipowicz, Warszawa 1993.

Król P., *Stanowienie prawa przez administrację publiczną a zasada praworządności*, „Casus” 2014, nr 4.

Rakowska-Trela A., *Prawa wyborców w kampanii wyborczej*, „Studia Wyborcze” 2015, nr 20.

Wilk J., *Glosa do wyroku WSA z dnia 19 grudnia 2011 r.*, III SA/Wr 568/11.

Nota o autorach:

Andrzej Sęk - doktor nauk humanistycznych, dziekan Wydziału Ochrony Zdrowia Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Suwałkach.

Magister Małgorzata Andryszczyk – prodekan Wydziału Ochrony Zdrowia Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Suwałkach.

Zasada równości obywateli w dostępie do służby publicznej

Streszczenie

Prawo dostępu do służby publicznej zawarte w artykule 60 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, musi być postrzegane jako rozwijające oraz konkretyzujące ogólną zasadę równości. Waga tego przepisu zamieszczonego wśród wolności i praw politycznych polega przede wszystkim na tym, że przyczynia się on do uzyskiwania przez obywatela wpływu na kształt ustroju państwa, na orientowaniu kierunków jego polityki, na partycypowanie w sprawowaniu kontroli społecznej. Znaczenie prawa dostępu do służby publicznej przez obywatela na jednakowych zasadach polega na jego upodmiotowieniu w relacjach ze strukturami państwa i bez wątpienia przyczynia się do wspierania obywatela w jego aktywnym wpływaniu na życie polityczno-społeczne. Należy wskazać, że o ile wolności i prawa osobiste predysponowane są do zapewnienia człowiekowi określonego komfortu życia bez nieuzasadnionej ingerencji władz państwowych, o tyle prawo z art. 60 Konstytucji akcentuje przede wszystkim swoją wolność do państwa i dostępu do jego instytucji¹.

Słowa kluczowe: prawa, służba publiczna, prawo konstytucyjne, równość.

Summary

The right of access to public service contained in Article 60 of the Polish Constitution, must be seen as developing and substantiation general principle of equality. It is purely a formal guarantee, as the constitutional norms, beyond the requirement of Polish citizenship and have full public rights, do not specify the conditions which must be met by applicants for a position in the public service. That provision can not therefore be the basis for an investigation before the court a claim for admission to work or perform a specific function, occupy a particular position. Interest protected by Article. 60 of the Constitution is the transparency and openness of the rules used to determine the requirements for taking up his duties in the public service.

Key words: the right, public service, constitutional law, equality.

¹ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2000, s. 122.

Filozoficzno-prawne koncepcje idei równości

Idea równości stanowi, obok wolności, jedną z najważniejszych kategorii filozoficznych. W zachodnioeuropejskim kręgu kulturowym idea ta była obecna już w starożytności. W dorobku myślicieli greckich można znaleźć poglądy o równości praw tzw. *isonomia*². Arystoteles głosił, że równość stanowi jedno z najważniejszych kryteriów sprawiedliwości. Przekonanie to znalazło odzwierciedlenie w jego podziale na sprawiedliwość rozdzielającą i wyrównującą. Pierwsza odnosi się do rozdzielania zaszczytów oraz dóbr materialnych pomiędzy członków wspólnoty państwowej według zasługi poszczególnych indywiduów³. Z kolei sprawiedliwość wyrównująca rządzi się zasadą równości bezwzględnej, która nakazuje traktować każdą jednostkę jednakowo, niezależnie od jej zasług i wartości. Według Arystotelesa „sprawiedliwość względem drugiego człowieka jest równością, bo niesprawiedliwość jest nierównością; ilekroć mianowicie ludzie przydzielają sobie więcej rzeczy dobrych, a mniej rzeczy złych, to ma miejsce nierówny podział; i uważają, że w ten sposób wyrządza się krzywdy i ich się doznaje. Jest więc oczywiste, że skoro niesprawiedliwość polega na nierównym podziale, sprawiedliwość i to co sprawiedliwe, polega na równości we wzajemnych stosunkach”⁴. Podkreślić należy fakt, że równe prawa przysługiwały tylko wolnym obywatelom greckich *polis*⁵. Podobnie było w republikańskim Rzymie – tylko obywatele rzymscy byli równi sobie, niewolnictwo zaś uznawane było za „naturalne”⁶. Jak pisał Cyncero: „jeżeli nie podoba nam się wyrównywanie majątków, jeśli nie mogą być równe zdolności wszystkich ludzi, to nie ulega wątpliwości, że obywatele tego samego państwa powinni mieć przynajmniej równe prawa”⁷.

W średniowiecznych koncepcjach prawnonaturalnych dominowało pojęcie teistyczne, odwołujące się do odwiecznej hierarchii normatywnej. Na jej szczycie stało absolutnie doskonałe i wieczne prawo boskie (*lex aeterna*), jego emanację stanowi prawo naturalne (*lex naturalis*), którego podstawowa zasada brzmi: „dobro należy czynić, zła

² Tukidydes, *Wojna peloponeska*, t. I, Warszawa 2004, s. 149.

³ Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, Warszawa 1956, s. 32.

⁴ Cyt. za: M. Kot, A. Malawski, A. Węgrzecki, *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Kraków 2004, s. 60.

⁵ Co prawda Hippiasz z Elidy czy też Antyfon głosili powszechną równość ludzi, jednak dominował pogląd o naturalnym pochodzeniu różnicowania miejsca zajmowanego przez konkretnych ludzi w społeczeństwie. Nie były więc wyjątkiem poglądy Kalliklesa uznającego za sprawiedliwe, by silniejszy władał nad słabszym i posiadał więcej niż on, czy też Arystotelesa głoszącego, iż równo należy traktować równych, a nierówno-nerównych. Zob. W. Lengauer, *Pojęcie równości w greckich koncepcjach politycznych: od Homera do końca V wieku p.n.e.*, Warszawa 1988, s. 3.

⁶ Zob. K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000, s. 100.

⁷ Cyncero, *O państwie*, [w:] *Pisma filozoficzne*, t. 2, Warszawa 1960, s. 49.

unikać”. Doczesne prawo stanowione (*lex positiva*) zajmuje w tym rozróżnieniu najniższą rangę⁸. Chrześcijaństwo przyniosło zmiany w zakresie nierównego traktowania ludzi, wskazując, że każdy człowiek jest stworzony na obraz i podobieństwo Boga. Jak pisał J. J. Rousseau „zdrowe idee prawa naturalnego i braterstwo wszystkich ludzi rozpow szechniły się dosyć późno i tak powolne postępy czyniły w świecie, że dopiero chrześcijaństwo podniosło je do rangi ogólności”⁹. Na średniowieczne rozumienie równości składają się dwie podstawowe dla tej epoki doktryny politycznoprawne uosabiane przez Św. Tomasza z Akwinu i Św. Augustyna. Tomistyczne ujęcie równości akcentuje równość wewnątrz hierarchii Stworzenia, augustiańskie zaś równość wobec Boga¹⁰. Jednak w średniowiecznych monarchiach ludność podzielona była na stany, różniące się znacznie statusem prawnym. Wewnątrz każdego ze stanów niejednokrotnie występował dalszy podział na grupy o zróżnicowanym statusie prawnym (np. w stanie szlacheckim: szlachta wyższa i niższa, w stanie mieszczańskim: patrycjat, pospólstwo i plebs)¹¹.

Przełom w zakresie rozumienia zasady równości przyniosły idee francuskiego oświecenia, a zwłaszcza myśl polityczna Monteskiusza oraz J. J. Rousseau. Głoszone przez nich idee znalazły swój wyraz we francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r. Monteskiusz w swoich pismach zawarł krytykę stosunków feudalnych oraz rozważania nad zorganizowaniem państwa rządzonego praworządnie. Postulował zapewnienie przez rządy wolności politycznych dla wszystkich, w tym: wolności myśli, sumienia, słowa i druku. J. J. Rousseau krytykował panujące stosunki społeczne, kwestionował wartości postępu cywilizacyjnego, zaś za przyczynę wszelkiego zła w stosunkach społecznych uważał porzucenie stanu natury. W swoim dziele „Umowa społeczna” głosił teorię egalitaryzmu oraz zasadę, iż jedyną suwerenną władzą w państwie jest ogół społeczeństwa. J. J. Rousseau pisał, że „jeżeli zbadamy, na czym mianowicie polega największe dobro wszystkich, które powinno być celem każdego systemu prawodawczego, to zobaczymy, że sprowadza się ono do dwóch rzeczy głównych: wolności i równości”¹².

⁸ M. Augustyniak, *Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2016, s. 20.

⁹ J.J. Rousseau, *Geneza społeczeństwa i jego sprzeczności*, [w:] *Filozofia francuskiego Oświecenia*, red. B. Baczek, Warszawa 1961, s. 335.

¹⁰ J. Rolewski, *O równości*, Toruń 1994, s. 10.

¹¹ M. Chmaj, *Równość wobec prawa*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2016, s. 50.

¹² J.J. Rousseau, *Umowa społeczna*, Kęty 2002, s. 45.

Przedstawicielem późniejszych koncepcji idei równości¹³ jest H. J. A. Hart, który podkreślał, że każdy zbiór ludzi jest pod pewnymi względami podobny do każdego innego oraz różny od każdego innego pod innymi względami. Dopóki nie ustali się, jakie podobieństwa i różnice są relewantne, formuła „Traktuj podobne przypadki tak samo” musi pozostać bezprzedmiotowa. Aby ją wypełnić musimy wiedzieć, kiedy i dla jakich widocznych celów należy dane przypadki uważać za podobne oraz jakie różnice za istotne¹⁴. To właśnie ocena stosowanych kryteriów klasyfikujących i uznanie ich za istotne i słuszne, pozwala nam ocenić dany system prawny za realizujący zasadę równości wobec prawa, a w konsekwencji uznać go za sprawiedliwy¹⁵.

Konstytucyjna zasada równości

Konstytucja RP umieszcza zasadę równości wśród podstawowych zasad, tworzących konstytucyjny system wolności i praw. Zgodnie z treścią art. 32 należy stwierdzić, iż ogólna zasada równości została przez ustrojodawcę wyrażona w trzech aspektach, w których uwzględnia się:

- Równość wobec prawa,
- Równe traktowanie przez władze publiczne,
- Zakaz dyskryminacji¹⁶.

Należy w tym miejscu podkreślić fakt, że konstytucyjna zasada równości dotyczy jedynie sfery stanowienia i stosowania prawa i poza jej regulacją pozostają faktyczne różnicowania sytuacji społecznej¹⁷. W doktrynie prawa¹⁸ oraz w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego¹⁹ uznaje się, że sformułowana w art. 32 ust. 1 Konstytucji zasada jest *lex generalis* dla pozostałych norm konstytucyjnych równości²⁰. Normą konkretyzującą zasadę ogólną jest m.in. art. 60 Konstytucji wskazujący, iż obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach.

¹³ Zob. M. Błachut, *Postulat neutralności moralnej prawa a konstytucyjna zasada równości*, Wrocław 2005, s. 53-87.

¹⁴ H.L.A. Hart, *Pojęcie prawa*, Warszawa 1998, s. 217.

¹⁵ R. Balicki, *Zasada równości i jej wpływ na realizację konstytucyjnych praw i wolności*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP. Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010, s. 414.

¹⁶ Zob. A. Redelbach, *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001, s. 137.

¹⁷ S. White, *Równość*, Warszawa 2008, s. 12.

¹⁸ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 96-98.

¹⁹ Zob. Postanowienie z 24.10.2001 r., SK 10/01 (OTK 2001, Nr 7, poz. 225).

²⁰ M. Masternak-Kubiak, *Prawo do równego traktowania*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 120.

Polski Trybunał Konstytucyjny, konstruując stosowaną przez siebie siatkę terminologiczną stwierdził, iż „mówiąc o równości wobec prawa należy mieć na względzie dwojakie znaczenie tego określenia. Z jednej strony, jako równość stosowania prawa²¹, którą doktryna nazywa równością wobec prawa *sensu stricto*, z drugiej zaś jako równość w prawie”²². Tak więc równość wobec prawa odnoszona jest zarówno do procesu stosowania prawa (wówczas ma na celu jednakowe stosowanie prawa wobec wszystkich adresatów), jak i do procesu stanowienia takiego prawa, które ani nie dyskryminowałoby, ani nie uprzywilejowałoby jego adresatów²³. Trybunał podkreśla również, że druga część formuły art. 32 ust. 1, czyli równe traktowanie każdego²⁴, wyraża zasadę równości w prawie, tzn. zasadę, która powinna być stosowana w procesie tworzenia prawa. Równość w prawie oznacza więc nakaz nadawania takich treści unormowaniom prawnym, aby kształtowały one w podobny sposób sytuację prawną podmiotów podobnych²⁵.

W orzecznictwie Trybunału zasada równości w prawie stanowi również dyrektywę, w myśl której prawo powinno być tak kształtowane, by prowadziło do wyrównywania różnic zachodzących w sytuacji faktycznej adresatów norm²⁶. Należy również podkreślić, że zasada ta ma znaczenie zasady podstawowej dla całego systemu prawa, co oznacza, że każda regulacja prawna musi być zgodna z jej treścią, a w przypadku niezgodności powinna być uchylona²⁷. Równość w prawie wymaga więc, by normy prawne ujmowały prawa i obowiązki jednostki w sposób wolny od dyskryminacji oraz bez wprowadzania nieuzasadnionych przywilejów. Dochowanie zasady tak rozumianej równości jest zadaniem ustawodawcy, a wszystkie ustanawiane przez niego zróżnicowania czy stosowane sposoby klasyfikacji, podlegać będą ocenie, co do ich zgodności z zasadą równości²⁸.

Z zasady równości wynika nakaz jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej kategorii. Wszystkie podmioty prawa charakteryzujące się w równym stopniu daną cechą istotną (relewantną) powinny być traktowane równo, a więc

²¹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 31.03.1998 r., K 24/97 (OTK 1998, Nr 2, poz.13).

²² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 24.10.1989 r., K 6/89 (OTK 1989, Nr 1, poz.7).

²³ R. Balicki, dz.cyt., s. 424.

²⁴ Zgodnie z Orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z 24.02.1999 r., SK 4/98 (OTK 1999, Nr 2, poz.24). przyjmując należy, że zakres podmiotowy zasady równości rozciągnięty został na ogół osób, tak więc objął tak osoby fizyczne jak i prawne.

²⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 24.10.1989 r., K 6/89 (OTK 1989, Nr 1, poz.7).

²⁶ R. Balicki, dz.cyt., s. 424.

²⁷ P. Tuleja, W. Wróbel, *Zasada równości w stanowieniu prawa*, [w:] *Demokratyczne państwo prawne (aksjologia, struktura, funkcje). Studia i szkice*, red. H. Rot, Wrocław 1994, s. 139.

²⁸ M. Masternak-Kubiak, dz.cyt., s. 123.

według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących²⁹. Dotyczy to sytuacji prawnej adresatów norm prawnych, a nie ich sytuacji faktycznej, gospodarczej, socjalnej itp. Wynika stąd w szczególności, że prawodawca przyznając jednostkom określone uprawnienia, nie może określać kręgu osób uprawnionych w sposób dowolny. Musi on przyznać dane uprawnienie wszystkim podmiotom charakteryzującym się daną cechą istotną. Oceniając regulację prawną z punktu widzenia zasady równości należy więc rozważyć, czy można wskazać wspólną cechę istotną uzasadniającą równe traktowanie podmiotów prawa, biorąc pod uwagę treść i cel danej regulacji prawnej³⁰.

Zasada równości zakłada jednocześnie różne traktowanie podmiotów różnych, tj. podmiotów, które nie posiadają wspólnej cechy istotnej. Jeżeli jednak norma prawna traktuje odmiennie adresatów, odznaczających się określoną cechą wspólną, to mamy do czynienia z odstępstwem od zasady równości. Takie odstępstwo nie musi jednak oznaczać naruszenia art. 32 Konstytucji. Niezbędna jest wówczas ocena przyjętego kryterium różnicowania. Równość wobec prawa to także zasadność wyboru takiego, a nie innego kryterium różnicowania. Sprawą podstawową dla oceny dochowania zasady równości jest tym samym ustalenie cechy istotnej, z uwagi na którą przepisy prawa dokonały zróżnicowania sytuacji prawnej swoich adresatów³¹.

Pojęcie równości w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP nie oznacza równości w znaczeniu bezwzględnym – w myśl którego w stosunku do wszystkich i w takim samym stopniu obowiązywałyby i stosowałoby się te same przepisy prawne³². Konstytucyjna formuła równości wobec prawa mieści się w ogólnym, opisowym pojęciu równości jako przynależności danych podmiotów do tej samej klasy, którą wyróżniamy z punktu widzenia cechy uznaje za istotną i nie jest tożsama z pojęciem identyczności³³. Sprawą podstawową dla oceny dochowania zasady równości jest tym samym ustalenie cechy istotnej, z uwagi na którą przepisy prawa dokonały zróżnicowania sytuacji prawnej swoich adresatów. Zróżnicowanie sytuacji prawnej obywateli jest wtedy sprzeczne z konstytucją, jeżeli traktuje się w sposób różny podmioty lub sytuacje podobne, a takie

²⁹ Zob. K. Działocha, *Równość wobec prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego w Polsce*, [w:] *Zasada równości w orzecznictwie trybunałów konstytucyjnych*, red. L. Garlicki, J. Trzcíński, Wrocław 1990, s. 141-158.

³⁰ J. Oniszczyk, *Równość- najpierwsza z zasad i orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2004, s. 76.

³¹ Tamże, s. 28.

³² J. Boć, *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997*, Wrocław 1998, s. 71.

³³ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 184.

różnice traktowania nie znajdują należytego uzasadnienia konstytucyjnego. W poszukiwaniu takiego uzasadnienia wskazywano kryteria racjonalności, proporcjonalności i sprawiedliwości dokonywania zróżnicowań³⁴. Innymi słowy, wszelkie odstępstwa od nakazu równego traktowania podmiotów podobnych muszą zawsze znajdować podstawę w odpowiednio przekonujących kryteriach³⁵. Kryteria te muszą mieć:

- Charakter relewantny, a więc pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma oraz służyć realizacji tego celu i treści, czyli wprowadzane zróżnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony;
- Kryteria te muszą mieć charakter proporcjonalny, a więc waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych;
- Kryteria te muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych³⁶.

Preferowanie pewnych grup jest zatem dopuszczalne, jeśli zmierza do osiągnięcia faktycznej równości³⁷.

Pojęcie służby publicznej

Konstytucja z 1997 r. jest pierwszą polską powojenną ustawą zasadniczą, która zawiera gwarancję prawa dostępu do służby publicznej. W art. 60 Konstytucji ustrojodawca zdecydował, że obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach. Wykładnia treści normatywnej tego przepisu nie jest jednak jednoznaczna. Omawiana regulacja nie zawiera choćby definicji pojęcia „służba publiczna” czy innych wskazówek pozwalających na wyeliminowanie problemów interpretacyjnych.

Słownikowe definicje wyrazów „służba” oraz „publiczny” wskazują, że służba publiczna to praca, działalność na rzecz ogółu ludzi, wykonywana w ramach urzędu lub instytucji. W klasycznym, doktrynalnym, ujęciu³⁸ pojęcie służby publicznej identyfi-

³⁴ *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 29.09.1997 r.*, K 15/97 (OTK 1997, Nr 3-4, poz. 37).

³⁵ *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 11.02.1999 r.*, K 14/91 (OTK 1992, Nr 1, poz. 7).

³⁶ *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 16.12.1997 r.*, K 8/97 (OTK 1997, Nr 5-6, poz. 70).

³⁷ P. Kuczma, *Prawa człowieka w zarysie*, Polkowice 2011, s. 47.

³⁸ T. Górczyńska, J. Łętowski, *Urzędnicy administracji państwowej*, Warszawa 1986, s. 25 i n.

kowe było z pracą tych funkcjonariuszy urzędów państwowych, którzy wykonywali swe obowiązki w ramach publicznoprawnego stosunku służbowego, do którego powstania dochodziło w wyniku jednostronnego działania uprawnionego organu przyjmującego postać administracyjno-prawnego aktu mianowania³⁹. Obok wspomnianego stosunku prawnego i związanej z nim dyspozycyjności⁴⁰ do zasad odróżniających status służby zalicza się również:

- Dobrowolność służby;
- Ustawowy charakter ustalania warunków służby;
- Trwałość stosunku służbowego;
- Szczególną postać władzy dyscyplinarnej;
- Uprzywilejowana postać odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy za szkody wyrządzone przez ich działania niezgodne z obowiązkami służbowymi i przyznanie im szczególnych uprawnień;
- Odpłatność służby⁴¹.

Powyższe zasady także obecnie charakteryzują funkcjonowanie określonych służb państwowych np. tzw. służb mundurowych tj. wojska, funkcjonariuszy policji, służby granicznej, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej, Służby Celnej. Każda z nich charakteryzuje się jednak odrębnymi zasadami organizacji oraz działania⁴².

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego nie znajdujemy także definicji służby publicznej, chociaż w jednym ze swoich orzeczeń Trybunał Konstytucyjny dokonał wyliczenia cech służby publicznej. Są one wspólne dla wszystkich tych służb, wyodrębnionych w celu realizacji zadań publicznych na rzecz podmiotu zbiorowego, realizowanych na podstawie prawa. Do cech służby publicznej zaliczył on: 1) jednostronne ustalenie przez państwo (w drodze ustawy) warunków służby państwowej (tj. składników stosunku służbowego, w tym uprawnień i obowiązków funkcjonariusza publicznego), 2) publicznoprawny charakter stosunku służbowego, którego wyrazem jest jednostronny akt administracyjny przyjęcia do służby w postaci mianowania (akt o charakterze decyzyjnym) przy zachowaniu zasady dobrowolności wstąpienia do służby,

³⁹ T. Kuczyński, *Właściwość sądu administracyjnego w sprawach stosunków służbowych*, Wrocław 2000, s. 14-55.

⁴⁰ M. Jabłoński, *Prawo dostępu do służby publicznej*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, s. 628.

⁴¹ W. Jaśkiewicz, *Studia nad sytuacją prawną pracowników państwowych*, t.1, *Formy prawne służby państwowej w niemieckim prawie urzędniczym. Stosunek służbowy w prawie urzędniczym RP*, Poznań 1961, s. 59.

⁴² M. Jabłoński, dz.cyt., s. 630.

3) trwałość stosunku służbowego oznaczająca w konsekwencji stabilizację stosunku służbowego, 4) podporządkowanie urzędnika wyrażające się w nałożonych na niego obowiązkach i ograniczeniach, obejmujące podległość władzy przełożonego, dyspozycyjność, oraz podporządkowanie interesów osobistych urzędnika interesom państwa (służby), 5) wzmocnione rygory odpowiedzialności funkcjonariusza za jego działania, przede wszystkim działalność dyscyplinarna, 6) istnienie po stronie urzędnika, będącego w służbie państwowej, określonych uprawnień mających niekiedy charakter przywilejów, stanowiących swego rodzaju rekompensatę za poświęcenie służbie⁴³. W literaturze przedmiotu cechy służby publicznej kształtują się podobnie⁴⁴. Zalicza się do nich: 1) jednostronne kształtowanie warunków zatrudnienia przez państwo, 2) zwiększone podporządkowanie (dyspozycyjność urzędnika), 3) istnienie szczególnych obowiązków urzędniczych, 4) surowszą odpowiedzialność z tytułu naruszenia obowiązków służbowych, 5) większą stabilizację zatrudnienia, 6) istnienie szczególnych uprawnień, rekompensujących zwiększone obowiązki urzędnika, w tym jego dyspozycyjność⁴⁵.

Biorąc pod uwagę obecne ustawodawstwo, można wysnuć wniosek, że klasyczne utożsamianie służby publicznej z faktem mianowania nie znajduje uzasadnienia w praktyce. Zgodzić się należy z poglądem przedstawionym przez J. Bocia, według którego w stosunku służby publicznej pozostawać będą te osoby, które pracują „we wszystkich wyróżnionych konstytucyjnie władzach. W takim ujęciu chodzi o te wszystkie osoby, które w oparciu o istniejące zasady i formy nawiązywania stosunku pracy (wybór, powołanie, mianowanie, umowa o pracę) stają się pracownikami umocowanymi do realizacji ustawowych zadań poszczególnych władz nazywanych w prawie urzędnikami, funkcjonariuszami, pracownikami administracji państwowej, samorządowej, pracownikami urzędów państwowych nie będących pracownikami służby cywilnej, urzędnikami służby cywilnej”⁴⁶.

Ponadto Trybunał Konstytucyjny przyjął pogląd, w myśl którego w systemach opartych na zasadzie podziału władzy sprawowanie funkcji publicznej realizowane może być w każdym z trzech elementów triady, a więc przez uczestnictwo w pracach organu

⁴³ *Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 07.05.2002 r.*, SK 20/00 (OTK ZU 2000, Nr 3A, poz. 29).

⁴⁴ A. Łukaszczyk, *Prawo dostępu do służby publicznej*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 347.

⁴⁵ A. Dubownik, Ł. Pisarczyk, *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2011, s. 79.

⁴⁶ J. Boć, dz.cyt., s. 112. P. Winczorek przyjmuje, że zakres podmiotowy służby publicznej obejmuje ogół stanowisk w organach władzy publicznej (np. sądownictwo, administracja rządowa i samorządowa) oraz w instytucjach wykonujących funkcje publiczne (np. wojsko, policja). Zob. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000, s. 82.

ustawodawczego, wykonawczego lub sądowego. Stąd też do służby publicznej należy zaliczyć również osoby działające w interesie publicznym w oparciu o dokonany przez obywateli wybór. Chodzi tu o posłów, senatorów, czy członków organów stanowiących samorządu terytorialnego⁴⁷.

Zdaniem M. Jabłońskiego pojęcie służby publicznej użyte w art. 60 Konstytucji, powinno być traktowane jako pojęcie zbiorcze właściwe dla wielu różnych pragmatyk nie tylko publicznoprawnych, ale w coraz większym zakresie tych, które mają charakter mieszany tzn. publiczno-zobowiązaniowy oraz ustrojowy charakteryzujący się wykonywaniem pewnych obowiązków w interesie publicznym przez konkretne osoby poza klasycznym stosunkiem służbowym bądź zatrudnienia⁴⁸.

Zakres podmiotowy art. 60 Konstytucji

Dostęp do służby publicznej, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, nie może być szeroko rozumiany. Z art. 60 Konstytucji bowiem nie wynika, że każdy obywatel polski posiadający pełnię praw publicznych musi być przyjęty do służby publicznej na swój wniosek. Prawo to nie ma charakteru roszczeniowego⁴⁹. Nie stwarza po stronie osoby, która zamierza zaangażować się w służbę publiczną, roszczenia o przyjęcie jej do służby, którego mogłaby dochodzić przed sądem w przypadku odmowy jej przyjęcia. Ustrojodawca mówi jedynie o dostępie do służby publicznej na jednakowych zasadach, a to nie może być traktowane jako równoznaczne z obowiązkiem przyjęcia osoby ubiegającej się⁵⁰. Do państwa bowiem należy, zdaniem Trybunału, określenie liczby stanowisk w służbie publicznej oraz warunków wymaganych do ich objęcia⁵¹. Wskazana norma konstytucyjna wymaga natomiast, aby zasady dostępu do służby publicznej były takie same dla wszystkich obywateli posiadających pełnię praw publicznych. Ustawa musi zatem ustanowić obiektywne kryteria doboru kandydatów do tej służby oraz uregulować zasady i procedurę rekrutacji w taki sposób, aby zapewnić równość szans wszystkich kandydatów, bez jakiegokolwiek dyskryminacji i nieuzasadnionych ograniczeń⁵². Zgodnie z ustalonym orzecnictwem Trybunału Konstytucyjnego przepis ten gwarantuje każdemu

⁴⁷ Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z 06.02.1996 r., W 11/95 (OTK 1996, Nr 1, poz. 5). Zob. również: Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z 13.04.1994 r., W 2/94 (OTK 1994, Nr 1, poz. 21); Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z 02.06.1993 r., W 17/92 (OTK 1995, Nr 1, poz. 18).

⁴⁸ M. Jabłoński, dz.cyt., s. 639-640.

⁴⁹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 14.12.1999 r., SK 14/98 (OTK 1999, Nr 7, poz. 163).

⁵⁰ J. Juchiewicz, M. Kazimierczuk, *Wolności i prawa polityczne*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2016, s. 160.

⁵¹ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 09.06.1998 r., K 28/97 (OTK ZU 1998, Nr 4, poz. 50).

⁵² Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 10.04.2002 r., K 26/00 (OTK ZU 2002, Nr 2A, poz. 18).

obywatelowi, korzystającemu z pełni praw publicznych, prawo ubiegania się o przyjęcie do służby publicznej, nie gwarantuje natomiast przyjęcia do tej służby. Ustawodawca uprawniony jest bowiem do sformułowania dodatkowych warunków, uzależniając od ich spełnienia uzyskanie określonych stanowisk w służbie publicznej, z uwzględnieniem ich rodzaju oraz istoty. Organy władzy publicznej muszą ponadto określić liczbę obsadzanych stanowisk stosownie do potrzeb państwa. W tym kontekście z art. 60 Konstytucji wynika zapewnienie równości szans dla osób podejmujących starania o pełnienie funkcji w służbie publicznej⁵³.

Prawo dostępu na jednakowych zasadach do służby publicznej z art. 60 Konstytucji sytuowane jest w ustawie zasadniczej nie jako prawo podmiotowo uniwersalne, a więc służące każdemu człowiekowi, ale jako tzw. prawo obywatelskie⁵⁴, co oznacza, że przysługuje ono wyłącznie osobom posiadającym obywatelstwo polskie⁵⁵. Wprowadzenie wymogu obywatelstwa polskiego jako warunku zatrudnienia w służbie publicznej uzasadnia relacja, jaka zachodzi między obywatelem a państwem. Od obywatela oczekuje się bowiem czegoś więcej niż tylko wykonywania obowiązków, mianowicie szczególnej lojalności i znajomości realiów pracy w służbie publicznej swojego państwa. Chodzi tutaj o taką lojalność i odpowiedzialność, jakiej można oczekiwać tylko od własnych obywateli⁵⁶. W myśl tej zasady dopuszczenie cudzoziemców do pełnienia funkcji publicznych wiąże się z ryzykiem powzięcia przez nich informacji, które mogłyby zostać wykorzystane przeciwko państwu. Pewne stanowiska w służbie publicznej, w tym zwłaszcza w służbie cywilnej, wymagają wzajemności praw i obowiązków pomiędzy urzędnikiem służby publicznej i państwem, co sprawia, że konieczne bywa tam tym bardziej istnienie więzów narodowych⁵⁷.

Drugim warunkiem podmiotowym wynikającym z art. 60 Konstytucji jest posiadanie pełni praw publicznych. Pozwala on każdemu obywatelowi polskiemu na ubieganie się o przyjęcie do służby publicznej na jednakowych zasadach, tzn. przystąpienie do procedury naboru, która jest jednolita dla wszystkich, a także spełnienie szczegółowych wymagań zawartych w ustawach zwykłych dotyczących poszczególnych rodzajów służb

⁵³ A. Łukaszczyk, dz.cyt., s. 349.

⁵⁴ Por. K. Sitkowska, *Służba cywilna w nowym ustawodawstwie*, Toruń 1998, s. 13.

⁵⁵ B. Gronowska, dz.cyt., s. 120.

⁵⁶ Z. Witkowski, *Prawo dostępu do służby publicznej*, [w:] *Wolności i prawa polityczne*, red. M. Chmaj, W. Orłowski, W. Skrzydło, Z. Witkowski, A. Wróbel, Kraków 2002, s. 186.

⁵⁷ J. Czaputowicz, *Implikacje integracji z Unią Europejską dla polskiej służby cywilnej*, „Służba Cywilna” 2000-2001, nr 1, s. 45.

publicznych⁵⁸. W związku z tym obywatele polscy, którzy zostali pozbawieni praw publicznych lub prawa te zostały im ograniczone, nie mogą korzystać z prawa równego dostępu do służby publicznej. Nie ma przy tym znaczenia, z jakiego powodu doszło do ograniczenia lub pozbawienia praw publicznych. Pojęcie pełni praw publicznych związane jest ściśle z pojęciem zdolności do czynności prawnych. Uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych następuje z chwilą osiągnięcia pełnoletności. Zatem, aby korzystać z pełni praw publicznych, spełniona musi zostać przesłanka uzyskania pełnej zdolności do czynności prawnych – i jest to przesłanka pozytywna – oraz nie może wystąpić przesłanka negatywna w postaci pozbawienia lub ograniczenia wyrokiem sądu praw publicznych albo Trybunału Stanu w odniesieniu do osób podlegających odpowiedzialności konstytucyjnej⁵⁹.

Artykuł 60 Konstytucji, ze względu na zawarty w nim wymóg posiadania polskiego obywatelstwa, budził wątpliwości co do zgodności z prawem Unii Europejskiej⁶⁰. Jednakże zgodnie z art. 45 ust. 4 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej zasada swobodnego przepływu pracowników nie ma zastosowania do zatrudnienia w „służbie publicznej”. Dostęp do pracy w sektorze publicznym może zatem ograniczać się do obywateli przyjmującego państwa członkowskiego. Niemniej jednak odstępstwo to zostało zinterpretowane w bardzo restrykcyjny sposób przez Trybunał Sprawiedliwości UE, według którego jedynie te stanowiska, które obejmują pełnienie władzy publicznej i związane są z ponoszeniem odpowiedzialności za ochronę ogólnego interesu państwa (takiego jak wewnętrzne i zewnętrzne bezpieczeństwo państwa), mogą być ograniczone do własnych obywateli. Kryteria te podlegają odrębnej ocenie dla każdego przypadku w świetle charakteru zadań i obowiązków wchodzących w zakres danej funkcji (wyrok TSUE [piąta izba] z dnia 4 lutego 1986 r., w sprawie C-66/85 Lawrie-Blum przeciwko Land Baden-Württemberg)⁶¹.

Stosowanie wyjątku wynikającego z art. 45 ust. 4 TFUE musi być ograniczone do tego, co jest niezbędne dla zapewnienia przez państwa członkowskie ochrony swoich interesów w zakresie dopuszczalnym komentowanym przepisem. Szczególnie ważne stwierdzenia Trybunału co do określenia zakresu omawianego wyjątku zawarte zostały w wyroku z dnia 26 maja 1982 r. w sprawie 149/79, Komisja Wspólnot Europejskich

⁵⁸ A. Łukaszczyk, dz.cyt., s. 353.

⁵⁹ J. Juchiewicz, M. Kazimierzczuk, dz.cyt., s. 159.

⁶⁰ Z. Witkowski, *Prawo dostępu do służby publicznej*, [w:] M. Chmaj, W. Orłowski, W. Skrzydło, Z. Witkowski, A. Wróbel, dz.cyt., s. 188; M. Jabłoński, dz.cyt., s. 643.

⁶¹ A. Michalak, *Dostęp do służby publicznej w świetle postanowień Konstytucji RP – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 5, s. 163.

przeciwko Królestwu Belgii. Trybunał wskazał w nim, że komentowany przepis wyłącza z zakresu stosowania zasady swobodnego przepływu osób (art. 45 ust. 1–3 TFUE) tę grupę stanowisk, które wiążą się z bezpośrednim lub pośrednim udziałem w sprawowaniu władzy, opartym na prawie publicznym i obowiązkach, których celem jest ochrona ogólnych interesów państwa lub władz publicznych. Takie stanowiska wymagają bowiem od osób je zajmujących istnienia szczególnego stosunku lojalności wobec państwa i wprowadzają dwustronność praw i obowiązków stanowiących podstawę więzi narodowej⁶².

W konsekwencji należy uznać, że o możliwości zastosowania wyjątku, o którym mowa w art. 45 ust. 4 TFUE, decyduje charakter obowiązków wykonywanych na danym stanowisku. Konieczne jest przy tym kumulatywne spełnienie dwóch przesłanek: bezpośredniego lub pośredniego udziału w sprawowaniu władzy oraz związana z tym udziałem konieczność zapewnienia ochrony ogólnych interesów państwa lub władz publicznych. W odniesieniu do stanowisk związanych z wykonywaniem takich obowiązków państwo członkowskie, nie naruszając prawa Unii Europejskiej, może zarezerwować zatrudnienie dla swoich obywateli. Jednocześnie Trybunał określił sektory działalności publicznej, w odniesieniu do których omawiany wyjątek znajduje zastosowanie⁶³. W ocenie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej ograniczenie zasady swobodnego przemieszania się pracowników ma zastosowanie w szczególności w odniesieniu do obszarów aktywności związanych z tradycyjną sferą działalności państwowej, tj. sądownictwem, obronnością, dyplomacją, pobieraniem podatków. W szczególności będą to zatem stanowiska w takich obszarach działalności państwowej, jak sądownictwo i wymiar sprawiedliwości, obronność, dyplomacja, administracja skarbową⁶⁴.

Zakończenie

Współczesna służba publiczna jest działaniem związanym z realizacją zadań władzy publicznej. Oznacza ona wykonywanie wszelkich zajęć związanych bezpośrednio z realizacją zadań władzy publicznej, wypełnianiem funkcji publicznej oraz zaspokajaniem potrzeb powszechnych, masowych, powtarzalnych oraz działanie w interesie publicznym bądź dla osiągnięcia celu publicznego. Służba publiczna jest ukierunkowana na słuzenie interesowi publicznemu.

⁶² Tamże, s. 164.

⁶³ Zob. A. Dubownik, *Rygor selekcyjne i nabór do służby cywilnej w świetle ustawy z 2008 r., „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”* 2009, nr 8, s. 15.

⁶⁴ A. Michalak, dz.cyt., s. 164.

Prawo wynikające z art. 60 Konstytucji ma charakter gwarancji formalnej, jako że normy konstytucyjne, poza wymogiem obywatelstwa polskiego oraz posiadania pełni praw publicznych, nie określają przesłanek, jakie muszą być spełnione przez osoby ubiegające się o stanowisko w służbie publicznej. Przepis ten nie może być zatem podstawą dochodzenia przed sądem roszczenia o dopuszczenie do pracy czy pełnienie konkretnej funkcji, zajmowanie określonego stanowiska. Dobrem chronionym przez art. 60 Konstytucji jest przejrzystość i jawność reguł stosowanych przy określaniu wymagań związanych z objęciem funkcji w służbie publicznej. U podstaw tego unormowania leży niewątpliwie zasada rzetelności i sprawności działania instytucji publicznych, o której mowa w preambule do konstytucji. Zapewnienie właściwego funkcjonowania instytucji publicznych wymaga bowiem w pierwszym rzędzie, aby osoby zatrudnione w tychże instytucjach były rekrutowane w oparciu o kwalifikacje merytoryczne, w ramach przejrzystych procedur konkursowych, skonstruowanych w sposób eliminujący wszelką dyskryminację.

Bibliografia:

- Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, Warszawa 1956.
- Augustyniak M., *Pojęcie, istota oraz geneza wolności i praw człowieka*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2016.
- Balicki R., *Zasada równości i jej wpływ na realizację konstytucyjnych praw i wolności*, [w:] *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP*, t. I, *idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, red. M. Jabłoński, Warszawa 2010.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
- Błachut M., *Postulat neutralności moralnej prawa a konstytucyjna zasada równości*, Wrocław 2005.
- Boć J., *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997*, Wrocław 1998.
- Chmaj M., *Równość wobec prawa*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2016.
- Cycero, *O państwie*, [w:] *Pisma filozoficzne*, Warszawa 1960.
- Czaputowicz J., *Implikacje integracji z Unią Europejską dla polskiej służby cywilnej*, „Służba Cywilna” 2000-2001, nr 1.
- Dubownik A., *Rygory selekcyjne i nabór do służby cywilnej w świetle ustawy z 2008 r.*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2009, nr 8.
- Dubownik A., Ł. Pisarczyk, *Prawo urzędnicze*, Warszawa 2011.

- Działocha K., *Równość wobec prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego w Polsce*, [w:] *Zasada równości w orzecznictwie trybunałów konstytucyjnych*, L. Garlicki, J. Trzeciński, Wrocław 1990.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2002.
- Górczyńska T., Łętowski J., *Urzędnicy administracji państwowej*, Warszawa 1986.
- Gronowska B., *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, [w:] *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 2000.
- Hart H.L.A., *Pojęcie prawa*, Warszawa 1998.
- Jaśkiewicz W., *Studia nad sytuacją prawną pracowników państwowych*, t.1, *Formy prawne służby państwowej w niemieckim prawie urzędniczym. Stosunek służbowy w prawie urzędniczym RP*, Poznań 1961.
- Juchniewicz J., Kazimierczuk M., *Wolności i prawa polityczne*, w: *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2016.
- Kot M., Małowski A., Węgrzecki A., *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Kraków 2004.
- Kuczma P., *Prawa człowieka w zarysie*, Polkowice 2011.
- Kuczyński T., *Właściwość sądu administracyjnego w sprawach stosunków służbowych*, Wrocław 2000.
- Lengauer W., *Pojęcie równości w greckich koncepcjach politycznych: od Homera do końca V wieku p.n.e.*, Warszawa 1988.
- Łukaszczuk A., *Prawo dostępu do służby publicznej*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014.
- Masternak-Kubiak M., *Prawo do równego traktowania*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002.
- Michalak A., *Dostęp do służby publicznej w świetle postanowień Konstytucji RP - wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 5.
- Oniszcuk J., *Równość-najpierwsza z zasad i orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2004.
- Redelbach A., *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Toruń 2001.
- Rolewski J., *O równości*, Toruń 1994.
- Rousseau J.J., *Geneza społeczeństwa i jego sprzeczności*, [w:] *Filozofia francuskiego Oświecenia*, red. B. Baczek, Warszawa 1961.
- Rousseau J.J., *Umowa społeczna*, Kęty 2002.
- Sitkowska K., *Służba cywilna w nowym ustawodawstwie*, Toruń 1998.
- Sójka-Zielińska K., *Drogi i bezdroża prawa*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000.
- Tukidydes, *Wojna peloponeska*, t. I, Warszawa 2004.

Tuleja P., Wróbel W., *Zasada równości w stanowieniu prawa*, [w:] *Demokratyczne państwo prawne (aksjologia, struktura, funkcje). Studia i szkice*, red. H. Rot, Wrocław 1994.

White S., *Równość*, Warszawa 2008.

Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000.

Witkowski Z., *Prawo dostępu do służby publicznej*, [w:] *Wolności i prawa polityczne*, red. M. Chmaj, W. Orłowski, W. Skrzydło, Z. Witkowski, A. Wróbel, Kraków 2002.

Nota o autorze:

Marcin Kazimierczuk – doktor nauk prawnych, adiunkt zatrudniony na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Najemnictwo w ujęciu prawnomiędzynarodowym

Streszczenie

W publikacji przeprowadzona zostaje analiza prawa międzynarodowego w zakresie najemnictwa. Omówiona zostaje także kwestia związana z prywatyzacją konfliktów zbrojnych w XXI w. i ich możliwym wpływie na bezpieczeństwo międzynarodowe. Powszechnie wskazuje się, że najemnik jest to żołnierz służący w obcym wojsku za pieniądze. Na gruncie prawa międzynarodowego sytuacja nie jest jednak tak jednoznaczna. Istnieją liczne rozbieżności definicyjne, które autor omawia. W publikacji omówione zostają również kwestie związane z wojną zastępczą oraz kwestie związane z wykorzystaniem najemników przez stronę ukraińską i rosyjską w konflikcie w Donbasie.

Słowa kluczowe: najemnictwo, wojna pośrednia, wojna hybrydowa, Ukraina, Donbas.

Summary

This paper examines how the construction of international law enables it to act as an agent of control over mercenaries and private military companies. A mercenary is a person who takes part in an armed conflict, who is not a national or a party to the conflict, and is motivated to take part in the hostilities essentially by the desire for private gain and, in fact, is promised, by or on behalf of a party to the conflict, material compensation substantially in excess of that promised or paid to combatants of similar ranks and functions in the armed forces of that Party. Author of the paper analyses the international law in determining the status of a mercenary. The publication presents the problems connected with the definition of the object. In the publication is also indicated the issue related to the mercenaries in the conflict of Ukraine in Donbas.

Keywords: mercenary, hireling, international law, Ukraine, Donbas, proxy war.

Wstęp

W dzisiejszych czasach państwo coraz bardziej traci monopol związany z organizacją jednostek wojskowych. Od wieków z konfliktami zbrojnymi ściśle związany był biznes. Zauważyć można tendencję, iż od zakończenia zimnej wojny coraz bardziej rozwija się prywatyzacja sektora usług militarnych. Wydawać mogłoby się, że najemnictwo dotyczy już historii, czy występuje tylko w hollywoodzkich produkcjach. W rzeczywistości sprawa ta wygląda zupełnie inaczej. Bardzo często są to prywatne firmy wojskowe o zasięgu międzynarodowym założone zgodnie z prawem państwa, na którego terenie mają siedzibę, oferujące usługi związane z zapewnieniem bezpieczeństwa swoim kontrahentom a nawet prowadzeniem działań militarnych¹. Czynności prowadzone przez tego typu organizacje nastawione są na zysk. Nierzadko dochodzi do sytuacji kontrowersyjnych, kiedy postępują one niezgodnie z prawem zarówno krajowym, jak i międzynarodowym. Na przykład, chorwacka władza w 1994 roku zatrudniła prywatną organizację wojskową do szkolenia oraz wyposażenia chorwackich sił zbrojnych. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii stwierdził, że siły zbrojne pod auspicjami organizacji systematycznie dopuszczały się aktów zabójstwa i niehumanitarnego traktowania Serbów chorwackich. Z kolei kolumbijskiemu kartelowi narkotykowemu, który kierowany był przez Pabla Escobara w Medellin, zarzucało się wynajęcie brytyjskich i izraelskich najemników, ażeby trenowali ludzi kartelu do zabijania cywilów². W mediach w 2014 roku pojawiały się informacje, że w konflikcie zbrojnym w Donbasie zarówno po stronie Ukrainy, jak i Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej zatrudnieni są najemnicy z różnych części świata. Jedna, jak i druga strona starała się dementować informację z tym związane, a takimi działaniami obciążać jedynie przeciwnika. Jak się okazało w dalszej fazie konfliktu to strony korzystały z tego typu jednostek, co zostało udokumentowane przez dziennikarzy. Również Unia Europejska w rezolucji potępiającej czyny na Ukrainie potępiła najemnictwo³. Szczególnie jaskrawym przykładem jest oligarcha Igor Kołomojski z Dniepropietrowska, który opłaca dwa bataliony walczące w Donbasie – „Wschód” i „Sztorm”. Do walki z separatystami zatrudnia, w szczególności dobrze wyszkolonych najemników, którzy służyli w armii Izraela⁴. Tego typu działania

¹ P. Woolley, *Soldiers of Fortune*, „The Common Review” 2007, vol. 5(4), 46-48.

² F. Mathieu, N. Dearden, *Corporate Mercenaries – The Threat of Private Military and Security Companies*, War on Want Development House, London 2006, s. 9.

³ *Sytuacja na Ukrainie* (2014/2965(RSP)), (Dz.U. UE. C.2016.300.27).

⁴ M. Kaciewicz, *Ihor Kołomojski - król przelewów idzie na wojnę*, źródło: <http://www.newsweek.pl/swiat/ihor-kołomojski-król-przelewów-idzie-na-wojnę-newsweek-pl,artykuly,285762,1.html>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

doprowadziły do tego, że najemnictwo od 2015 roku na Ukrainie jest legalne, ale tylko i wyłącznie w zakresie pozyskiwaniu cudzoziemców i bezpaństwowców do armii ukraińskiej. Zatem cudzoziemcy bez jakichkolwiek przeszkód mogą starać się o posadę w ukraińskiej armii, jak również w prywatnych armiach oligarchów, które wchodzi w skład armii ukraińskiej⁵. Przy okazji zmian ustawodawczych na Ukrainie uchwalono także nowe przepisy dotyczące najemników nie działających na potrzeby armii. Kara pozbawienia wolności od lat trzech do ośmiu grozi każdemu, kto na terenie Ukrainy wykonywać będzie pracę w charakterze najemnika, oraz każdemu, kto najemników będzie zatrudniał, rekrutował, finansował, wspierał materialnie lub trenował⁶.

Definicja najemnictwa

Praktycznie od początków istnienia ludzie toczyli między sobą wojny. Wśród nich znalazły się osoby, które w tego typu działaniach znalazły źródło zarobku oferując swoje zdolności bojowe, bardzo często za wysokie wynagrodzenie. Takich opłacanych żołnierzy określano jako najemników. Zauważyć należy, że w starożytności, chociażby Grecy hoplici zarabiali pieniądze w ten sposób, że walczyli dla różnych państw, czasem nawet przeciwko swojej ojczyźnie. Można stwierdzić, iż historia najemnictwa ma zbliżoną długość jak historia konfliktów zbrojnych. Trzeba podkreślić, iż współczesne najemnictwo w znacznie mierze różni się od tego ze starożytności czy późniejszych epok. Zwiększyła się klientela tego typu usług oraz zmieniły się zadania, które powierzane są najemnikom. XXI wiek staje się być okresem, kiedy prywatne firmy wojskowe zaczynają odgrywać coraz większe znaczenie. Korzystanie z takich usług jest korzystne dla zleceniodawców – państw. Jednym z argumentów posługiwania się najemnikami jest to, że trudno jest przypisać konkretnemu państwu winę za użycie tego typu środków. Zarówno Stany Zjednoczone, jak i Federacja Rosyjska wysługują się tego typu jednostki w różnych częściach świata, żeby realizować własne interesy. Za tego typu działaniami przemawia także fakt, że niepowodzenia tego typu jednostek nie trafiają do mediów, na pierwsze strony gazet. Gwarantuje to spokój ze strony opinii publicznej, a często nawet jej niewiedzę, w jakich regionach świata dane państwo angażuje się w działania wojskowe. Na jak wielką skalę jest to proceder pokazuje sytuacja jaka miała miejsce w Iraku. W trakcie

⁵ J. Noch, *Chcesz bić Rosjan w szeregach ukraińskiej armii? Kijów zmienił prawo, by żołnierzami legalnie mogli zostać cudzoziemcy*, źródło: <http://natemat.pl/157119,chcesz-bic-rosjan-w-szeregach-ukrainskiej-armii-kijow-zmienil-prawo-by-zolnierzami-legalnie-mogli-zostac-cudzoziemcy>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

⁶ Уголовный кодекс Украины, с изменениями от, 21.12.2016 г.

wojny z Saddamem Husajnem liczba pracowników prywatnych firm wojskowych była równa licznie żołnierzy regularnego wojska⁷.

Odwołując się do Internetowej Encyklopedii Britannica za najemnika uważa wynajętego zawodowego żołnierza, który walczy dla jakiegokolwiek państwa lub narodu bez względu na interesy czy kwestie polityczne⁸. Według Słownika Współczesnego Języka Polskiego jest to osoba (zwykle żołnierz) służąca za pieniądze w obcym wojsku lub formacjach zbrojnych⁹. Natomiast według art. 47 I protokołu dodatkowego do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. określenie „najemnik” dotyczy każdej osoby, która:

1. Została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym;
2. Rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych;
3. Bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony;
4. Nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium kontrolowanego przez stronę konfliktu;
5. Nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu;
6. Nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa.

Międzynarodowe prawo humanitarne posługuje się także terminami tj. *private military companies* (dalej: PMC), bądź *private security companies* na określenie prywatnych firm wojskowych oraz *private military contractors* na określenie osób, które przyjmują zlecenia skierowane do danej organizacji¹⁰. Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Carlosa Ortiza PMC jest to „utworzone na podstawie prawa, ponadnarodowe, komercyjne przedsiębiorstwo, oferujące usługi, które zakładają możliwość użycia siły w systematyczny sposób i poprzez zastosowanie środków militarnych i/lub przekazanie

⁷ A. Kozłowski, *Blackwater. Powstanie najpotężniejszej armii najemnej świata*, źródło: <http://www.stosunki.pl/?q=content/blackwater-powstanie-najpotężniejszej-armii-najemnej-swiata>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

⁸ Źródło: <https://www.britannica.com/topic/mercenary>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

⁹ B. Dunaj, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1995, s. 559.

¹⁰ A. Garnuszek, *Prywatne firmy wojskowe – w stronę komercjalizacji wojny*, [w:] *Współczesne wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarne*, red. A. Garnuszek, R. Baranowski, Warszawa 2012, s. 4.

lub wzmocnienie tej możliwości klientom”¹¹. Według opinii Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża status prawny PMC, jako funkcjonujących organizacji, nie został do tej pory uregulowany przez międzynarodowe prawo humanitarne¹². Stąd dokonywać można analizy tylko statusu prawnego poszczególnych pracowników prywatnych firm wojskowych - zleceńobiorców¹³. Należy zauważyć, że nie wszystkie osoby wchodzące w skład firm wojskowych będą kwalifikowane jako najemnicy ze względu na fakt, iż warunkiem, jaki zawiera protokół dodatkowy jest przesłanka bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych. Stąd jako najemników można zakwalifikować personel zatrudniony do wykonywania czynności w trakcie konfliktu zbrojnego tj. ochrona personelu¹⁴. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy jest definicja najemnika zawarta w *Międzynarodowej umowie o zwalczaniu, rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników*¹⁵. Zauważyć należy, że sztywna i wąska definicja zawarta w aktach prawa międzynarodowego powoduje, że oskarżeń o rekrutację najemników można stosunkowo łatwo uniknąć.

Definicja najemnictwa została także stworzona na potrzeby Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ). W opracowanym przez Enrique Ballesterosa na potrzeby Komisji Praw Człowieka ONZ raporcie zostało określone, że najemnik jest to osoba, która dopuszcza się aktów przemocy skierowanych przeciwko prawu ludności do samookreślenia i podważających konstytucyjny porządek w państwie lub jego integralność terytorialną w celu uzyskania korzyści osobistych¹⁶.

Najemnictwo w prawie międzynarodowym publicznym

Społeczność międzynarodowa oraz ustawodawstwa wewnętrzne poszczególnych państw na ogół nieprzychylnie odnoszą się do zjawiska najemnej służby wojskowej.

¹¹ C. Ortiz, *The Private Military Company: An Entity at the Center of Overlapping Spheres of Commercial Activity and Responsibility* [w:] *Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, red. T. Jäger, G. Kümmel, Wiesbaden 2007, s. 60.

¹² ICRC, *Contemporary challenges to IHL – Privatization of War*, źródło: <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/contemporary-challenges-for-ihl/privatization-war/overviewprivatization.htm>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

¹³ A. Garnuszek, dz.cyt., s. 8.

¹⁴ A. Wojciechowski, *Prywatne firmy wojskowe a międzynarodowa ochrona praw człowieka – stan obecny i perspektywy*, Warszawa 2014, s. 5.

¹⁵ *Międzynarodowa umowa o zwalczaniu, rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników*, Nowy Jork, 4 grudnia 1989 r., [w:] *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Rozdział XVI, XVII, XVIII kodeksu karnego. Komentarz*, M. Flemming, J. Wojciechowska, Warszawa 1999, s. 686-692)

¹⁶ E. B. Ballesteros, *Special Rapporteur on Use of Mercenaries as a Means of Impeding the Exercise of the Right of Peoples to Self-Determination*, źródło: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Mercenaries/SRMercenaries/Pages/SRMercenariesIndex.aspx>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

Na gruncie międzynarodowego prawa humanitarnego oficjalnie potępia się i karze działalność najemników, w szczególności regulacje zawarte w I Protokole Dodatkowym do konwencji genewskich. Został on dodany do nich w 1977 r. Oprócz definicji zawartej w art. 47 ust. 2 wskazane zostało w ust. 1, iż „najemnik nie ma prawa do statusu kombatanta lub jeńca wojennego”. W takim przypadku, gdy nie można zaklasyfikować danej osoby do wyżej wskazanych kategorii to należy *a contrario* uznać ją za osobę cywilną. Oznacza to, że owa osoba nie może uczestniczyć bezpośrednio w działaniach wojennych. W sytuacji, w której cywile „chwytają za broń”, tracą ochronę przed atakami i stają się tzw. *unlawful combatants*¹⁷. Taki stan rzeczy powoduje, że podobnie jak osoby cywilne, mogą zostać sądzeni i skazani za sam udział w walkach. Pozbawieni są także ochrony prawnej gwarantowanej na gruncie konwencji genewskich dla osób mających status kombatanta lub jeńca wojennego. Pamiętać jednak należy, iż zgodnie z dyspozycją art. 75 I Protokołu Dodatkowego, osoba, która znalazła się w niewoli u przeciwnika powinna być traktowana w sposób humanitarny i w każdych okolicznościach powinna korzystać z ochrony. W zakres tych gwarancji wchodzi ochrona podstawowych praw człowieka. Można stwierdzić, że jest to nakaz traktowania każdej osoby, bez względu na jej status, w sposób humanitarny i z poszanowaniem jej godności¹⁸. Nawiązując do PMC należy zauważyć, że *Normy odpowiedzialności międzynarodowych korporacji i innych przedsiębiorstw w odniesieniu do prawa człowieka* zakazują, w szczególności prywatnym firmom wojskowym odnoszenia korzyści finansowych z jakiegokolwiek działalności stanowiącej zbrodnię wojenną, zbrodnię przeciwko ludzkości, ludobójstwo, tortury i jakąkolwiek inną kategorię zbrodni zdeterminowanych przez prawo międzynarodowe¹⁹. Stąd wysyłanie najemników, których zachowania można zakwalifikować jako zbrodnie przez PMC będzie traktowane jako naruszenie norm międzynarodowych przez nie same. Nadto zobowiązane są respektować nie tylko prawo międzynarodowe, ale także i wewnętrzne danego państwa, na terytorium którego działają²⁰. Sprawiedliwości w przypadku działań najemników należy dochodzić przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym. Posiada on jurysdykcję w sytuacjach, gdy najemnik popełni zbrodnię wymienioną w Statucie Trybunału. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby sądzić poszczególnych zleceniobiorców, a nie tylko ich zwierzchników, o czym świadczy szereg przepisów,

¹⁷ V. Bilkova, *Members of Private Military and Security Companies and/as Unlawful Combatants*, „Academy of European law” 2009, s. 1-15.

¹⁸ A. Garnuszek, dz.cyt., s. 14.

¹⁹ *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (2003).

²⁰ Tamże.

a konkretnie: art. 49 I Konwencji Genewskiej²¹, art. 50 II Konwencji Genewskiej²², art. 129 III Konwencji Genewskiej²³, art. 146 IV Konwencji Genewskiej²⁴ oraz art. 85 I Protokołu Dodatkowego²⁵.

W 1989 r. na łamach ONZ przygotowana została Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu rekrutacji, wykorzystania, finansowania i szkolenia najemników. Należy jednak zauważyć, że została podpisana przez kilkadziesiąt państw, stąd nie wywarła skutków ogólnoświatowych. Jest ona nieskutecznym instrumentem w walce z działaniami najemników, głównie dlatego że nie została ratyfikowana przez Stałych Członków Rady Bezpieczeństwa (m.in. USA, Chiny, Federację Rosyjską) oraz dlatego, że zakres jej uregulowań nie został poddany jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego²⁶. Zatem nie odgrywa ona tak doniosłej roli w zakresie przeciwdziałania najemnictwu, jak twórcy jej by chcieli. Również Konwencję Unii Afrykańskiej o eliminacji najemnictwa w Afryce²⁷ zakazuje najemnictwa i penalizują zarówno samo zatrudnianie najemników, jak i ich działalność. Art. 4 konwencji Unii Afrykańskiej ustanawia wręcz zbrodnię najemnictwa.

Wobec braku właściwych regulacji prawnych w funkcjonujących na arenie międzynarodowej umowach, podejmowane są próby znalezienia norm zwyczajowych. W ramach ONZ powołany został Specjalny Sprawozdawca do spraw Najemników. Celem jego działań było wyszukanie norm prawa zwyczajowego dotyczących problemu najemnictwa. Zauważyć należy, iż normy zwyczajowe nie zakazują tworzenia oraz uczestnictwa w wojsku najemnym z powodu występującej powszechnej praktyki i przyzwolenia państw korzystających z tego rodzaju działalności²⁸. Czynności prowadzone przez Specjalnego Sprawozdawcę w aspekcie funkcjonowania PMC wykazały, że należy je oddzielać od formacji nieoficjalnie oferujących tego typu usługi²⁹. Trzeba pokreślić, iż wszelkie akty międzynarodowe w tym zakresie nie będą skuteczne dopóki w ich wy-

²¹ *Konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I konwencja genewska)*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956r., nr 38, poz. 171).

²² *Konwencja o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II konwencja genewska)*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956r., nr 56, poz. 175).

²³ *Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska)*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956 r., nr 38, poz. 175).

²⁴ *Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska)*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956r., nr 38, poz. 171).

²⁵ A. Garnuszek, dz.cyt., s. 18.

²⁶ K. Fallah, *Corporate actors: the Legal Status of Mercenaries in Armed Conflict*, „International Review of the Red Cross” 2006, vol. 88(863), s. 609-610.

²⁷ T. Sokołowski, *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*. Zarys, Warszawa 2004.

²⁸ S. Gołębiowski, *Status prawny Francuskiej Legii Cudzoziemskiej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2013, nr 3, s. 18-19.

²⁹ Tamże, s. 19.

pracowanie nie włączają się Stany Zjednoczone, Federacja Rosyjska, Unia Europejska czy Chiny.

Wojna pośrednia

Znaczenie najemnictwa cały czas na świecie wzrasta, stąd należy domniemywać, że w najbliższych latach nastąpi większe zainteresowanie ze strony społeczności międzynarodowej tego typu zachowaniami. Najemnictwo w konfliktach zbrojnych stało się alternatywą dla oficjalnej inwazji wojskowej, która zazwyczaj jest niewskazana z powodów politycznych lub propagandowych. Wykorzystanie tego typu działań jest jednym z elementów tzw. wojny zdalnej bądź pośredniej (ang. *proxy war*)³⁰. Chris Loveman zdefiniował wojnę zastępczą jako pośrednie zaangażowanie w konflikt zbrojny stron trzecich, które dążą do wpływania na strategiczny rezultat tego konfliktu. W tym ujęciu, wojny zastępcze są swego rodzaju relacją pomiędzy zewnętrznym darczyńcą (ang. *bene-factor*), a stroną zastępczą (ang. *proxy*), która może być zarówno stroną państwową, jak i niepaństwową, otrzymującą od darczyńcy m.in. uzbrojenie, szkolenie i wsparcie finansowe³¹. Z wyżej wskazaną definicją współgra stanowisko przedstawione przez Maxima Worcestera, który wskazuje, że wojna zastępcza to pośrednie zaangażowanie się w konflikt jednego państwa, które zatrudnia aktora zastępczego w innym państwie do prowadzenia działań wywrotowych w jego imieniu³². Działania takie prowadzone są na terytorium innego państwa m.in. za pomocą najemników. Wojna prowadzona przy wykorzystaniu podmiotów zewnętrznych, wspieranych przez to państwo zazwyczaj w tajemnicy obejmuje czynności logistyczne, szkoleniowe, zbrojeniowe, czy wywiadowcze. Tego rodzaju działania prowadzą Stany Zjednoczone i ich sprzymierzeńcy w różnych rejonach świata (np. Somalia, Syria, Libia), jak również Federacja Rosyjska w Donbasie, czy wcześniej na Krymie³³. Wspieranie separatystów poprzez wysłanie najemników, wspieranie finansowe, jak również militarne pozwala zakwalifikować owe zachowania, jako elementy *proxy war*. Tego typu poczynania państw powodują, że trudno jest mu przypisać status agresora zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Na gruncie prawa międzynarodowego zakazane jest przecież użycie i groźba użycia siły we wzajemnych

³⁰ A. Danek, *Bękarty wojny*, źródło: <http://xportal.pl/?p=14684>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

³¹ Ch. Loveman, *Assesing the Phenomenon of Proxy Intervention*, „Conflict, Security and Development” 2002, vol. 2, s. 30, za: *Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie*, F. Bryjka, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1(6), s. 205.

³² M. Worcester, *Putin's Proxy Warfare Strategy*, „ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security” 2014, nr 282, s. 1.

³³ A. Danek, dz.cyt.

stosunkach. Takie pośrednie interweniowanie ułatwia prowadzenie własnej polityki, gdyż nie trzeba się tłumaczyć mediom i obywatelom z prowadzonych czynności, czy liczby ofiar³⁴.

Stanowisko Unii Europejskiej wobec najemnictwa

Prawo Unii Europejskiej nie zajmuje się regulacjami związanymi z najemnictwem ze względu na to, że pozostawia ono kwestie związane z obronnością w ramach kompetencji wyłącznych poszczególnych Państw Członkowskich zgodnie Traktatem o Unii Europejskiej (dalej: TUE)³⁵). Art. 4 ust. 1 TUE wyszczególniając niektóre z kompetencji wyłącznych państw, przyznaje bezpieczeństwu narodowemu szczególny status. Z tekstu tego przepisu wynika, że Unia nie może podejmować żadnych działań godzących w tożsamość narodową, do której atrybutów należy m.in. prawo regulowania kwestii dotyczących obrony narodowej. Zauważyć należy, iż Parlament Europejski w sytuacji, kiedy występuje konflikt w danym regionie świata to wydaje rezolucje, w których potępia posługiwanie się przez poszczególne państwa najemnikami³⁶.

Podsumowanie

Najemnictwo przywrócone do łask przez PMC jest konsekwencją konfliktów nowego rodzaju, w których to poszczególne państwa nie chcą angażować się w oficjalne działania. W taki sposób prowadzone interwencje w różnych częściach świata będą przybierać na sile. Swoista prywatyzacja przemocy odegra tu decydującą rolę³⁷. Należy zauważyć, że będzie to się działo wbrew tendencjom legislacyjnym prowadzonym na arenie międzynarodowej, które zmierzać będą do delegalizacji najemnictwa. Federacja Rosyjska przeprowadzając działania na Krymie i w Donbasie za pomocą najemników pokazała światu, że procedury międzynarodowe nie są wystarczające. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że na Krymie jako pierwsze pojawiły się jednostki Svarog, prywatnej firmy wojskowej budowanej na wzór francuskiej Legii Cudzoziemskiej. Również Amerykanie korzystają z usług prywatnych firm wojskowych tj. Academia (poprzednio jako Blackwater USA, Blackwater Worldwide oraz Xe Services

³⁴ F. Bryjka, dz.cyt., s. 205.

³⁵ *Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana 2016)* (Dz.U. C 202, 2016).

³⁶ *Sytuacja na Ukrainie (2014/2965(RSP))*, (Dz.U.UE.C.2016.300.27).

³⁷ S. Makki, *Militarisation de l'humanitaire, privatisation du militaire*, „Le Monde diplomatique” 2004, nr 11, s. 29.

LLC)³⁸, TripleCanopy³⁹ oraz DynCorp⁴⁰, które prowadzą działania m.in. w Kolumbii, Peru, Somalii, Liberii i Sudanie Południowym. Tego typu organizacje bardzo szybko rozwijają się, a rynek oferowanych przez nie usług można porównać z branżami wiodącymi w konsumpcji i produkcji. Wskazuje się, że średni roczny dochód firm tego sektora to 200 miliardów dolarów, z tendencją wzrostową na poziomie 7,4% rocznie⁴¹. Jako negatywny skutek tego typu działań należy wskazać, iż korzystanie z prywatnych firm wojskowych niweluje odpowiedzialność władz danego państwa. Interwencje prowadzone zarówno przez Stany Zjednoczone, Federację Rosyjską oraz wiele innych państwa obrazują, jak trudno jest przypisać status agresora, co uniemożliwia dochodzenie państwom swoich praw. Problematyka najemnictwa wymaga podjęcia odpowiednich inicjatyw na arenie międzynarodowej, gdyż w przyszłości owe jednostki mogą być dalej wykorzystywane przez państwa agresywne w celu destabilizacji innych krajów oraz dalszej eskalacji konfliktów. W końcu jedynym argumentem, jakim kierują się tego typu organizacje są korzyści majątkowe. Poza państwami z usług prywatnych firm wojskowych może korzystać każdy, o ile ma tylko odpowiednią ilość pieniędzy, co w przyszłości może doprowadzić do wielu zawirowań politycznych.

Bibliografia:

Akty prawne:

Konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956r., nr 38, poz. 171).

Konwencja o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949r. (Dz. U. z 1956r., nr 56, poz. 175).

Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956r., nr 38, poz. 175).

Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. z 1956r., nr 38, poz. 171).

Międzynarodowa umowa o zwalczaniu, rekrutacji, wykorzystywania, finansowania i szkolenia najemników, Nowy Jork, 4 grudnia 1989 r.

³⁸ Źródło: <https://www.academi.com/pages/about-us/global-reach>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

³⁹ Źródło: <https://constellis.com>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

⁴⁰ Źródło: <http://www.dyn-intl.com>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

⁴¹ P. Woźniak, *Idea „Wielkiej Rosji” budowana przy pomocy Prywatnych Firm Wojskowych?*, źródło: <http://www.rp.pl/artykul/1090935-Idea--Wielkiej-Rosji--budowana-przy-pomocy-Prywatnych-Firm-Wojskowych-.html#ap-1>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r. Zob. także: P. Woźniak, *ONZ ostrzega przed Prywatnymi Firmami Wojskowymi*, źródło: <https://www.wprost.pl/424924/ONZ-ostrzega-przed-Prywatnymi-Firmami-Wojskowymi>, dostęp w dniu: 17.02.2017 r.

Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, (U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 2003).

Sytuacja na Ukrainie (2014/2965, RSP), (Dz.U. UE. C.2016.300.27).

Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana 2016) (Dz.U. C 202, 2016).

Уголовный кодекс Украины, с изменениями от, 21.12.2016 г.

Literatura:

Ballesteros E. B., *Special Rapporteur on use of Mercenaries as a Means of Impeding the Exercise of the Right of Peoples to Self-Determination*, [dostęp online:] <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Mercenaries/SRMercenaries/Pages/SRMercenariesIndex>.

Bilkova V., *Members of Private Military and Security Companies and/as Unlawful Combatants*, „Academy of European Law” 2009.

Danek A., *Bękart wojny*, [dostęp online:] <http://xportal.pl/?p=14684>.

Dunaj B., *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1995.

Fallah K., *Corporate Actors: The Legal Status of Mercenaries in Armed Conflict*, „International Review of the Red Cross” 2006, vol. 88(863).

Garnuszek A., *Prywatne firmy wojskowe - w stronę komercjalizacji wojny*, w: *Współczesne wyzwania dla międzynarodowego prawa humanitarnego*, red. A. Garnuszek, R. Baranowski, Warszawa 2012.

Gołębiowski S., *Status prawny Francuskiej Legii Cudzoziemskiej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2013, nr 3.

Contemporary Challenges to IHL - Privatization of War, [dostęp online:] <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/contemporary-challenges-for-ihl/privatization-war/overviewprivatization.htm>.

Kaciewicz M., *Ihor Kołomojski - król przelewów idzie na wojnę*, [dostęp online:] <http://www.newsweek.pl/swiat/ihor-kolomojski-krol-przelewow-idzie-na-wojne-newsweek-pl,artykuly,285762,1.html>.

Kozłowski A., *Blackwater. Powstanie najpotężniejszej armii najemnej świata*, [dostęp online:] <http://www.stosunki.pl/?q=content/blackwater-powstanie-najpotężniejszej-armii-najemnej-swiata>.

Loveman Ch., *Assesing the Phenomenon of Proxy Intervention*, „Conflict, Security and Development” 2002, vol. 2.

Makki S., *Militarisation de l'humanitaire, privatisation du militaire*, „Le Monde Diplomatique” 2004, nr 11.

Mathieu F., N. Dearden, *Corporate Mercenaries – the Threat of Private Military and Security Companies*, War on Want Development House, Londyn 2006.

Noch J., *Chcesz bić Rosjan w szeregach ukraińskiej armii? Kijów zmienił prawo, by żołnierzami legalnie mogli zostać cudzoziemcy*, [dostęp online:] <http://natemat.pl/157119,chcesz-bic-rosjan-w>

szeregach-ukrainskiej-armii-kijow-zmienil-prawo-by-zolnierzami-legalnie-mogli-zostac-cudzoziemcy.

Ortiz C., *The Private Military Company: An Entity at the Center of Overlapping Spheres of Commercial Activity and Responsibility*, w: *Private Military and Security Companies: Chances, Problems, Pitfalls and Prospects*, red. T. Jäger, G. Kümmel, Wiesbaden 2007.

Rosyjska wojna zastępcza w Donbasie, F. Bryjka, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1(6).

Sokołowski T., *Międzynarodowa ochrona praw człowieka. Zarys*, Warszawa 2004.

Wojciechowski A., *Prywatne firmy wojskowe a międzynarodowa ochrona praw człowieka – stan obecny i perspektywy*, Warszawa 2014.

Woolley P., *Soldiers of Fortune*, „The Common Review” 2007, vol. 5(4).

Worcester M., *Putin's Proxy Warfare Strategy*, „ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security” 2014, nr 282.

Woźniak P., *Idea „Wielkiej Rosji” budowana przy pomocy Prywatnych Firm Wojskowych?*, [dostęp online:] <http://www.rp.pl/artykul/1090935-Idea--Wielkiej-Rosji--budowana-przy-pomocy-Prywatnych-Firm-Wojskowych-.html#ap-1>.

Woźniak P., *ONZ ostrzega przed Prywatnymi Firmami Wojskowymi*, [dostęp online:] <https://www.wprost.pl/424924/ONZ-ostrzega-przed-Prywatnymi-Firmami-Wojskowymi>.

Nota o autorze:

Kacper Mirosław Milkowski – aplikant Olsztyńskiej Izby Adwokackiej, doktorant w Katedrze Prawa Międzynarodowego Publicznego i Penitencjarnego na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Autor publikacji z zakresu prawa międzynarodowego publicznego oraz karnego materialnego.

Zjawisko wojny – przyczyny i ich specyfika

Streszczenie

Artykuł opowiada o wojnie samej w sobie, jej odmianach, przyczynach oraz skutkach. Początkowo próbuje zdefiniować to zjawisko oraz dokonać rozróżnienia wojen. Później ukazuje ich ewolucję na przestrzeni lat oraz pokazać skutki jakie niosą za sobą wojny. W tym celu odnosi się do teoretyków badających wojny oraz faktów o wojnach znanych z historii.

Słowa kluczowe: wojna, ewolucja wojen, przyczyny wojen, skutki wojen.

Summary

Article talks about the phenomenon of war, its forms, causes and consequences. Initially, it attempts to define this phenomenon and to distinguish types of wars. Later shows their evolution through the years, and consequences posed by the war. For this purpose it refers to the theorists studying the phenomenon of war and the facts about the wars which are known from history.

Keywords: war, evolution of wars, the causes of wars, the effects of wars.

Wprowadzenie

Każda wojna ma jakiś wpływ na społeczeństwa oraz państwa, które biorą w niej udział, jak również na otaczające je społeczeństwa. Wojny są często polem do eksperymentów nad technologią, czy też bronią używaną przez wojsko. Mimo, iż każdy konflikt zbrojny przynosi straty zarówno w ludziach jak i straty materialne to mimo wszystko nadal konflikty nader często występują na świecie. Można pokusić się o stwierdzenie, iż są nieodłączną cechą towarzyszącą ludziom na przestrzeni wieków. Praca ta próbuje odpowiedzieć na pytanie: Czym tak naprawdę jest wojna oraz do jakich celów wojna może być wykorzystywana?

W trakcie pisania tej pracy bardzo przydatne okazały się książki autorstwa Carla von Clausewitza „O wojnie”, „O naturze wojny” oraz książka Bolesława Balcerowicza „Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny”, które pozwoliły na zdefiniowanie wojny jako zjawiska. Ze źródeł internetowych niezwykle przydatna okazała się strona Encyklopedii PWN, która pomogła w dotarciu do informacji o różnych typach wojen. Ponadto można wyróżnić wiele stron internetowych o tematyce historycznej, które również przyczyniły się do dopełnienia obrazu jakim jest zjawisko wojny. Metodami badawczymi wykorzystanymi w trakcie pisania pracy były metoda historyczna, behawioralna oraz analizy.

Zjawisko wojny – przyczyny i ich specyfika

Wojna to niewątpliwie zjawisko, które związane jest z olbrzymim złem. Nie ma się co dziwić, ponieważ wojny oraz wszelkie konflikty zbrojne zawsze powodują straty w ludziach czy mieniu. Wojna towarzyszy człowiekowi od zarania dziejów, o czym wiemy z historii. Wszelkie wojny, konflikty zbrojne są nieetyczne ze swej natury, gdyż przynoszą nie tylko śmierć, grabieże, straty materialne, itp., ale często pokazują niezdrowe myślenie osób rozpoczynających wojny. Mogą o tym świadczyć słowa Carla von Clausewitza, który mawiał, że „wojna jest jedynie kontynuacją polityki innymi środkami”¹, a wiadomo, iż polityka zawsze jest prowadzona przez jakieś osoby, a więc przez polityków, wcześniej również dowódców wojskowych, itp.

By móc rozpocząć rozważania na temat wojny najpierw należy ją zdefiniować. „Według Encyklopedii Popularnej PWN”, wojna to: „zjawisko społeczne, którego dominującą cechą jest walka zbrojna między państwami, klasami lub grupami społecznymi;

¹ C. von Clausewitz, *O naturze wojny*, Warszawa 2007, s. 7.

prawo międzynarodowe zajmuje się przede wszystkim wojną między państwami; ze względu na cele polityczne rozróżnia się wojny sprawiedliwe (wojny w obronie przed napaścią, wojny o wyzwolenie społeczne i narodowe) i wojny niesprawiedliwe (agresywne, zaborcze); ze względu na zasięg terytorialny wojny mogą być lokalne i światowe (obejmujące więcej niż jeden kontynent). Zagadnieniami wojny w prawie międzynarodowym zajmuje się prawo przeciwwojenne (zakaz wojen) i prawo wojenne (wojenne prawa i zwyczaje)”². Jest to oczywiście tylko jedna z definicji wojny. Inne odnoszą się do rodzaju broni używanego w trakcie konkretnych wojen, miejsc, w których wojny się odbywają, itd. Jednakże najczęściej można się spotkać z definicjami bardzo ogólnymi. Warto jednak pokusić się o bardziej klasyczne definicje wojny. Wspomniany już Carl von Clausewitz określił wojnę jako „akt przemocy, którego celem jest zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli”³. Ta definicja, mimo iż pochodzi z XIX wieku, jest bardzo trafna i wręcz ponadczasowa, ponieważ w prosty i trafny sposób ujmuje to zjawisko.

Klasyczne definicje wojny są niezwykle wartościowe, niemniej jednak należy spojrzeć na wojnę przez pryzmat współczesnych naukowców oraz badaczy tematyki militarnej i obronnej. Zdaniem generała Bolesława Balcerowicza należy rozróżnić wojnę od konfliktu zbrojnego. Traktuje on wojnę jako zjawisko o znacznie węższym zakresie przedmiotowym niż konflikt zbrojny. Jego zdaniem wojna jest, jedną z form konfliktu zbrojnego, jest terminem o węższym niż konflikt zakresie przedmiotowym. Konflikt zbrojny jest elementem nieodzownym dla zaistnienia wojny, ale nie każdy konflikt musi przerodzić się w wojnę”⁴. Idąc tym tropem należałoby uznać, że wojna jest szczególną formą konfliktu zbrojnego. Jan Białocerkiewicz uznaje, iż wojna jest specyficznym stanem stosunków między państwami. Zaśpowstały między danymi państwami konflikt jest rozwiązywany na gruncie dotychczasowej polityki rozwiązywany jest za pomocą sił politycznych, militarnych i gospodarczych, jakimi te państwa dysponują⁵.

Jednak mówiąc o wojnie należy zadać sobie pytanie: w jaki sposób powstaje wojna? Logiczne wydaje się, że wojna jest wynikiem pewnego procesu, którego początkiem musi być konflikt. Według Współczesnego słownika języka polskiego konflikt oznacza „zetknięcie się sprzecznych, wykluczających się nawzajem dążeń, działań, poglądów; niezgodność, sprzeczność, antagonizm”⁶. Wojny prowadzone są przez minimum dwie

² *Encyklopedia popularna PWN*, red. D. Kalisiewicz, Warszawa 1998, s. 947.

³ C. von Clausewitz, *O wojnie*, Lublin 1995, s. 211.

⁴ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010, s. 152.

⁵ J. Białocerkiewicz, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*, Olsztyn, 2005, s. 440.

⁶ *Współczesny słownik języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, s. 447.

skłócone ze sobą strony, które są de facto stronami pewnego konfliktu, który narósł między nimi. Mimo wszystko sam konflikt nie musi oznaczać rozpoczęcia wojny, ponieważ konflikt wyraża pewną różnicę stanowisk – bardzo przeciwstawną. Idąc tym tropem należałoby zastanowić się co mogłoby przyczynić się do wybuchu wojny, konfliktu zbrojnego. Według B. Balcerowicza warunkiem koniecznym do zaistnienia wojny jest jeszcze kryzys, a więc stan niestabilności, który można podzielić na cztery poziomy: ogólny, społeczny, polityczny oraz polityczno-militarny. Przy czym ten ostatni może przerodzić się w wojnę⁷.

We wstępie zostało wspomniane, że wojny prowokowane są przez ludzi, ich egoizm, agresję, dążenie do zdobycia władzy. Już w Thomas Hobbes w swym dziele „Lewiatan, czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego” dostrzegł problem egoizmu ludzkiego. Stwierdził w nim, że ludzie kierują się w swych poczynaniach rywalizacją, nieufnością oraz rządzą sławą⁸. Idąc tym tropem, można dostrzec, iż nawet pojedynczy akt agresji jednego człowieka, który wyrządza krzywdę innemu człowiekowi, może doprowadzić do wybuchu wojny. Znakomitym przykładem może być zabójstwo arcyksięcia Franciszka Ferdynanda, przez GavriloPrincipa 28 czerwca 1914 r. Oczywiście Gavrilo Princip nie działał samotnie w trakcie zamachu, jednakże to on zastrzelił następcę tronu Austro-Węgier, co w konsekwencji wywołało lawinę działań rządów europejskich i doprowadziło do wybuchu I wojny światowej⁹.

Świat ze swej natury jest bardzo złożony. Na ziemi funkcjonują różnorodne państwa, kultury, religie, ideologie. Nie postrzegają one świata w taki sam sposób, co daje naturalne podłoże do powstawania różnych konfliktów. Faktem jest, że nie wszystkie miejsca na świecie są regionami konfliktogennymi. Tutaj za przykład można podać chociażby znaczną część Europy. Jednakże wiele miejsc jest wręcz symbolem wojny i wszelakich konfliktów, np. region Bliskiego Wschodu.

Co zatem jest powodem wojen oraz konfliktów? W książce „Konflikty współczesnego świata” wymieniono trzy przyczyny wojen: czynniki ekonomiczne, polityczne i ideologiczne¹⁰. Przykładem wojny, w której czynnik ekonomiczny odegrał dużą rolę, była wojna domowa w Sierra Leone tocząca się w latach 1991 – 2002¹¹. Na stronie

⁷B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010, s. 142 – 145.

⁸T. Hobbes, *Lewiatan czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, Warszawa 2009, s. 206.

⁹B. Wołoszański, *Ten okrutny wiek*, Warszawa 1995, s. 7-18.

¹⁰*Konflikty współczesnego świata*, red. R. Borkowski, Kraków 2001, s. 42.

¹¹P. Wilczyński, *Uwarunkowania geograficzne i zróżnicowanie regionalne konfliktów zbrojnych na świecie po drugiej wojnie światowej*, Łódź 2011, s. 106-107.

internetowej National Geographic, w artykule pod tytułem „Sierra Leone: Krew za diamenty” możemy przeczytać opis owej wojny. Udowodniono w nim, że ta wojna spowodowana była czynnikiem ekonomicznym. „A wszystko z powodu diamentów. To one odegrały kluczową rolę w rozwoju gospodarczym w latach 60. i 70., przyczyniając się do wzrostu znaczenia sektora górniczego. Przez lata były źródłem bogactwa kolejnych dyktatorów i obiektem pożądania ich przeciwników, prowadząc w końcu do krwawej wojny domowej. W wyniku trwającego 11 lat konfliktu nazywanego „najokrutniejszym w najnowszej historii Afryki” zginęło ponad 50 tys. osób, a miliony zostało zmuszonych do opuszczenia domów. Świat obiegły szokujące zdjęcia i relacje dziecięcych żołnierzy¹². Przykładem wojny wywołanej przez czynnik polityczny może być wojna domowa w Libii, która trwała od 15 lutego do 23 października 2011 roku. „Bezpośrednią przyczyną wybuchu powstania w Libii były rewolucje toczące się w krajach sąsiednich – w Tunezji (17 grudnia 2010– 13 stycznia 2011 r.) i w Egipcie (25 stycznia – 13 lutego 2011 r.). Zakończyły się one odsunięciem od władzy tamtejszych przywódców: Zin Al-Abidina Ben Aliego i Hosniego Mubarak, dając mieszkańcom obu krajów nadzieję na głębokie zmiany. Oba te państwa były rządzone autorytarnie, a ich przywódcy rekompensowali brak swobód obywatelskich – prozachodniością i wskazywali, że muszą łamać prawa człowieka, gdyż ich oponentami są fundamentaliści islamscy. Oczekiwali, że Zachód nie będzie zbyt mocno ich potępiać, gdyż działają również w jego interesie. Faktycznie, część opozycjonistów w krajach arabskich atakowała niedemokratyczne rządy z pozycji ortodoksyjnego islamu – jednak większość społeczeństwa domagała się po prostu ukroczenia korupcji, samowoli administracji i wzrostu poziomu życia do tego, jaki ci ludzie widzieli na Zachodzie”¹³. Ostatni z wymienionych wcześniej czynników, czyli czynnik ideologiczny, we współczesnych wojnach jest widoczny nader często. Znaną wojną, w której odegrał on ważną rolę, była wojna domowa w Rosji trwająca w latach 1917-1922¹⁴. „W następstwie wojny domowej w Rosji dokonano trwałych zmian ustrojowych, republiki stały się państwami bolszewickimi z monopartyjnym systemem politycznym”¹⁵.

Wszystkie wojny, konflikty zbrojne zawsze odbywały się na jakimś terytorium. Bywały wojny, które swym zasięgiem dotykały niewielkiego obszaru, ale historia pamięta wojny o zasięgu znacznie większym, obejmującym kilka państw, a nawet wojny

¹² Źródło: <http://www.national-geographic.pl/traveler/artykuly/pokaz/sierra-leone-krew-za-diamenty>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

¹³ P. Tarczyński, *Libijska wojna domowa i międzynarodowa interwencja 2011 roku – podstawy społeczeństw Libii i Zachodu*, Wrocław 2011, s. 153-154.

¹⁴ Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Rosja-Historia;4383802.html>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

¹⁵ Źródło: <http://historion.pl/wojna-domowa-w-rosji-historia-rosji>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

obejmujące kilka kontynentów. Od zasięgu konfliktu zależy stopień zaangażowania państw w owe konflikty. Wojny lokalne nie będą wciągać dużej ilości państw w owe konflikty, jednak wojny regionalne lub globalne będą już powodowały włączenie się większej ilości krajów, często nie tylko zbrojnie. Szwecja, która nie uczestniczyła zbrojnie w II wojnie światowej, pomagała III Rzeszy, chociażby dostarczając jej surowce potrzebne podczas wojny, np. rudę¹⁶. W książce „Konflikty współczesnego świata” znajdują się trzy grupy konfliktów z uwagi na zasięg oraz stopień zaangażowania w nie państw. Pierwszą z nich stanowią konflikty globalne, drugą tworzą konflikty regionalne, trzecia grupa to konflikty lokalne¹⁷. Jeżeli mowa o pierwszej z grup, a więc konfliktach globalnych, to od razu na myśl przychodzą dwie wojny światowe, a więc I wojna światowa (1914-1918) oraz II wojna światowa (1939-1945). Obydwie te wojny wywołały napięcia globalne, zaangażowały się w nie ówczesne światowe mocarstwa. Na szczęście były to jedyne wojny o takim zasięgu, miały one miejsce na kilku kontynentach, wskutek każdej z nich zginęły miliony osób. Przykładów drugiej wspomnianej grupy konfliktów zbrojnych, czyli konfliktów regionalnych, jest znacznie więcej. Do tej grupy zaliczamy, np. wojnę wietnamską (1965-1973)¹⁸. Ów konflikt w działania zbrojne wciągnął wiele państw i wywarł duży wpływ na późniejsze stosunki międzynarodowe. Do grupy ostatniej, czyli konfliktów lokalnych, można zaliczyć konflikt między Indiami i Chinami, który w roku 1962 skutkował wojną. Fundamentem tego konfliktu był spór o terytoria¹⁹.

Wojny stawały się często miejscem, gdzie wykorzystywano nowe technologie oraz nowe rodzaje broni, które dotychczas nie były stosowane podczas konfliktów. Najbardziej przełomowymi konfliktami zbrojnymi pod względem innowacji wojskowych były niewątpliwie dwie wojny światowe. Podczas I wojny światowej dokonano pierwszego skutecznego użycia broni chemicznej. „22 kwietnia 1915 roku w niemieckim ataku gazowym pod Ypres zginęło 350 żołnierzy francuskich, a tysiące straciło wzrok lub odniosło ciężkie obrażenia płuc. Tego dnia narodziła się wojna chemiczna”²⁰. Również podczas I wojny światowej pierwszy raz użyto czołgów. Miało to miejsce podczas bitwy nad Sommą (1 lipca – 18 listopada 1916). Nie było to bardzo skuteczne użycie tego

¹⁶ Źródło: <http://historia.focus.pl/swiat/szwecja-najlepszy-sojusznic-hitlera-1195>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

¹⁷ R. Borkowski (pod red.), *Konflikty współczesnego świata*, Kraków 2001, s. 40.

¹⁸ Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wojna-wietnamska;3997527.html>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

¹⁹ Źródło: <http://www.konflikty.pl/aktualnosci/wiadomosci/indyjsko-chinski-problem-graniczny>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²⁰ Źródło: <http://historia.newsweek.pl/gazy-bojowe-ypres-newsweek-pl,artykuly,284592,1.html>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

rodzaju broni, ponieważ czołgi były bardzo wolne i często się psuły²¹. Także podczas I wojny światowej po raz pierwszy zastosowano miotacze ognia na polu bitwy. Podczas bitwy pod Hooge (Belgia) 30 lipca 1915 roku wojska niemieckie po raz pierwszy zastosowały ten rodzaj broni²². Również łodzie podwodne zostały użyte po raz pierwszy w czasie I wojny światowej. 7 maja 1915 roku parowiec transatlantycki *Lusitania* został storpedowany przez jeden z niemieckich okrętów podwodnych²³. Mówiąc o innowacyjnych technologiach podczas wojen, nie sposób pominąć II wojnę światową. Ta wojna rozwinęła wszystkie dotychczas znane technologie i techniki wojskowe oraz różne rodzaje broni. Jednak gdy mowa o II wojnie światowej, trzeba pamiętać o pierwszym w historii użyciu broni atomowej. Ataków z użyciem broni atomowej dokonały Stany Zjednoczone na Japonię w 1945 roku. Pierwszy nastąpił 6 sierpnia na Hiroszimę, a drugi 9 sierpnia na Nagasaki²⁴. Również w trakcie II wojny światowej po raz pierwszy zastosowano napalm. Użyły go wojska amerykańskie podczas nalotów na wyspę Tinian 23 lipca 1944 roku²⁵. Zastosowanie nowych rodzajów broni podczas różnych wojen to temat bardzo rozległy, nie sposób wspomnieć o nich wszystkich. Można by znaleźć dowody na pierwsze użycie takich broni, jak miecz, łuk, pistolet, pierwszych rodzajów bomb. Jednak idąc tym tropem, trzeba by pokusić się o odnalezienie genezy każdego rodzaju broni, od broni białej do broni masowego rażenia. Jednak taki rodzaj badań na tym poziomie byłby nieprawidłowy.

Badając tematykę wojen nie sposób pominąć kwestii wojny w ujęciu prawnym. Patrząc na wojnę z tej perspektywy wojną jest stan w jakim dane podmioty prawa międzynarodowego się znajdują. Tak więc państwa będące ze sobą w stanie wojny wcale nie muszą prowadzić między sobą walk zbrojnych²⁶. Bardzo dobrym przykładem jest wojna koreańska, która de facto trwa do tej pory, chociaż działania zbrojne między Koreą Północną, a Koreą Południową już dawno zostały zakończone, po przez podpisanie 27 lipca 1953 roku porozumienia rozejmowego. Rozejm ten zakończył jedynie działania wojenne

²¹ Źródło: <http://www.history.com/this-day-in-history/tanks-introduced-into-warfare-at-the-somme>, dostęp w dniu: 25.02. 2017 r.

²² Źródło: <http://www.history.com/this-day-in-history/battle-of-hooge>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²³ Źródło: <http://www.history.com/this-day-in-history/germany-resumes-unrestricted-submarine-warfare>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

²⁴ S. Gowin, *Hiroszima i Nagasaki*, Kielce 2005, s. 9.

²⁵ Źródło: <http://www.globalsecurity.org/military/systems/munitions/napalm-war.htm>, dostęp w dniu: 25.02. 2017 r.

²⁶ *Podstawowe kategorie bezpieczeństwa narodowego*, red. A. Żukowski, M. Hartliński, W.T. Modzelewski, J. Więclawski, Olsztyn 2015, s. 264.

między obiema Koreami. To oznacza, że stan wojny między Koreą Północną a Koreą Południową trwa nadal²⁷.

Wiele publikacji naukowych wskazuje na odróżnienie wojen współczesnych od wojen, które miały miejsce kilka dekad temu. Wszystkie źródła wskazują, że współczesne wojny i konflikty zbrojne zaistniały po 1990 roku, czyli po rozpadzie systemu komunistycznego ówczesnej jego formie. Charakterystyką współczesnych konfliktów zbrojnych jest przede wszystkim zaprzestanie konfliktów, które były generowane przez rywalizację dwóch mocarstw. Ponadto zauważono zwiększenie się konfliktów oraz wojen o charakterze wewnętrznym. Zaostrzyły się konflikty ideologiczne oraz o charakterze religijnym. Odnotowuje się znacznie większy odsetek strat i zniszczeń wśród ludności cywilnej oraz trudności w pokojowym rozwiązywaniu konfliktów²⁸. Warto zaznaczyć, że wiele współczesnych konfliktów jest rozwiązywanych za pomocą instytucji oraz organizacji międzynarodowych. Spowodowane jest to tym, iż konflikty te są bardzo złożone, a to z kolei niezwykle komplikuje ich rozwiązanie przez strony danego konfliktu. Wiele spośród współczesnych konfliktów było lub jest nadal rozwiązywanych za pomocą Organizacji Narodów Zjednoczonych.

W dzisiejszych czasach konflikty zbrojne oraz wojny kojarzą się z terroryzmem, ponieważ akty terrorystyczne często dokonywane są na terenach ogarniętych wojnami, chociażby na Bliskim Wschodzie. Ale nie można zapomnieć o najstraszniejszym akcie terrorystycznym, a więc ataku na wieże WTC i Pentagon 11 września 2001 roku. Czym jest terroryzm? Jest wiele definicji terroryzmu od mało obszernych, aż po definicje bardzo rozbudowane. Na polskiej stronie Ośrodka Informacji ONZ można znaleźć następującą definicję terroryzmu. „Terroryzm [łac.], różnie umotywowane ideologicznie, planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup skutkujące naruszeniem istniejącego porządku prawnego, podjęte w celu wymuszenia od władz państwowych i społeczeństwa określonych zachowań i świadczeń, często naruszające dobra osób postronnych. Działania te realizowane są z całą bezwzględnością, za pomocą różnych środków (przemoc fizyczna, użycie broni i ładunków wybuchowych), w celu nadania im rozgłosu i celowego wytworzenia lęku w społeczeństwie”²⁹. Bruce Hoffman w książce „Oblicza terroryzmu” datuje początek znanego ze współczesnych mediów nowoczesnego, międzynarodowego terroryzmu na dzień 22 lipca 1968 roku. Wtedy

²⁷ J. Rurarz, *Historia Korei*, Warszawa 2008, s. 364 – 365.

²⁸ B. Balcerowicz, dz.cyt., Warszawa 2010, s. 153 – 154.

²⁹ Tamże, s. 141.

to trzech uzbrojonych terrorystów z Palestyny należących do Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny porwało samolot izraelskich linii lotniczych El Al, który leciał z Rzymu do Tel Awiwu, zmusiło załogę do zmiany kursu oraz żądało od rządu Izraela wymiany zakładników na palestyńskich terrorystów uwięzionych w Izraelu³⁰. W dzisiejszych czasach często można przeczytać w prasie lub usłyszeć w radiu lub telewizji o tzw. „wojnie z terroryzmem”. To sformułowanie pojawiło się po wspomnianych już atakach terrorystycznych z 11 września 2001 roku, które dotknęły Stany Zjednoczone. Po atakach na WTC doszło do historycznego sojuszu Stanów Zjednoczonych i Rosji, które przyznały sobie prawo do „wojny z terroryzmem”. Skutkiem takiego posunięcia było zatarcie granic między tym co jest, a co nie jest wojną³¹. To właśnie tzw. „wojna z terroryzmem” sprowokowała wiele konfliktów i akcji zbrojnych. Niewątpliwie XXI wiek obfituje w akty terrorystyczne, które sięgnęły wielu zakątków świata. Wszystkie akty terrorystyczne doprowadzają do starć i konfliktów między terrorystami, a osobami, grupami etnicznymi, państwami, które zostały zaatakowane. Istnieje przez to obawa, że w przyszłości jeden akt terroru może doprowadzić do poważnej wojny, a co za tym idzie, do poważnego zagrożenia nawet na skalę światową.

XXI wiek to czas gwałtownego rozwoju, ewolucji praktycznie każdego elementu życia od najprostszych dziedzin, do tych bardziej złożonych. Podobnie jest ze współczesnymi wojnami, które również nieustannie ewoluują, łącząc ze sobą różne elementy. Takim przykładem nowego rodzaju wojen są wojny hybrydowe. Według Słownika Języka Polskiego hybryda to „połączenie w jedną całość różnych części, składników, wykluczających się gdy funkcjonują oddzielnie”³². Jeżeli hybryda łączy ze sobą różne składniki, które oddzielnie nie są ze sobą kompatybilne, to czym będzie wojna hybrydowa? Zgodnie z definicją dostępną na stronie Akademii Obrony Narodowej wojna hybrydowa to „wojna łącząca w sobie jednocześnie różne możliwe środki i metody przemocy, w tym zwłaszcza zbrojne działania regularne i nieregularne, operacje w cyberprzestrzeni oraz działania ekonomiczne, psychologiczne, kampanie informacyjne (propaganda) itp.”³³. Wiek XXI przez rozwój technologii, takich jak np. Internet w pełni umożliwia prowadzenie takich wojen, ponieważ Internet daje bardzo ogromne możliwości pod względem przekazywania informacji, szczególnie tych, które mają służyć

³⁰ B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 2001, s. 64.

³¹ B. Balcerowicz, dz.cyt., s. 141.

³² Źródło: <http://sjp.pl/hybryda>, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

³³ Źródło: <http://www.aon.edu.pl/events/event/konferencja-naukowa-wojna-hybrydowa-i-agresja-ponizej-progu-wojny-mozliwe-zagrozenia-i-wyzwania-dla-bezpieczenstwa-narodowego-rp>, dostęp w dniu: 27.02.2017 r.

propagandzie. Jest dużo przykładów wojen hybrydowych, również pojawiło się wiele publikacji naukowych odnośnie tego rodzaju wojen. Obecnie praktycznie każda z wojen mogłaby zostać uznana za wojnę hybrydową. Jest to spowodowane wieloma czynnikami, ale głównym jest fakt dużej możliwości używania propagandy medialnej (szczególnie za pomocą Internetu), a resztę czynników wojny hybrydowej (np. działania ekonomiczne) można uzyskać w efekcie zwyczajnego toku działań wojny. Przykładem wojny hybrydowej jest konflikt na wschodniej Ukrainie (wojna w Donbasie), która trwa od 2014 roku. W tej wojnie oprócz zwykłych działań militarnych mieliśmy do czynienia z blokadami ekonomicznymi, czy też propagandą rozpowszechnianą w sieci³⁴. Dlatego można uznać ten konflikt za dobry przykład wojny propagandowej. Przykład wojny na Ukrainie niejako potwierdza przypuszczenia generała Balcerowicza. Generał Bogusław Balcerowicz dostrzega trend, w którym wojny przeradzają się w „wojny informacyjne”, „wojny wirtualne”. Ma to swoje podłoże w globalnych zmianach, które można zaobserwować we współczesnym świecie. Proces globalizacji doprowadził do zwiększenia wartości informacji, których utrata może wiązać się z wysokimi kosztami, a co za tym idzie stały się one łatwym celem ataków. Dlatego też nowoczesne sposoby walki będą łączyły się z walką w cyberprzestrzeni. Możliwe, że przyszłe wojny konwencjonalne bez zastosowania „wojny informacyjnej” okażą się mało skuteczne, zaś realną siłą ukażą te strony konfliktu, które będą potrafiły lepiej wykorzystać narzędzia walki w cyberprzestrzeni. Trzeba również zauważyć, że współczesne techniki walki pozwalają na dokonanie precyzyjnych ataków środkami konwencjonalnymi na poszczególne cele. Tym samym dezawuuje to możliwości użycia broni masowego rażenia ale oczywiście nie wyklucza możliwości jej użycia³⁵.

Zakończenie

Zjawisko wojny można rozpatrywać na różne sposoby i każdy z nich może być niezwykle interesujący pod względem naukowym. Jednak trzeba pamiętać o tym, że każda wojna to zupełnie inna, osobna historia. Wojny inaczej odczuwane są przez osoby walczące na frontach, rodziny tych osób, jeńców, zwykłych cywili. Każda wojna przynosi ze sobą jednak straty, zarówno te materialne, jak również te znacznie bardziej cenne, straty w ludziach, których wycenić w żaden sposób się nie da. Mimo, iż obecnie istnieje trend, by świat był bardziej bezpieczny, a wszelkie spory rozstrzygać bezkonfliktowo,

³⁴ Źródło: http://blog.centruminicytyw.org/2015/03/wojna_hybrydowa, dostęp w dniu: 25.02.2017 r.

³⁵ B. Balcerowicz, dz.cyt., s. 176 – 182.

to jednak nadal mamy do czynienia z wojnami, które są podyktowane różnymi przyczynami. Wojny towarzyszyły człowiekowi od zarania dziejów i może dlatego nie jest łatwo uwolnić się od tego zjawiska również we współczesnym świecie.

Znając specyfikę wojen ciężko jest jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie badawcze, ponieważ każda wojna jest inna. Jednakże można odnaleźć ich wspólny mianownik wojen, którym jest pokonanie swojego wroga, lub wrogów w celu osiągnięcia własnych korzyści, które są ostatecznym celem wojny. Oczywiście te korzyści mogą być różne od politycznych poprzez ekonomiczne na czynniki ideologiczne kończąc. Dlatego też nie sposób potwierdzić słów Carla von Clausewitza, który mówił, że wojna jest swego rodzaju kontynuacją polityki.

Bibliografia:

- Balcerowicz B. *Siłły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010.
- Białocerkiewicz J. *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*, Olsztyn 2005.
- Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1998.
- Gowin S. *Hiroshima i Nagasaki*, Kielce 2005.
- Hobbes T., *Lewiatan czyli Materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, Warszawa 2009.
- Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 2001.
- Konflikty współczesnego świata*, red. R. Borkowski, Kraków 2001.
- Ruraz J. *Historia Korei*, Warszawa 2008.
- Tarczyński P., *Libijska wojna domowa i międzynarodowa interwencja 2011 roku – podstawy społeczeństw Libii i Zachodu*, Wrocław 2011.
- Von Clausewitz C., *O naturze wojny*, Warszawa 2007.
- Von Clausewitz C., *O wojnie*, Lublin 1995.
- Wilczyński P., *Uwarunkowania geograficzne i zróżnicowanie regionalne konfliktów zbrojnych na świecie po drugiej wojnie światowej*, Łódź 2011.
- Wołoszański B., *Ten okrutny wiek*, Warszawa 1995.
- Współczesny słownik języka polskiego*, Warszawa 1996.
- Podstawowe kategorie bezpieczeństwa narodowego*, red. A. Żukowski, M. Hartliński, W. Modzelewski, J. Więclawski, Olsztyn 2015.
- <http://www.aon.edu.pl>.
- <http://www.blog.centruminicytyw.org>.
- <http://www.encyklopedia.pwn.pl>.
- <http://www.globalsecurity.org>.
- <http://www.historia.focus.pl>.

<http://www.historion.pl>.

<http://www.history.com>.

<http://www.konflikty.pl>.

<http://www.national-geographic.pl>.

<http://www.historia.newsweek.pl>.

<http://www.sjp.pl>.

Nota o autorze:

Emil Berebecki – absolwent (lic.) kierunku Bezpieczeństwo Narodowe na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Obecnie student II stopnia Bezpieczeństwa Wewnętrznego na Uniwersytecie Warszawskim. Zainteresowania: obronność, socjologia oraz polityka.

***Milicja Obywatelska w zwierciadle własnej pamięci.
Analiza narracji wspomnieniowych byłych funkcjonariuszy MO a ich
miejsce w pamięci społecznej***

Streszczenie:

Artykuł jest poświęcony rekonstrukcji zachowań w powojennej rzeczywistości społecznej wśród funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej oraz dedykowanych im narracjom. W pierwszej części artykułu, analizując materiały źródłowe (akta, nagrania radiowe, treści książek jubileuszowych, pamiętniki) autorka rozpatruje funkcje, jakie pełniły narracje wspomnieniowe w budowaniu tożsamości klasowej formacji Milicji Obywatelskiej. W drugiej części, na podstawie wypowiedzi medialnych, autorka analizuje miejsce, jakie formacja Milicji Obywatelskiej zajmuje w pamięci społecznej.

Słowa kluczowe: Milicja Obywatelska, historia społeczna, pamięć społeczna, tożsamość klasowa.

Summary: The article is devoted to the reconstruction of post-war reality of social behavior among the Citizen's Militia, and devoted to narratives which was dedicated to them. In the first part of the article, analyzing the source materials (files, recording radio content, jubilee books, diaries), the authoress examines the functions which played narrative memoirs in building of Citizen's Militia class identity. In the second part, on the basis of statements in media, the authoress analyzes the place that formation of Citizen's Militia takes place in a social memory in modern Poland.

Keywords: Citizen's Militia, social history, social memory, class identity.

Narracje wspomnieniowe funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej stanowią interesujący i jeszcze niezbadany obszar historii kulturowej Polski Ludowej. MO była analizowana w kontekście jej roli w umacnianiu systemu politycznego państwa. Brakuje natomiast naukowej refleksji nad źródłami tworzonymi przez samych milicjantów. W celu poznania i zrozumienia ich motywacji, identyfikacji i postaw należy podjąć badania nad tym obszarem. Umożliwi to rzetelne przedstawienie problemu w sposób wolny od wartościowania.

Celem artykułu jest rekonstrukcja zachowań i sposobu myślenia o powojennej rzeczywistości społecznej wśród funkcjonariuszy MO oraz narracji im poświęconych, szczególnie w kontekście debaty publicznej toczonej od drugiej połowy 2016 roku. Pamiętniki i różne formy retrospektywne, np. audycje radiowe z uczestnictwem funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej stanowiły istotną społecznie funkcję budowania tożsamości klasowej wśród mundurowych. Sfera związana z funkcjonowaniem pionu służb bezpieczeństwa w PRL (poza analizowanymi w literaturze tekstami popkultury) wydaje się nie współgrać ze społecznymi schematami poświęconymi PRL przez Polaków: sentymentowi i nostalgii¹. Będę przekonywała, że narracje wspomnieniowe publikowane w PRL-u za pośrednictwem mediów, nie pełniły funkcji czysto propagandowej i perswazyjnej. Miały jednak wpływ na budowę spójnej przynależności klasowej wśród funkcjonariuszy MO, czego dowiodę podczas analizy nielicznych źródeł, zawierających wypowiedzi funkcjonariuszy MO. Ponadto, w świetle współczesnych wydarzeń i debaty publicznej w Polsce poświęconej Milicji Obywatelskiej i Korpusowi Służb Bezpieczeństwa w czasach PRL-u, zastanowię się nad miejscem w pamięci społecznej, jakie wówczas i obecnie zajmuje Milicja Obywatelska. Przeanalizuję też praktyki i strategie narracyjne budujące współczesny obraz MO.

W artykule posługiwałam się metodą biograficzną, którą ujmuję jako: *metoda wykorzystywania dokumentów osobistych (...) do badania postaw, zachowań i procesów społecznych*². Kluczowym aspektem artykułu jest panorama społeczno-kulturowa, której obraz wynika z treści zapisków i wypowiedzi funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej. Pamiętniki, wspomnienia oraz wspomnienia fabularyzowane pisane i opowiadane przez byłych funkcjonariuszy MO oraz Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, wydawane

¹ Odnoszę się do tez postawionych przez Małgorzatę Roeske. Zob.: M. Roeske, *Moda czy nostalgia? O tym, jak PRL funkcjonuje w wyobraźni społecznej współczesnych Polaków*, Kultura Popularna, 2014, nr 2, s. 140-151.

² P. Rodak, *O biografii tych, którzy nie mają biografii*, [w:] *Biografia. Historiografia dawniej i dziś. Biografia nowoczesna, nowoczesność biografii*, red. R. Kasperowicz, E. Wolicka, Lublin 2005, s. 232

w formie książek, publikowane na łamach prasy codziennej i czasopism branżowych oraz audycje radiowe są głównymi materiałami, na których opierałam swoje badania. Cennym źródłem informacji poświęconym wspomnieniom Milicjantów były nagrania zgromadzone w Narodowym Archiwum Cyfrowym, dokumenty Archiwum Akt Nowych oraz zasoby polskiej Kroniki Filmowej. Pomocne okazały się materiały internetowe, których treść oscyluje wokół strategii pamiętnikarskich w Polsce Ludowej.

Problemy związane z Milicją Obywatelską, rozumianą jako mundurowa formacja państwowa o charakterze policyjnym, a dla potrzeb artykułu – figura retoryczna, była dotychczas rozpatrywana z perspektywy historycznych uwarunkowań kształtowania tożsamości formacji³, konotacji społeczno-politycznych⁴ czy okoliczności o charakterze prawno-administracyjnym⁵. W literaturze szeroko opisane są analizy treści popkulturowych dedykowanych Milicji Obywatelskiej oraz archetypicznemu wzorcowi funkcjonariusza Polski Ludowej. Te, zgodnie z oczekiwaniami, są poświęcone propagandowej i perswazyjnej funkcji tekstów kultury: komiksów⁶ czy seriali telewizyjnych⁷. Na osobną uwagę zasługują narracje wpisujące się w nurt współczesnej literatury wspomnieniowej o orientacji etnograficznej wraz z ruchem pamiętnikarskim, zapoczątkowanym na fali przemian październikowych w 1956 roku przez Floriana Znanieckiego⁸.

Wspomnienia a propaganda

Wspomnienia (zarówno te pisane jak i mówione) byłych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej stanowiły istotny element propagandy komunistycznej w latach 1945-1989. Od zawiązania struktur MO, na mocy dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 7 października 1944 roku o Milicji Obywatelskiej, wspomnienia milicjantów (lub wywiady o charakterze retrospektywnym) wzbogacały audycje radiowe⁹,

³ R. Szczypta-Szczęch, *Trudne dziedzictwo. Poszukiwanie i budowanie pamięci historycznej w policji w latach 1990-2004*, Kultura i Polityka, 18/2015, s. 55-67.

⁴ P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL*, Studia Prawnoustrojowe, 2005/4, Toruń 2003, s. 135-137.

⁵ P. Krysiak, *Policja Państwowa, Milicja Obywatelska, Policja motywowanie i karanie: zarys*, [w:] *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa w świetle potrzeb bezpieczeństwa państwa*, T. 2, *Prawne aspekty przygotowania grup dyspozycyjnych państwa*, s. 95-114.

⁶ Zob.: H. Ciszewska, *Komiks na usługach władzy*, [w:] *Media w społeczeństwie informacyjnym*, red. E. Jaska, Warszawa 2010, T. II., s. 23-27.

⁷ K. Wajda, *07 wciąż się zgłasza: Sławomir Borewicz – nasz chłopak w MO*, „Kultura Popularna” 2004, nr 4, s. 41-49.

⁸ D. Wierchoś, *Zwyczajne życie zwykłych ludzi. Losy archiwum Towarzystwa Przyjaciół Pamiętnikarstwa*, 10 kwietnia 2008, źródło: <https://histmag.org/Zwyczajne-zycie-zwyklych-ludzi.-Losy-archiwum-Towarzystwa-Przyjaciol-Pamietnikarstwa-1750>, dostęp w dniu: 02.02.2017 r.

⁹ „Dla nich wojna trwała nadal” – wspomnienia na temat pierwszych lat po wyzwoleniu na Rzeszowszczyźnie: trudności w organizowaniu władzy ludowej, walki z bandami, przebieg reformy rolnej.

stanowiły trzony artykułów prasowych, notatek, z czasem dając przyczynek do zawiązania zupełnie nowej formy powieści kryminalnej – powieści milicyjnej¹⁰. Wypowiedzi Milicjantów budowały utrzymane w duchu propagandowym narracje czasopism¹¹, biuletynów branżowych¹², których treść informowała milicjantów o zmianach wewnętrznych procedur i – skądinąd - podnosiła morale funkcjonariuszy, publikując hasła przyświecające służbie: „Milicja Obywatelska prowadzi walkę o nowe moralne oblicze człowieka”¹³ czy „Każdy milicjant – sportowcem – oto hasło, które życie wprowadza w czyn”¹⁴.

W zasobach autorów narracji pamiętnikarskich, zgromadzonych w archiwum Polskiego Towarzystwa Pamiętnikarzy Polskich, a z czasem w Archiwum Akt Nowych, próżno szukać narracji tworzonych przez byłych funkcjonariuszy MO. Trudno znaleźć również te, które były im poświęcone. Odezwy konkursowe dotyczyły przeważnie chłopów¹⁵, pracowników fizycznych czy robotnic wykwalifikowanych¹⁶. Kwestią sporną pozostaje nieobecność odezw konkursowych dedykowanych funkcjonariuszom MO. Ich brak mógł być powodowany zarówno charakterem pełnionej służby, jak niepiśmiennością milicjantów, wszak:

[...] bardzo mierne wykształcenie milicjantów, będące w dużej mierze konsekwencją lat wojny, co doktrynalnych preferencji w kształtowaniu składu osobowego formacji. [...] analiza z 1947 roku, zgodnie z którą poziom wykształcenia ogólnego w liczącej wtedy 56 660 funkcjonariuszy milicji kształtował się następująco: 73 osoby miały wykształcenie wyższe, co stanowiło 0,01% zatrudnionych, 149 – niepełne wyższe – 0,02%...¹⁷.

Wypowiedzi byłych funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa, Milicji Obywatelskiej oraz mieszkańców województwa rzeszowskiego. Głos zabierają: Teofil Paluch, Julian Środa, Stanisław Gawron; NAC, sygn. 33-T-1888.

¹⁰ Należy dodać, że po wydarzeniach październikowych w 1956 roku, popularność powieści milicyjnej nie malała. Co więcej, warte odnotowania są zapiski Juliusza Grudzińskiego, który to za zgodą milicyjnych przełożonych asystował przy patrolach. Na podstawie obserwacji i notatek powstały reportaże z pracy Milicji Obywatelskiej. W efekcie, wydany w 1967 roku reportaż *Numer służbowy 1895* stanowi jeden z pierwszych opublikowanych form zapisu pracy funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej.

¹¹ Wiodącym magazynem resortu spraw wewnętrznych wydawanym w latach 1957-1989 był tygodnik „W służbie narodu”.

¹² Na przykład: *Czy wiecie, że ... Nowiny dla Milicjantów*, AAN sygn. 2/579/0/868.

¹³ *Czy wiecie, że... Nowiny dla milicjantów*, nr 5, październik 1946, AAN 2/579/0/868, s. 25.

¹⁴ *Czy wiecie, że... Nowiny dla milicjantów*, nr 7, październik 1946, AAN 2/579/0/868, s.38.

¹⁵ Zob.: B. Gołębiowski, *Pamiętnikarstwo i literatura. Szkice z socjologii kultury*, Warszawa 1973.

¹⁶ F. Jakubczak, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 1989/2, s. 259-268.

¹⁷ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944-1957: geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 158.

Na terenie województwa kieleckiego 50 proc. oficerów MO było pochodzenia włościańskiego, 30 proc. robotniczego. W przypadku podoficerów i szeregowych aż 65 proc. pochodziło ze wsi, 22 proc. deklarowało pochodzenie robotnicze. Dla nich był to awans społeczny. Wielu milicjantów ukończyło najwyżej kilka klas szkoły powszechnej, więc przypadki analfabetyzmu dałoby się odnotować prawdopodobnie w każdej komendzie¹⁸. Zachowane zostały egzemplarze książek jubileuszowych, pisanych przez Milicjantów na zlecenie Komend Głównych MO. Należy wspomnieć, że publikacje jubileuszowe były często (choć nie stanowiło to reguły) przygotowywane przez jednego funkcjonariusza, natomiast autorstwo rozdziałów czy tekstów przypisywano innym milicjantom. Na treść publikacji jubileuszowych składały się „artykuły, wspomnienia, reportaże, napisane przez funkcjonariuszy MO posiadających różne stopnie i zajmujących różne stanowiska. [...] Naszym zamierzeniem było wydać książkę – dokument, a nie książkę roszczącą sobie jakieś ambicje literackie czy dziennikarskie”¹⁹. *Halo, tu 07!*, reportaże z obszaru województw wielkopolskiego i lubuskiego (byłe województwa poznańskie i zielonogórskie), miały stanowić autentyczne studium pracy Milicji Obywatelskiej. Książka jubileuszowa, powstała w 1959 roku, podejmuje z jednej strony tematy symptomatyczne dla implementacji projektu człowieka sowieckiego²⁰, z drugiej zaś – opisuje mechanizmy budowania ustroju, wówczas nieosiągalne dla statystycznego obywatela. Milicyjne mikrohistorie²¹ pisane w ramach dwóch perspektyw czasowych: latach tuż po zakończeniu II Wojny Światowej, okresu stalinizmu w latach 1945-1955 oraz krótko po wydarzeniach październikowych w 1956 roku, stanowią dokumenty o orientacji etnograficznej, opowiadając historie kulturowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z perspektywy funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej.

„500 zł miesięcznie...”

Autorzy narracji wspomnieniowych kładą nacisk na trudności związane z zakładaniem formacji, problemów natury materiałowej i zasobowej: „[...] Pierwsze trudności w organizowaniu posterunków i komend milicji to brak sprzętu biurowego i... broni przydzielonej. [...] o mundurze milicyjnym nikt z nas nie marzył, [...] mieliśmy również

¹⁸ M. Zaremba, *Jak Milicja Obywatelska...* dz.cyt.

¹⁹ *Halo... tu 07! Wydanie z okazji 15-lecia MO*, Zielona Góra 1959.

²⁰ L. Attwood, *New soviet Man and woman: Sex-role socialization in the USSR*, Londyn 1990. L. Attwood, *Creating the New Soviet Woman. Women's magazines as engineers of female identity, 1922-1953*, Londyn 1999.

²¹ „Mikrohistoria jest zatem w swych intencjach jakościowa i miniaturowa, a nie ilościowa i globalizująca” [w:] E. Domańska, *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Poznań 2005, s.273.

kłopoty z wyżywieniem, jedliśmy nieregularnie i nieczęsto”²². Początkowe uposażenie milicjanta wynosiło około „500 złotych miesięcznie, bez żadnych dodatków żywnościowych i odzieżowych. [...] Nie mają ubrań, butów, zdarzają się liczne przypadki, że Milicja pełni służbę boso”²³. Mimo to, funkcjonariusze MO zakładali pierwsze postęrniki milicji i aktywnie współuczestniczyli w odbudowie powojennej Polski. Franciszek Józwiak, pseudonim „Witold”, Komendant Główny Milicji Obywatelskiej w latach 1944-1949, w rozmowie wspomnieniowej mówił: „W ciągu jednego miesiąca zorganizowaliśmy Komendę Główną, obsadziliśmy województwo lubelskie, rzeszowskie, białostockie. Przygotowaliśmy grupę operacyjną dla Warszawy”²⁴. Treść narracji wspomnieniowych zdominowały krajobrazy Polski Ludowej podnoszącej się z ruin oraz walki funkcjonariuszy MO z narodowymi i nacjonalistycznymi formacjami zbrojnymi²⁵, w wyniku których zginęło tragicznie wielu cywili i funkcjonariuszy w służbie czynnej. Wspomnienia związane z metodą rowadzenia walk, planowanie zasadzek przy wykorzystaniu dostępnych zasobów oraz wyzwania związane z codzienną służbą – głównie szabrownictwem i włamaniami – były chętnie wykorzystywane w audycjach radiowych poświęconych pracy funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej. W innej publikacji jubileuszowej, *Z notatnika oficera MO*, autorstwa Ryszarda Kaczorowskiego, zasadzki oraz ataki narodowych i nacjonalistycznych formacji zbrojnych na milicjantów po służbie stanowiły osobny segment reportażu poświęconych pracy MO²⁶. Nacisk wywierany na „codzienny” wymiar prowadzonych czynności przeplatał się z (rzekomymi) adaptacyjnymi umiejętnościami funkcjonariuszy:

„No bo człowiek jeśli nie miał rozeznania, trudno było tę bandę rozpracować i trudno ją było zlikwidować. Przecież trzeba było mieć oczy i uszy w danej bandzie, ażeby można się było z nią bardziej rozprawić. A my przecież takie rozeznania nie mieliśmy [...]. Całe doświadczenie zdobywaliśmy sami, bo przecież nie mieliśmy się od kogo uczyć jak pracować i co robić. Wszystko robiliśmy sami”²⁷.

²² H. Piotrowski, *Ludzie naszej służby*, [w:] *Halo, u 07! Wydanie z okazji 15-lecia MO*, Zielona Góra 1959, s. 9.

²³ AAN, sygn. 2/579/0/223, s. 36.

²⁴ Wywiad z generałem Franciszkiem Józwiakiem-Witoldem komendantem głównym MO historia powstania, NAC, sygn. 33-p-641.

²⁵ H. Piotrowski, dz.cyt., s. 23.

²⁶ R. Kaczorowski, *Z notatnika oficera MO*, Warszawa 1974, s. 9-19.

²⁷ „Dla nich wojna trwała nadal” - wspomnienia na temat pierwszych lat po wyzwoleniu na Rzeszowszczyźnie: trudności w organizowaniu władzy ludowej, walki z bandami, przebieg reformy rolnej. Wypowiedzi byłych funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa, Milicji Obywatelskiej oraz mieszkańców

Można postawić tezę, że to walka z „bandami”, stanowiła jeden z kilku komponentów jednoczących wspólnotę MO. Postrzeganie siebie jako wspólnoty opartej na pracy „dla” i „w” obronie państwa ludowego, spójnego ideologicznie, wyrażanie sprzeciwu wobec działań formacji i ponoszenie wspólnej ofiary, wyrażało tożsamość klasową funkcjonariuszy zarówno podczas pełnionej służby, jak i poza nią. Często bowiem domy i rodziny milicjantów były atakowane po służbie²⁸.

„Nowy Człowiek Sowiecki”

Lata 1945-48 to przede wszystkim czas odbudowy i umocnienia systemu przy równoczesnym wdrożeniu projektu „Człowieka Sowieckiego” – człowieka zdrowego, wyedukowanego (niekoniecznie wykształconego) oraz oddanego komunizmowi i jego ideom, działającego na rzecz i w dobre imię społeczeństwa²⁹. W duchu koncepcji „Człowieka Sowieckiego” funkcjonariusze część służby poświęcali pracy w czynie społecznych, które przez niektórych były obdarzane szczególnym sentymentem. Marian Lipka wspomina:

„W latach późniejszych uczestniczyłem w porządkowaniu obecnego placu Konstytucji. Do dzisiaj, przebywając na tym placu, mogę oglądać dorosłe już lipy, zasadzone tam z moim udziałem [...]. Warto o tym przypominać, na przekór współczesnym przesławcom czynów społecznych, zwanych w latach siedemdziesiątych „czynami partyjnymi”³⁰.

O społecznym zaangażowaniu w odbudowę kraju mówili autorzy nagrań Polskiej Kroniki Filmowej:

„Bezdomne dzieci. Oto jedna ze strasznych pozostałości wojny. Gdy braknie matki i ojca, wychowawcą staje się ulica. Zaczyna się od kart i papierosów, a kończy na śliskiej drodze przestępstwa. Ci chłopcy mogą stać się wartościowymi członkami społeczeństwa, jeśli im podać pomocną dłoń. W zrozumieniu doniosłości problemu, rząd stosuje wszelkie środki w celu zlikwidowania bezdomności. Specjalnie wyszkoleni

województwa rzeszowskiego. Głos zabierają: Ludwik Szenborn, Edward Kolasa, Leopold Beniko, Stanisław Gawron; NAC, sygn. 33-T-1888.

²⁸ Np.: APZG 80/1965/0 sygn.18, APZG 89/1961/0, sygn. 19.

²⁹ L. Attwood, *New soviet Man and woman: Sex-role socialization in the USSR*, Londyn 1990, s. 67.

³⁰ M. Lipka, *Zwierzchnia niezwykłego policjanta*, Warszawa 1999, s.89.

funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej wyszukują dzieci trudniące się żebranią, kradzieżą, handlem ulicznym i kierują je do szkół i domów wychowawczych. Dwunastoletni sierota, Edzio Karczocha, jeszcze wczoraj był jednym z dzieci ulicy. Dziś, on i jego koledzy, uczą się w szkole. Uczą się dobrze i na pewno się na nich nie zawiedziemy”³¹.

Popularne „szabrownictwo” i kradzieże, na stałe wpisały się w panoramę pierwszych lat PRL. Strefy działalności, które Jan Kochanowski nazywa rynkami „czerwonymi” – legalnymi, „szarymi” – półlegalnymi, „brązowymi” – nielegalnymi i „czarnym rynkiem”³² były istotnymi punktami pracy milicjantów. Począwszy na zwalczaniu drobnych przestępstw i wykroczeń, włamań i wymuszeń, działali na rzecz powołanej Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. Funkcjonariusze często byli głównymi aktorami „czarnej strefy”, czerpali z niej wymierne korzyści materialne i finansowe. Stąd, jak pisze Kochanowski:

„[...] milicja, powszechnie wcześniej oskarżana o brutalność czy łamanie prawa, teraz powstrzymywała się – na wszelki wypadek – od bardziej radykalnych działań, czasami popadając wręcz w bezczynność. [...] Obwiniano milicjantów, że starają się nie *skrzywdzić* oskarżonego, wykazują nieufność wobec materiałów śledczych i dowodowych, natomiast często podchodzą bezkrytycznie do wypowiedzi oskarżonych i obrońców”³³.

W repertoriach sądowych można odnaleźć długi spis dochodzeń prowadzonych przez MO: handel łańcuszkowy sztucznymi perłami, nielegalny handel rowerami w celach spekulacji, fałszowanie dokumentów, przywłaszczanie odzieży wierzchniej, lżenie narodu i Państwa Polskiego, kradzież cementu w ilości pięciu ton, kradzieże w sklepach, obrót wartościami dewizowymi, podając się za funkcjonariuszy MO, przywłaszczano sobie uprawnienia urzędnicze i wymuszenia łapówek w wysokości 1000 zł. Odnotowywano działalność na szkodę interesu publicznego, znieważanie funkcjonariuszy publicznych, nielegalny handel dobrami (wódka i tłuszcz), wyszydzanie Stalina i Lenina czy pojedyncze bójki z obywatelami radzieckimi, morderstwa i wypadki samochodowe³⁴.

³¹ *Bezdomne sieroty skierowane do szkół i domów wychowawczych*, PKF 47/46, Kronika, 1947, Polska; Źródło: <http://www.kronikarp.pl/szukaj,33784,strona-1>

³² J. Kochanowski, *Tylnymi drzwiami. „Czarny rynek” w Polsce 1944-1989*, Warszawa 2015, s. 12-15.

³³ Tamże, s. 77.

³⁴ AAN,2/842/0/5.1./sygn 861.

Awans społeczny

Wielokrotnie podkreślana dobrowolność wstąpienia do służby wiązała się z awansem społecznym, z czasem przekształcającego się we wzór, tradycję pokoleniową wymagającą „wyższego poziomu wykształcenia”³⁵. Analiza dokumentów wspomnieniowych, których autorami byli funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej, umożliwia rekonstrukcję stanu świadomości osób niewątpliwie awansujących społecznie: „w okresie, kiedy dokonywał się masowy proces ideologicznego wynoszenia w górę drabiny społecznej ludzi definiowanych przez nowy reżim jako uprzednio klasowo pokrzywdzonych”³⁶. Pochodzenie stanowiło istotny wyznacznik przyszłej kadry formacji: „Myśmy wyrosli z ludu i ludowi chcemy służyć, a do tego trzeba być politycznie uświadomionym”³⁷. Wprawdzie służba w Milicji Obywatelskiej nie przysparzała wówczas prestiżu, jednak gwarancja zatrudnienia i świadczeń socjalnych wystarczyła, aby w jej szeregi wstępowali nowi członkowie. Należy mieć na uwadze ideologiczny kontekst powstawania wspomnień oraz polityczną użyteczność wydawanych publikacji. Powtórna analiza źródeł pokazuje tendencje społeczne i obrazuje sposób kreowania figury funkcjonariusza MO, często ze szkodą dla nich.

„Figura Milicjanta 2017”

Narracja poświęcona MO powróciła wraz z projektem tzw. „ustawy dezubekizacyjnej”³⁸, zakładającej zmianę w zaopatrzeniach emerytalnych funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin. Według szacunków MSWiA po wejściu ustawy w życie, obniżonych zostanie ponad 18 tysięcy emerytur policyjnych, ponad 4 tysiące policyjnych rent inwalidzkich i ponad 9 tysiące rent rodzinnych³⁹. Wyrażane publicznie opinie inicjatorów podsyciły

³⁵ S. Grabski, *Stosunek do pracy oraz życzenia funkcjonariuszy MO w zakresie wyboru wykształcenia i zawodu dla syna*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Sociologica 3/1981, 29-41.

³⁶ H. Palska, *O potrzebie ochrony danych jakościowych. Z doświadczeń socjologa humanisty*, ASK, 2005, nr 14, str.8.

³⁷ R. Kaczorowski, *Z notatnika oficera MO*, Warszawa 1974, s.20.

³⁸ Wł.: Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz.U. 2016, poz. 2270).

³⁹ Dane za: 30.12.2016 r., Prezydent Andrzej Duda podpisał ustawę dezubekizacyjną. Wystarczy jeden dzień służby w PRL i emerytura będzie znacznie niższa, źródło: <http://wyborcza.pl/7,75398,21185827,prezydent-andrzej-duda-podpisal-ustawe-dezubekizacyjna-wystarczy.html>, dostęp w dniu: 5.01.2017 r.

debatę społeczną poświęconą pionowi służb bezpieczeństwa. Na falę sprzeciwu i krytyki, która wylała się na projekt zaproponowany przez Prawo i Sprawiedliwość, członkowie partii przychylnych ustawie zareagowali retoryczną figurą „odzyskiwania sprawiedliwości społecznej”⁴⁰. Wypowiedzi afirmatywne pojawiające się podczas procedowania ustawy, odnosiły się wyłącznie do krzywd i fizycznych szkód, jakie milicja obywatelska wyrządziła obywatelom:

„~Poborowy: A dlaczego nie dotyczy byłych ZOMOWCÓW? oni szli do ZOMO na ochotnika. Wiedzieli, że będą pałować ludzi”; „~były wyborca PiS : Jeśli pan minister mówi prawdę to zwracam mu honor za moje wcześniejsze wpisy krytykujące go, ale też polecam przyjrzeć się byłym ZOMOWCOM, którzy bili w stanie wojennym ludzi nie patrząc na to, że słusznie protestują”⁴¹.

W wypowiedziach medialnych poświęconych ustawie, trudno odnaleźć jakiegokolwiek informacje poświęcone pracy funkcjonariuszy MO. Poszukiwania informacji o pracy MO można odnaleźć wśród artykułów publikowanych spontanicznie, bez bieżących kontekstów politycznych. Skądinąd, wartościowane negatywnie nagłówki artykułów powstających przy hokazji cyklu społecznych debat około – milicyjnych są odpowiedzią na pytania o MO. Czytamy: *07 się nie zgłasza, Jak bardzo nieudolna była Milicja Obywatelska?*⁴², *Jak Milicja Obywatelska ludową władzę umacniała. Milicja Oprychów*⁴³ czy zestawienie z nazwą partii, w domyśle mającą konotować swoje człony negatywnie: *Milicja Obywatelska Platformy*⁴⁴. Z drugiej strony, treści zohydzające MO przeplata się z bareizowaniem pamięci o formacji, np.: *MO wiecznie żywa? Tak! W oknach komisariatu na Woli*⁴⁵, *Ten dowcip funkcjonariusza MO... Zabawne wpadki w raportach*⁴⁶ lub sekcja

⁴⁰ Np.: Agnieszka Ścigaj: *ustawa dezubekizacyjna wiąże się ze sprawiedliwością społeczną*, rozmowa prowadzona przez Ewę Wasążnik, źródło: <http://www.polskieradio.pl/130/4432/Artykul/1705322,Agnieszka-Scigaj-ustawa-dezubekizacyjna-wiaze-sie-ze-sprawiedliwoscia-spoieczna>, dostęp z dnia 5.01.2016.

⁴¹ Komentarze pod artykułem, pisownia oryginalna: *Szef MSWiA: ustawa dezubekizacyjna nie dotyczy byłych milicjantów*, źródło: <http://wiadomosci.onet.pl/forum/szef-mswia-ustawa-dezubekizacyjna-nie-dotyczy-bylych-milicjantow>, 2,3061460,0,czytaj-najnowsze.html, dostęp z dnia 25.2.2017.

⁴² A. Winkler, *07 się nie zgłasza, Jak bardzo nieudolna była Milicja Obywatelska?*, ciekawostki historyczne, źródło: <http://ciekawostkihistoryczne.pl/2017/02/02/07-sie-nie-zglasza-jak-bardzo-nieudolna-byla-milicja-obywatelska/2/>, dostęp 12.2.2017.

⁴³ M. Zaremba, *Jak Milicja Obywatelska ludową władzę umacniała. Milicja Oprychów*, *Polityka*46/2011, 20.11.2011 r., dostęp w dniu: 01.02.2017 r.

⁴⁴ R. Ziemkiewicz, *Minister Obywatelska Platformy*, źródło: <https://dorzeczy.pl/obserwator-mediow/4784/Milicja-Obywatelska-Platformy.html>, dostęp 2.2.2017.

⁴⁵ *MO wiecznie żywa? Tak! W oknach komisariatu na Woli*, źródło: <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/434992,mo-wiecznie-zywa-tak-w-oknach-komisariatu-na-woli.html>, dostęp w dniu: 01.01.2017 r.

poświęcona w popularnej wśród internautów Nonsensopedii: *Milicja obywatelska – Mogą Obić*⁴⁷. Przeprowadzona analiza dyskursu internetowego nie jest badaniem reprezentatywnym, jednak na jej podstawie można wysnuć wnioski poświęcone miejscu, jakie milicji obywatelskiej zajmuje w pamięci społecznej. Milicja Obywatelska jako figura narracyjna i formacja nie zostały w pełni wyparte z dyskursu publicznego. Formacja jest zdecydowanie chętniej *bareizowana*, aschematy o niej są powielane. Milicja Obywatelska nie traktowana jako autentyczny i poważny podmiot w narracji społeczno-kulturowej, narracje polityczne opisują ją wyłącznie w kategoriach zagrożenia. Często jest pozbawiana podmiotowości administracyjno-prawnej („milicjanci nie zajmowali się niczym”), zohydzana i wyśmiewana przez dyskurs medialny.

Zakończenie

Narracje wspomnieniowe byłych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej stanowią niezbadany obszar historii kulturowej. Na przykładzie analizy materiałów źródłowych (akt, nagrań radiowych, treści książek jubileuszowych, pamiątek) starałam się wykazać, że treści tworzone przez milicjantów pełniły istotną funkcję w kształtowaniu tożsamości klasowej. Za najistotniejszy w świetle artykułu komponent tożsamości MO uznałam walki z narodowymi i nacjonalistycznymi formacjami zbrojnymi. W dalszej części artykułu analizowałam narracje wspomnieniowe poświęcone pracy milicjantów na rzecz odbudowania Polski Ludowej, czarnemu rynkowi czy kwestiom związanym z awansem społecznym oraz pełnionej służby. Druga część artykułu została poświęcona MO w 2017 roku: mechanizmom kreacji i recepcji. Na podstawie wypowiedzi medialnych i zasobów internetowych (artykuły, wypowiedzi na forach), analizowałam miejsce, jakie formacja Milicji Obywatelskiej zajmuje w pamięci społecznej współczesnych Polek i Polaków.

Bibliografia:

Zasoby archiwalne:

AAN 2/579/0 /868, s. 25

AAN 2/579/0 /868, s.38

AAN, sygn. 2/579/0/ 868

⁴⁶ *Ten dowcip funkcjonariusza MO... Zabawne wpadki w raportach*, Dziennik Gazeta Prawna, źródło: <http://wiadomosci.dziennik.pl/historia/ciekawostki/zdjecia/420115,3,ten-dowcip-funkcjonariusza-mo-zabawne-wpadki-w-raportach.html>, dostęp 1.1.2017.

⁴⁷ Nonsensopedia, źródło: http://nonsensopedia.wikia.com/wiki/Milicja_Obywatelska, dostęp 1.2.2017.

AAN, 2/842/0/5.1./sygn 861.

AAN, sygn. 2/579/0/223, s. 36.

APZG 80/1965/0 sygn.18.

APZG 89/1961/0, sygn. 19.

NAC, sygn. 33-P-641.

NAC, sygn. 33-T-1888.

Literatura:

Attwood L., *Creating the New Soviet Woman. Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922-1953*, Londyn 1999.

Attwood L., *New soviet Man and woman: Sex-role socialization in the USSR*, Londyn 1990.

Biografia nowoczesna, nowoczesność biografii, red. R. Kasperowicz, E. Wolicka, Lublin 2005.

Ciszewska H., *Komiks na usługach władzy*, [w:] *Media w społeczeństwie informacyjnym*, red. E. Jaska, Warszawa 2010, T. II.

Domańska E., *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Poznań 2005.

Gołębiowski B., *Pamiętnikarstwo i literatura. Szkice z socjologii kultury*, Warszawa 1973.

Grabski S., *Stosunek do pracy oraz życzenia funkcjonariuszy MO w zakresie wyboru wykształcenia i zawodu dla syna*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Sociologica 1981/3.

Jakubczak F., *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 1989/2.

Kaczorowski R., *Z notatnika oficera MO*, Warszawa 1974.

Kochanowski J., *Tylnymi drzwiami. „Czarny rynek” w Polsce 1944-1989*, Warszawa 2015.

Krysiak P., *Policja Państwowa, Milicja Obywatelska, Policja motywowanie i karanie: zarys*, [w:] *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa w świetle potrzeb bezpieczeństwa państwa*, T. 2, *Prawne aspekty przygotowania grup dyspozycyjnych państwa*.

Lipka M., *Zwierzenia niezwykłego policjanta*, Warszawa 1999.

Majer P., *Milicja Obywatelska 1944-1957: geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.

Majer P., *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL*, „Studia Prawnoustrojowe” 2005/4, Toruń 2003.

Palska P., *O potrzebie ochrony danych jakościowych. Z doświadczeń socjologa humanisty*, 2005, nr 14.

Piotrowski H., *Ludzie naszej służby*, [w:] *Halo, tu 07! Wydanie z okazji 15-lecia MO*, Zielona Góra 1959.

Rodak P., *O biografii tych, którzy nie mają biografii*, w: *Biografia. Historiografia dawniej i dziś*.

Roeske M., *Moda czy nostalgia? O tym, jak PRL funkcjonuje w wyobraźni społecznej współczesnych Polaków*, „Kultura Popularna”, 2014, nr 2.

Szczypta-Szczęch R., *Trudne dziedzictwo. Poszukiwanie i budowanie pamięci historycznej w policji w latach 1990 -2004*, „Kultura i Polityka”, 18/2015.

Wajda K., *07 wciąż się zgłasza: Sławomir Borewicz – nasz chłopak w MO*, „Kultura Popularna” 2004, nr 4.

Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin, (Dz. U. 2016, poz. 2270).

Źródła internetowe:

<http://ciekawostkihistoryczne.pl/>

<https://dorzeczy.pl/>

<https://histmag.org/>

<http://nonsensopedia.wikia.com/>

<http://wiadomosci.dziennik.pl/>

<http://wyborcza.pl/>

<http://www.kronikarp.pl/>

<http://www.polskieradio.pl/>

Nota o autorce:

Paulina Berlińska-Wojtas – absolwentka Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Kulturoznawstwa, doktorantka w Zakładzie Antropologii Kultury Wydziału Filologicznego na UMK w Toruniu. Stypendystka prezydenta miasta Torunia w dziedzinie kultury. Zainteresowania badawcze: milicja obywatelska, historia społeczna i kulturowa, tożsamość klasowa.